

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Руйхатга олинди

№ _____

201__ йил “__” _____

“ТАСДИҚЛАЙМАН”

Термиз давлат университети
ўқув ишлари проректори
Ахмедов Ў.Ч.

201__ йил «__» _____

ЖАҲОН ТАРИХИ

ЎҚУВ- УСЛУБИЙ МАЖМУА

Билим соҳаси

Таълим соҳаси

Таълим йўналиши:

100000- Гуманитар соҳа

120000-Гуманитар фанлар

5120300– Тарих (Жаҳон мамлакатлари
бўйича)

Термиз-2017

Ёрматов Ф.Ж. «Жаҳон тарихи» фани бўйича ўқув-услубий мажмуа.

Маъсул муҳаррир: Т.Ф.Д. Проф. С.Турсунов.

Тақризчи: т.ф.н. доц. М.Файзуллаева.

«Жаҳон тарихи» фанидан ўқув-услубий мажмуа. Термиз, 2017, бет.
Ёрматов Фахриддин .

Жаҳон тарихи фанидан тайёрланган мазкур ўқув-услубий мажмуа 3-блок фанларига кириб, 5120300–тарих мутахассислиги 3-босқич талабалари учун мўлжалланган. Ўқув-услубий мажмуа амалдаги дастур асосида тайёрланиб, унда курс бўйича маърузалар тўплами, семинар машғулотлар ишланмалари, мустақил иш топшириқлари, тавсия этилган адабиётлар рўйхати жамланган. Мазкур ўқув-услубий мажмуа талабалар ва ўқитувчилар учун мўлжалланган. 20__ йил. - бет

Данный учебно-методический пособия по предмету Всемирная история входит 3-й блок гуманитарный предметов и рассчитан на студентов 3-курса по 5120300–специальности история.

Учебно-методический сборник составлен на основе действующей программы и включает в себя тексты лекций, разработку семинарных занятий, задания по самостоятельной работе студентов, список рекомендуемой литературы. Данный учебно-методический сборник предназначен для преподавателей и студентов.

This educational-and-methodical collection is intended for the students on the speciality 5120300 of History faculty. The methodical guidance based on modern pedagogical technology. Each of the themes includes educational aims, problems on themes, tasks on self-independent work and a list of literature is also recommended.

© Университет

Термиз давлат университети
Тарих факультети
“Жаҳон тарихи” кафедраси йиғилишининг
1-сон баённомасидан

К Ў Ч И Р М А

__ август 2017 йил

Термиз шаҳри

Қатнашдилар: кафедра мудири, т.ф.н.,доцент М.Файзуллаева, т.ф.д.проф. С.Н.Турсунов, т.ф.н.,доцент Х.Холмўминов, катта ўқитувчилар т.ф.н. Б.Рахимов, Ф.Ёрматов, ўқитувчилар С.Шаропов, Ф.Холмонова, О.Рахимова, Г.Ахмедова, А.Бўронов .

К У Н Т А Р Т И Б И

5.Ҳар хил масалалар.

1.“Жаҳон тарихи” кафедраси катта ўқитувчиси т.ф.н. Ф.Ёрматовнинг “Жаҳон тарихи” фанидан ўқув-услубий мажмуасини тасдиқлаш ҳақида.

Каф.мудири т.ф.н. доц. М.Файзуллаева ўз ахборотида “ Жаҳон тарихи” фанидан тайёрланган ўқув-услубий мажмуани тасдиқлаш ҳақида гапириб, ушбу ўқув-услубий мажмуа Давлат таълим стандартлари талабларига тўлиқ жавоб бериши, мажмуада маърузалар матни, назорат шакллари, “Жаҳон тарихи” фани курси бўйича амалий машғулотларда педагогик ва ахборот технологияларини қўллаш бўйича услубий кўрсатмалар, ЖН ва ОН бўйича саволномалар ва бошқа ўқув жараёнини ташкил этишга оид ҳужжатларни ўз ичига қамраб олганлигини таъкидлаб, ушбу ўқув-услубий мажмуани кафедра йиғилишида тасдиқлаш кераклигини айтиб ўтди.

Ушбу масала бўйича сўзга чиққан кафедра аъзоларидан т.ф.д. проф. С.Турсунов ва т.ф.н. Б.Рахимовлар ҳам ўз ижобий фикрларини билдирди. Кафедра йиғилиши аъзолари хулосасига асосан “Жаҳон тарихи” фанидан тайёрланган ушбу ўқув-услубий мажмуани тасдиқлаш мумкин эканлигини таъкидладилар.

“Жаҳон тарихи ” кафедраси йиғилиши “ Жаҳон тарихи ” фанидан тайёрланган ўқув-услубий мажмуани тасдиқлаш ҳақида кафедра аъзоларининг фикр-мулоҳазаларидан келиб чиқиб,

Қ А Р О Р Қ И Л И Н Д И :

1. “Жаҳон тарихи” кафедраси катта ўқитувчиси т.ф.н. Ф.Ёрматовнинг “Жаҳон тарихи” фанидан тайёрлаган ўқув-услубий мажмуаси тасдиқлансин.

2. Ушбу қарорни тасдиқлаш факультет Илмий Кенгашидан сўралсин.

Мажлис раиси:

М.Файзуллаева

Котиба:

Г.Ахмедова

Термиз давлат университети Тарих факультети Кенгашининг
№ 1-сон баённомасидан

К Ў Ч И Р М А

___ август 2017 йил

Термиз шаҳри

Қатнашдилар: Кенгаш 13 аъзоси

К У Н Т А Р Т И Б И:

5. Ҳар хил масалалар.

1. “Жаҳон тарихи” кафедраси катта ўқитувчиси т.ф.н. Ф.Ёрматовнинг “Жаҳон тарихи” фанидан ўқув-услубий мажмуани тасдиқлаш ҳақида – Илмий Кенгаш раиси Р.Норлиев ахбороти.

Р.Норлиев ўз ахборотида “ Жаҳон тарихи ” фанидан яратилган ўқув-услубий мажмуа давлат таълим стандарти талабларига тўла жавоб бериши, мажмуада маърузалар, назорат шакллари ва бошқа ўқув жараёнини ташкил этиш учун зарур бўлган ҳужжатлар мавжудлигини айтиб, ушбу ўқув услубий- мажмуани тасдиқлашни таклиф этди.

Ушбу масала бўйича сўзга чиққан Кенгаш аъзолари: т.ф.д. проф. С.Турсунов, доц.Э.Қобилов ва Ҳ.Расулов т.ф.н С.Бўриевлар ҳам ушбу фандан тайёрланган мажмуа ҳақида ўз ижобий фикрларини билдирди. Факультет илмий кенгаши аъзолари хулосасига асосан “Жаҳон тарихи” фанидан тайёрланган ушбу ўқув-услубий мажмуани тасдиқлаш мумкин эканлигини таъкидладилар.

Факультет илмий кенгаши аъзолари “Жаҳон тарихи” фанидан тайёрланган ўқув-услубий мажмуани тасдиқлашни қўллаб-қувватлади ва юқоридагилардан келиб чиқиб, факультет илмий кенгаши тамонидан

Қ А Р О Р Қ И Л И Н Д И :

1. “Жаҳон тарихи” кафедраси катта ўқитувчиси т.ф.н. Ф.Ёрматовнинг “Жаҳон тарихи” фанидан тайёрлаган ўқув-услубий мажмуаси тасдиқлансин.

2. Ушбу қарорни тасдиқлаш Университет илмий кенгашидан сўралсин.

Кенгаш раиси:

Р.Норлиев

Котиб:

Ш.Худайбердиев

Термиз давлат университети Тарих факультети жаҳон тарихи кафедрасининг катта ўқитувчиси т.ф.н. Ф.Ж. Ёрматовнинг Жаҳон тарихи фанидан III курс тарих таълим йўналиши 5120300 бакалавр йўналиши талабалари учун тайёрлаган ўқув-услубий мажмуаси юзасидан

ТАҚРИЗ

Жаҳон тарихи (Янги тарих) фани бўйича тайёрланган ушбу ўқув-услубий мажмуа Давлат таълим стандарти талабларига тўлиқ мос келиши билан аҳамиятлидир.

Ушбу ўқув-услубий мажмуада намунавий фан дастури асосида иш дастури, маъруза мавзулари, семинар машғулоти мавзулари, ҳар бир мавзу бўйича ўқув-услубий хариталар берилган.

Бундан ташқари дарс соатларининг бажарилиши бўйича тақвимий режалар, тест саволлари, талабалар мустақил иши мавзулари ва баҳолаш мезони ушбу мажмуада ўз аксини топган.

Жаҳон тарихи (Янги тарих) фани бўйича тайёрланган ушбу ўқув-услубий мажмуада тарих фани атамаларининг қисқача изоҳли луғати (глоссарий) ҳам келтирилгани мақсадга мувофиқдир.

Умуман олганда ушбу яратилган ўқув-услубий мажмуа ўзининг кенг қамровли ва меъёрий хужжатлар асосида тайёрланганлиги билан муҳим аҳамият касб этади.

Жаҳон тарихи фанидан қилинган ушбу ўқув-услубий мажмуага ижобий тақриз бераман.

Тақризчи:

т.ф.н. доц. М. Файзуллаева

Мундарижа

1. Кафедра баённомасидан кўчирма.....	2
2. Факультет баённомасидан кўчирма.....	3
3. Аннотация.....	4
4. Тақриз... ..	5
5. Мундарижа... ..	6
6. Кириш.....	7
7. Намунавий ўқув дастури.....	16
8. Иш дастури.....	28
9. Маъруза мавзулари.....	40
10. Семинар мавзулари.....	42
11. Мултимедия воситалари ва тақдимотлар рўйхати.....	46
12. Мустақил таълим	50
13. Ўқув услубий харита.....	55
14. Таквимий режа.....	58
15. Календар тематик режа.....	60
16. Маъруза матн.....	62
17. Тест саволлари.....	190
18. Рейтинг баҳолаш мезони. бўйича. услубий кўрсатма.....	216
19. Глоссарий.....	233

Кириш

« Жаҳон тарихи » фанини ўқитишнинг концептуал асослари

Билим олиш жараёни билан боғлиқ таълим сифатини белгиловчи ҳолатлар: дарсни юқори илмий-педагогик даражада ташкил этилиши, муаммоли машғулотлар ўтказиш, дарсларни савол-жавоб тарзида қизиқарли ташкил қилиш, илғор педагогик технологиялардан ва мультимедиа қўлланмалардан фойдаланиш, тингловчиларни мустақил фикрлашга ундайдиган, ўйлантирадиган муаммоларни улар олдида қўйиш, талабчанлик, тингловчилар билан индивидуал ишлаш, ижодкорликка йўналтириш, эркин мулоқотга киришишга, илмий изланишга жалб қилиш ва бошқа тадбирлар таълим устуворлигини таъминлайди. Таълим самарадорлигини орттиришда фанлар бўйича таълим технологиясини ишлаб чиқишнинг концепцияси аниқ белгиланиш ва унга амал қилиши ижобий натижа беради. Фанни ўқитишнинг мақсади ва таълим бериш технологиясини лойиҳалаштиришдаги асосий концептуал ёндашувлар қуйидагилардан иборат.

1.«Жаҳон тарихи» фанининг мақсад ва вазифалари.

- **1.1.“Жаҳон тарихи” фанининг мақсади** Жаҳон тарихининг асосий муаммолари ва аниқ тарихий ҳодисалари ҳақида (иқтисодий жамият тарихи, қадимги дунё тарихи, ўрта асрлар тарихи, чет мамлакатларнинг энг янги тарихи, халқаро муносабатлар тарихи);
- Жаҳон тарихини ўрганишдаги муҳим услубий ёндашувлар;
- Жаҳон тарихининг асосий босқичлари;
- алоҳида минтақалар ва жаҳон мамлакатлари ривожланишидаги фарқлар;
- фаннинг замонавий услубий ва назарий вазифалари;

– холислик ва тарихийлик тамойиллари; - **ҳақида тасаввурга эга бўлиши;**

– Жаҳон тарихида Осиё ва Африка давлатларининг ўрни ва ролини;

– Жаҳон тарихи соҳасида барча асосий тарихий фанлар бўйича аниқ маълумотларни;

– далилий хулосаларни умумлаштириш учун аниқ тарихий маълумотларни; - **билиши ва улардан фойдалана олиши;**

– Жаҳон тарихига оид маълумотларни жаҳоннинг турли минтақалари замонавий тарихи муаммоларини ўрганиш;

– кутубхона ва архивлардаги илмий ва ўқув-услубий адабиётлардан фойдаланиш;

– хорижий тиллардаги адабиётлар асосида ишни ташкил қилиш;

– жаҳондаги айрим мамлакатлар, минтақалар тарихининг аниқ муаммоларига оид маълумотларни топиш ва таҳлил қилиш.

– Жаҳон тарихи (Осиё ва Африка мамлакатларнинг янги даври тарихи) XVIII аср бошларидан биринчи жаҳон урушигача бўлган даврни ўз ичига олади. Бу давр капиталистик мамлакатларнинг Осиё ва Африка мамлакатларни ўз мустамлакасига айлантириш, унинг халқини эзиш, табиий бойликларини ўз мамлакатларига олиб кетиш билан характерланади. Бу даврда Осиё Африка мамлакатлари халқлари мустамлакачиларга қарши тўхтовсиз кураш олиб борганлиги билан характерланади. Жумладан, Эрондаги Бобийлар қўзғалони, Хитойдаги Тайпинлар қўзғалони, Ҳиндистонда Сипоҳийлар қўзғалони, Кореяда Тонхак қўзғалони ҳамда Эронда Табриз қўзғалони, Японияда Токугава династиясига қарши қўзғалонлар империалистик давлатларнинг зулмига қарши қаратилган эди. Осиё ва Африка мамлакатлар учун империалистик давлатларнинг ўзаро мустамлакачилик харакатларида ҳудудий урушлар бўлганлигини кўриш мумкин. Мисол қилиб, Англия билан Франция давлатларини мисол келтиришимиз мумкин. Бу давлатлар мустамлакачилик

даврида Хитой учун, Ҳиндистон учун, Эрон учун, Туркия учун, Афғонистон учун ўзаро уруш олиб борганлигини кўрсатишимиз мумкин. Осиё ва африка мамлакатларнинг империалистик давлатлардан иқтисодий, маданий, сиёсий, техникавий жиҳатдан орқада қолишида мустанлакачи давлатлар сабабчидир. Империалистик давлатлар мустанлака бўлган давлатларга ўз технологиясини банк тизимини киритдилар, натижада империалистик давлатлар бу давлатларнинг табиий бойликларидан унумли фойдаландилар.

- фаннинг замонавий услубий ва назарий вазифалари;

- холислик ва тарихийлик тамойиллари; - **ҳақида тасаввурга эга бўлиши;**

- **жаҳон тарихида** Ўзбекистоннинг ўрни ва ролини;

- халқаро муносабатлар тарихи соҳасида барча асосий тарихий фанлар бўйича аниқ маълумотларни;

- далилий хулосаларни умумлаштириш учун аниқ тарихий маълумотларни; - **билиши ва улардан фойдалана олиши;**

- тарих таълим йўналиши бўйича таҳсил олаётган талабаларни Осиё ва Африка мамлакатларининг янги даври тарихи билан тўлароқ таништириш, уларнинг ўзига хос хусусиятлари ва кўринишлари тўғрисида билим ва тушунчаларни беришдир. Муствақил Республикамизда илм-фан, ижтимоий ва маънавий тараққиётини таъминлашда ва жаҳон давлатлари тарихи ҳақида талабаларнинг чуқур билим олишига эришишдир. «Тарих (Минтақалар ва мамлакатлар бўйича)» бакалавр йўналиши талабаларининг етук мутахассис бўлиб етишишида бу фаннинг роли салмоқлидир.

1.2. “Жаҳон тарихи” фанининг вазифаси

Фаннинг вазифаларига тўхталадиган бўлсак бу фан бошқа фанлар билан жумладан, Қадимги дунё тарихи, Ўрта асрлар тарихи, Психология фани, Педагогика фани билан чамбарчас боғлиқдир. Осиё ва Африка халқларининг тарихини ўрганишда қуйдаги вазифалар туради. Биринчидан,

Осиё ва Африка мамлакатлари халқларининг ижтимоий тузуми, маданияти, халқаро майдонда тутган ўрни масаласи. Иккинчидан, Осиё ва Африка халқларининг муштамлакичиларга қарши олиб борган кураши ҳар бир мавзунинг бош вазифасидир. Учунчидан, Осиё ва Африка халқларининг асрлар давомида олиб борган муштамлакичиларга қарши курашини талабаларга етказиш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

1.3. Фаннинг мазмуни.

Осиё ва Африка мамлакатларининг янги тарихи даври шу билан характерланадики шу икки қитъада яшаган халқларнинг сиёсий тузуми, ижтимоий ҳаёти, уларнинг турмуши ва инсоният тарихида тутган ўрни янги тарих фанининг асосий мазмунини ташкил қилади. Бундан ташқари Осиё ва Африка мамлакатлари халқлари инсоният тарихида маданият, санъат, архитектура ва бошқа масалаларда ҳам ўз ўрнига эга эканлиги, бу қитъа халқларининг 16 асрнинг охири XX аср бошларида муштамлакичиларга қарши олиб борган озодлик кураши фаннинг асосий мазмунини ташкил қилади. Бу соҳада айниқса Осиёдан Хитой, Ҳиндистон, Афғонистон, Эрон ҳамда Корея халқларининг олиб борган озодлик кураши билан характерланади. Африкадан эса Миср, Марокко, Жазоир, Тунис, Сурия, Судан халқларининг олиб борган озодлик ҳаракатлари янги тарих фанининг асосий мазмунини ташкил қилади.

Ўқув жараёнида талабаларга мавзуларни мазмунини кенгроқ ёритиб беришда видео-кино материаллари, слайдлар ва бошқа материаллардан фойдаланилмоқда. Талабаларнинг ўзлаштириш мезони тест ва рейтинг усулида аниқланади.

Осиё ва Африка мамлакатлари халқларининг янги даврдаги ижтимоий тузуми, маданияти ва чет эл муштамлакичиларига қарши олиб борган миллий озодлик ҳаракатлари ҳамда унинг натижалари билан таништиришдир.

1.4. Талаба эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма ва малакалар ҳамда компетенциялар.

Шахсга йўналтирилган таълим. Ўз моҳиятига кўра таълим жараёнининг барча иштирокчиларини тўлақонли ривожланишларини кўзда тутди. Бу эса таълимни лойиҳалаштирилади, албатта, маълум бир таълим олувчининг шахсини эмас, аввало, келгусидаги мутахассислик фаолияти билан боғлиқ ўқиш мақсадларидан келиб чиққан ҳолда ёндошишга эътибор қаратишни амалга оширади. Ҳар бир талабанинг шахс сифатида касбий такомиллашувини таъминлайди. Таълимнинг марказига билим олувчи қўйилади. Ушбу фанни - ўрганишда талабалар ибтидоий жамоа тузуми тарихи, қадимги дунё тарихи, ўрта асрлар тарихи ва бошқа тарих фанларидан олган билимларига суянадилар.

1.5. «Жаҳон тарихи» фаннинг бошқа фанлар билан ўзаро боғлиқлиги.

“Жаҳон тарихи” фани – Қадимги дунё тарихи, Ўрта асрлар тарихи, Энг янги тарих, Халқаро муносабатлар тарихи, Геоэсиёсат, Ўзбекистон тарихи ҳамда Ўзбекистон ва жаҳон ҳамжамияти каби фанлар билан узвий боғлиқдир. Ушбу курсни ўрганишда ҳар бир бакалавр қуйидаги фанлар бўйича назарий ва амалий билимга эга бўлиши талаб этилади. Қадимги дунё тарихи тарихшунослиги ва манбашунослиги, ўрта асрлар тарихи ва тарихшунослиги, янги ва энг янги тарих ўзбекистон тарихи, хуллас, тарих фанининг барча бўлимлари ва улардан хабардорлик талаб қилинади шу ўринда оғзаки тарих ва архив ҳужжатлари ҳам муҳим рол ўйнайди.

1.6. Бакалаврлар билими, малакаси ва кўникмасига қўйиладиган талаблар.

Олий таълимнинг давлат стандартига мувофиқ мазкур фан бўйича бакалаврларнинг билимига ўқувига ва кўникмасига қўйиладиган талаблар қуйидагилардан иборат:

- фанни ўрганиш жараёнида, ўтиладиган ҳар бир мавзу бўйича тест саволларига жавоб беришлари ва рейтинг баллари тўплашлари;

- ўқув режасининг рейтинг ҳафталигида жорий ва оралиқ баҳолаш учун ёзма назорат ишларини бажаришлари, мустақил таълим мавзуларини ўзлаштиришлари ва рефератлар тайёрлашлари, тест саволлари тузишлари талаб қилинади.

1.7. Бакалаврлар билимини баҳолаш учун ўтказиладиган назорат тадбирлари миқдори

Ушбу фан бўйича бакалаврлар билимини баҳолаш – рейтинг тизими бўйича жорий, оралиқ ва якуний баллар асосида белгиланади.

Семестр орасида жорий назорат (семинар машғулотлари бўйича), оралиқ назорат (маъруза машғулотлари бўйича) ва якуний назорат (ёзма иш усулида) амалга оширилади.

1.7. Фани ўқитишда янги педагогик технологияларнинг қўлланилиши.

Фанни ўқитишда янги технологиялар элементлари – интернет тармоғидан фойдаланиш, компьютер сифларида слайдлар (такдимот) машғулотларини виртуал стендлар ёрдамида мавзуларни ўзлаштириш ҳисобланади. Шунинг учун бакалаврлар билимини ошириш мақсадида, ушбу курс бўйича ҳар бир ўтиладиган тажриба жиҳозларида борадиган жараён динамикасини тавсифловчи виртуаль кўргазманинг компьютер варианты кенг қўлланилади. Назарий билимларни мустаҳкамлаш мақсадида, амалиёт дарсида илмий хулосаларга келиниб ечимлар олинади. Маъруза дарслари интернет янгиликлари билан боғлаб ўтилади.

1.8. Иш дастурини тузишга оид услубий тавсиялар

Дастурга мувофиқ ҳар янги ўқув йилида фаннинг иш дастури ишлаб чиқилади ва ундаги ўқитиш услубиёти ва назоратидаги ўзгаришлар, янги педагогик технологиялар ҳисобга олиниб, ҳар бир мавзуга керакли тузатишлар киритилиб кафедра мажлисида тасдиқланади.

Иш дастурда назарий ва амалий машғулотлар, режалари тўлиқ акс эттирилади. Мавзуларни машғулот турлари бўйича соатларда тақсимланиш

жадвали, оралиқ ва жорий баҳолаш рейтинг баллари жадвали ҳамда янги адабиётлар ва электрон сайтлар рўйхати берилади.

2. Фаннинг дастури

2.1 – бўлим. Илмий-тадқиқот йўналишлари ва унинг таркибий қисмлари.

Илмий тадқиқот усуллари-кузатиш, қиёслаш, эксперимент, таҳлил. Эмперик таҳлил ва синтез. Илмий тадқиқотлар мавзуини танлаш ва баҳолаш.

2.2. Ахборот техник воситалар

Ҳозирги ахборот коммуникация технология воситалари кучли ривожланган шароитда улардан тўғри ва самарали фойдаланиш, ахборотларни танлаш, саралаш, сақлаш, қайта ифодалаш кўникмалари ҳосил қилинади. Бу жараёнда компьютер саводхонлиги алоҳида аҳамият касб этади.

Ўқув машғулотларида техник воситалар, кўргазмали қуроллардан фойдаланилади. Тажриба машғулотларини утказишда услубий курсатмалар, виртуал стенд, элетрон дарсликлардан фойдаланилади. Бакалаврлар билимини мустаҳкамлаш мақсадида, амалий машғулотлар ўрта махсус ўқув юртларида ва ташкилотларида ҳам утказилиши эҳтимолдан холи эмас.

2.3.Тизимли ёндашув.

Таълим технологияси тизимнинг барча белгиларини ўзида мужассам этмоғи лозим: жараённинг мантиқийлиги, унинг барча бўғинларини ўзаро боғланганлиги, яхлитлиги билим олиш ва касб эгаллашнинг мукамал бўлишига ҳисса қўшади.

2.4.Фаолиятга йўналтирилган ёндашув.

Шахснинг жараёни сифатларини шакллантиришга, таълим олувчининг фаолиятини жадаллаштириш ва интенсивлаштириш, ўқув жараёнида барча қобилият ва имкониятларни, ташаббускорликни очишга йўналтирилган таълимни ифодалайди. Эгалланган билимларнинг кўникма ва малакага айланиши, амалиётда татбиқ этилишига шароит яратади.

2.5.Диалогик ёндашув.

Бу ёндашув ўқув жараёни иштирокчиларининг психологик бирлиги ва ўзаро муносабатларини яратиш заруриятини билдиради. Унинг натижасида шахснинг ўз-ўзини фаоллаштириши ва ўз-ўзини кўрсата олиши каби ижодий фаолияти кучаяди. Ўқитувчи ва талабанинг ҳамкорликдаги таълимий фаолият юритишига замин яратади.

2.6.Ҳамкорликдаги таълимни ташкил этиш.

Демократлилик, тенглик, таълим берувчи ва таълим олувчи ўртасидаги субъектив муносабатларда ҳамкорликни, мақсад ва фаолият мазмунини шакллантиришда эришилган натижаларни баҳолашда биргаликда ишлашни жорий этишга эътиборни қаратиш зарурлигини билдиради. Таълим жараёнида “субъект-субъект” муносабатлари таркиб топади.

2.7.Муаммоли таълим.

Таълим мазмунини муаммоли тарзда тақдим қилиш орқали таълим олувчи фаолиятини активлаштириш усулларида бири. Бунда илмий билимни объектив қарама-қаршилиги ва уни ҳал этиш усуллари, диалектик мушоҳадани шакллантириш ва ривожлантиришни, амалий фаолиятга уларни ижодий тарзда қўллашни таъминлайди. Муаммоли савол, вазифа, топшириқ ва вазиятлар яратиш ва уларга ечим топиш жараёнида онгли, ижодий, мустақил фикрлашга ўргатилади.

2.8.Ўқитиш услублари ва техникаси.

Маъруза (кириш, мавзуга оид, визиуаллаш), муаммовий усул, кейс-стади, пинборд, парадокслар, лойиха ва амалий ишлаш усуллари. Интерфаол усулларни мавзу мазмунига мос ҳолда танлаш ва улардан самарали фойдаланишга ўргатади.

2.9.Ўқитиш воситалари.

Ўқитишнинг анъанавий воситалари (дарслик, маъруза матни, кўрғазмали қуроллар, харита ва бошқалар) билан бир қаторда – ахборот-коммуникация технология воситалари кенг кўламда татбиқ этилади.

2.10.Коммуникация усуллари.

Тингловчилар билан оператив икки ёқлама (тескари) алоқага асосланган бевосита ўзаро муносабатларнинг йўлга қўйилиши.

2.11.Тескари алоқа усуллари ва воситалари.

Кузатиш, блиц-сўров, жорий, оралиқ ва яқунловчи назорат натижаларини таҳлили асосида ўқитиш диагностикаси амалга оширилади. Таълим жараёнида кафолатланган натижага эришиш таъминланади.

2.12.Бошқариш усуллари ва тартиби.

Ўқув машғулоти босқичларини белгилаб берувчи технологик харита кўринишидаги ўқув машғулотларини режалаштириш, қўйилган мақсадга эришишда ўқитувчи ва тингловчининг биргаликдаги ҳаракати, нафақат аудитория машғулотлари, балки аудиториядан ташқари мустақил ишларнинг назорати ҳам тартибли йўлга қўйилади.

2.13.Мониторинг ва баҳолаш.

Бутун курс давомида ҳам ўқитиш натижалари рейтинг тизими асосида назорат ва таҳлил қилиб борилади. Курс охирида ёзма, оғзаки ёки тест топшириқлари ёрдамида таълим олувчиларнинг билимлари баҳоланади.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Рўйхатга олинди:

№ БД5120300-3.03
2012 й «14» март

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта
махсус таълим вазирлигининг 2012
йил «14» март даги «07»-сонли
буйруғи билан тасдиқланган

ЖАХОН (УМУМИЙ) ТАРИХ

фанининг

ЎҚУВ ДАСТУРИ

Билим соҳаси: 100000 – Гуманитар соҳа
200000 – Ижтимоий соҳа, иқтисод ва ҳуқуқ
Таълим соҳаси: 120000 – Гуманитар фанлар
220000 – Журналистика ва ахборот
Таълим йўналиши: 5120300 – Тарих (мамлакатлар ва минтақалар
бўйича)
5120400 – Археология
5220300 – Архившунослик

Тошкент-2012

Фаннинг ўқув дастури Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-услубий бирлашмалари фаолиятини Мувофиқлаштирувчи Кенгашнинг 2012 йил «6» июлдаги «1»-сон мажлис баёни билан маъқулланган.

Фаннинг ўқув дастури Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида ишлаб чиқилди.

Тузувчилар:

Х.Б.Бабаджанов	– «Жаҳон тарихи» кафедраси ўқитувчиси
С.Ф.Атабекова	– «Жаҳон тарихи» кафедраси доценти, т.ф.н.
А.А.Бийкузиёв	– «Жаҳон тарихи» кафедраси ўқитувчи
А.Г.Холлиев	- «Жаҳон тарихи» кафедраси доцент т.ф.н
А.А.Розаков	– «Жаҳон тарихи» кафедраси катта ўқитувчиси

Такризчилар:

Абдуллаев Р.М. т.ф.д. проф.	- Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Тарих институти директори
Нуриддинов Э.З.т.ф.д.	- Низомий номидаги ТДПУ профессори.

Фаннинг ўқув дастури Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети Илмий-услубий кенгашида тавсия қилинган (201__ йил __ даги __-сонли баённома)

Кириш

Ушбу дастур мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятига ҳар томонлама интеграциясини чуқурлаштириш каби долзарб масалани ҳорижий мамлакатларнинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий тараққиётини тарихий нуқтаи назардан ўрганмасдан ҳал этиб бўлмайди. Жаҳон тарихини мукамал даражада билмоқ инсоният цивилизациясининг ютуқларидан ва тажрибасидан тўла баҳраманд қилади, умуминсоний қадриятларни англаб етишга кўмаклашади ва дунё миқёсида мавжуд бўлган муаммоларнинг тарихий илдизларини излаб топишга имконият яратади.

Ўқув фанининг мақсади ва вазифалари

Жаҳон тарихи бўйича чуқур билимларга эга бўлиш талабаларнинг дунёқарашини кенгайтириш йўлидаги энг самарали восита сифатида аҳамиятлидир. Қолаверса, мамлакатимиз ҳамкорлик қилаётган давлатларнинг ривожланиш даражасини, халқларнинг менталитети, урф-одатларини, маданиятини тушуниб етиш учун ҳам жаҳон тарихи фанининг беқиёс аҳамиятини тан олиш керак.

Дунё халқларининг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маданий ва этник эволюциясининг асосий босқичлари, ҳамда йўналишлари ҳақида талабаларга ҳар томонлама билимлар бериш.

Фан бўйича талабаларнинг билимига, кўникма ва малакасига кўйиладиган талаблар

Жаҳон тарихининг турли босқичларида рўй берган муҳим воқеалар ва жараёнларни ёритиб бериш; – инсониятнинг кўп асрлик тараққиётига катта таъсир кўрсатган омилларни таҳлил қилиш; - тарихий ривожланиш давомида турли мамлакатлар ва минтақаларга хос бўлган хусусиятларни очиб бериш; - дунёнинг турли чеккаларида рўй берган воқеалар ва жараёнларнинг кўп ҳолларда ўзаро боғлиқлигини талабаларга тушунтириш; - тарихий ривожланишнинг барча мамлакатлар учун умумий қонуниятлар мавжудлигини намоён қилиш.

“Жаҳон тарихи” ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида бакалавр:

- Жаҳон тарихи даврининг хусусиятлар, хунармандчиликнинг қишлоқ хўжалигидан ажралиши, ишлаб чиқарувчи кучларнинг ўсиши, феодал шаҳарларнинг пайдо бўлиши, ривожланиши, товар-пул муносабатлари, феодал жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий, маданий ва диний ҳаётидаги ўзгаришларни **билиши керак**;
- феодал жамиятнинг ривожланиб, ўзининг энг хусусиятларини йўқотиши ва ўз ўрнини янги иқтисодий муносабатларга бўшатиб

бериши, капиталистик ишлаб чиқариш муносабатларининг вужудга келишини тўғри тушуниш *кўникмаларига эга бўлиши керак*;

- талаба жаҳон тарихининг (қадимги шарқ, қадимги юнонистон ва рим, илк ва сўнгги ўрта асрлар, Осиё ва Африка, Европа ва Америка давлатлари) даврида рўй берган ишлаб чиқаришнинг янги илғор муносабатларига ўтиш учун бевосита шарт-шароит вужудга келганини таҳлил қилиш, янги ишлаб чиқариш муносабатлари билан боғлиқ бўлган халқ оммасининг эски феодал тузумидан норозилиги, миллий-озодлик ҳаракати, Европа миқёсида биринчи марта ғалаба қилган буржуа инқилоби, янги буржуа давлатининг ташкил топиши, ривожланиши, Европа халқларининг янги даврга ўта бошлаши. Жамият тараққиёти босқичлари жараёни *малакаларига эга бўлиши керак*.

Фаннинг ўқув режадаги бошқа фанлар билан боғлиқлиги ва услубий жиҳатдан узвий кетма-кетлиги

Талабалар “Жаҳон тарихи” фанини самарали ўзлаштиришлари учун “Ватан тарихи”, “Сиёсатшунослик”, “Маданиятшунослик”, “Халқаро муносабатлар ва дипломатия тарихи”, “Тарих фалсафаси ва методологияси”, “Археология”, “Манбашунослик”, “Тарихшунослик”, “Этнология” ва бошқа фанлардан ҳам етарлича билимларга эга бўлишлари лозим.

Фаннинг ишлаб чиқаришдаги ўрни

Жаҳон халқларининг тарихий ривожланишини босқичма-босқич тарихийлик, илмийлик, холисона ёндашув негизида ўрганиш.

Семинар машғулотлари бўйича мавзулар режаси ва адабиётлар рўйхати талабаларга тақдим этилади ва талаба мустақил тайёрланиб келиб мунозара тарзида ўз билимини намойиш этади.

Тақдим этилаётган фаннинг долзарб масалалари бўйича мавзулар ва адабиётлар рўйхати талабаларга тақдим этилади. Талаба, ўз навбатида мустақил тайёрланиб маъруза ва реферат шаклида ўз билимини намойиш этади.

Фанни ўқитишда замонавий ахборот ва педагогик технологиялар

Дастурда кўрсатилган мавзулар маъруза, семинар шаклида олиб борилади, шунингдек, фаннинг долзарб масалалари талабаларга мустақил иш сифатида ўзлаштириш учун берилади. Фан замонавий педагогик технологияларнинг “Кластер”, “Бумеранг”, “ФСМУ”, “Ақлий ҳужум” сингари методлари орқали, ҳамда слайдлар, мультимедия намойишлари билан ўтказилади.

Дастурдаги мавзуларнинг инфор­ма­цион асосини фанга тегишли адабиётлар, даврий адабиётлар, интернет маълумотлари ташкил қилади.

Дастурдаги мавзуларни ўтишда таълимнинг замонавий методларидан кенг фойдаланиш, ўқув жараёнини янги педагогик технологиялар асосида ташкил этиш самарали натижа беради. Бу борада замонавий педагогик технологияларнинг “Кластер”, “Бумеранг”, “ФСМУ”, “Ақлий ҳужум” методлари, шунингдек, слайдлардан фойдаланиш, дидактик ва роли ўқиш усуллари­ни қўллаш назарда тутилади.

Осиё ва Африка халқлари янги давр бошланишида

Осиё ва Африка халқлари янги давр бошланишида. Шарқ мамлакатларида мустамлакачиликнинг асосий даврлари. Европа ва Америка саноат ривожланиши, хомашё ресурслари ва бозор учун курш. Босқинчилик урушлари. Осиё ва Африка мамлакатларининг ривожланишида ғарб давлатларидан орқада қолиши. Миллий озодлик ҳаракатларининг бошланиши.

XVII аср ва XIX асрнинг 60-йилларида Япония

XVIII асрнинг ўрталарида Япониянинг иқтисодий аҳволи. Токугава давлати. Ажратиб қўйиш сиёсати. Савдо-сотикнинг ривожланиши. Феодал хўжалик инқирозининг кучайиши. Мануфактуранинг ўсиши. Дехқонлар аҳволининг оғирлашуви ва уларнинг оммавий равишда шаҳарга кетиб қолиши. Дехқонлар ва хунармандлар қўзғолонлари. Токугава тартиботи. Япония ва ғарб давлатлари. Рус-япон муносабатлари. Сёгунат даврида Япония маданияти. 1867-1868 йиллардаги инқилоб. Америка, Англия ва Франциянинг Япония ички ишларига аралашуви. Тенгсиз шартномалар. Токугава тартиботига қарши ҳаракат. Фуқаролар уруши ва Сёгунат тартиботининг тугаши. Янги ҳукумат ва унинг сиёсати. Аграр ислохот.

XVIII асрнинг ўрталарида ва XIX асрнинг 1870 йилларида Хитой

XVII асрнинг ўрталарида ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий вазият. Маньжур ҳукуматининг ички сиёсати. Цинь империясининг аграр сиёсати. Савдо-сотик, мануфактура, хунармандчилик ва шаҳардаги ижтимоий аҳвол. Маньжур ҳукмдорларининг босиб олиш сиёсати. Цинь сулоласининг ташқи сиёсати. Хитойни ажратиб қўйиш. Хитой халқининг Маньжур ҳукмдорларига қарши кураши. Цинь империясининг иқтисодий ва сиёсий аҳволи. Ғарб мамлакатлари ва Хитой. Биринчи англиз-хитой (афюн) уруши. 1842-1844 йиллардаги тенгсиз шартномалар. Хул-Сио-Цюам таълимоти. Дехқонлар урушининг бошланиши. Тайпинларнинг ички ва ташқи сиёсати. Цинь ҳукумати ва Ғарб давлатлари. Тайпин давлатининг кулаши. Халқ ҳаракатлари. Дунган-уйғур қўзғолони. Ёқуббек ва унинг сиёсати. Хитой ва Марказий Осиё давлатлари. Иқтисодий ва сиёсий муносабатлар.

XVII-XIX асрларда Ҳиндистон

Бобурийлар империясининг инқироzi. Ҳиндистондаги ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий вазият. XVIII асрнинг 2-ярмида Ҳиндистонда Англия ҳукмронлиги. Ҳиндистон ва Ост-Ҳинд компанияси. Ҳиндистон Англиянинг хом ашё манбаи. Ҳиндистонда ер эгалиги қатламининг шаклланиши ва Ҳинд зиёлиларининг пайдо бўлиши. Янги шаҳарларнинг ривожланиши. 1857-1859 йиллардаги халқ кўзғолонлари. XIX асрнинг 60-йилларида Ҳиндистондаги ички ва ташқи вазият. Ҳиндистон ва Марказий Осиё давлатлари. Иқтисодий ва маданий муносабатлар.

XVIII асрнинг ўрталари ва XIX асрнинг 1870 йилларида Эрон

Сафвийлар давлати инқироzi ва феодал гуруҳлар ўртасидаги низолар. Нодиршоҳ ҳукмронлиги ва унинг олиб борган ички ва ташқи сиёсати. Керимхон Зеид ва унинг сиёсати. Кажарларнинг ички ва ташқи сиёсати. Англия ва Франция ўртасидаги Эрон учун кураш. Биринчи Россия-Эрон уруши ва Гулистон сулҳи. 1814 йилдаги Инглиз-Эрон шартномаси. Эрон-Турк уруши. Туркманчай сулҳи. Россия ва Эрон муносабатлари. Инглиз-Эрон муносабатлари. Эронда Бобидлар кўзғолони. XIX асрнинг 50-60 йилларда Эрондаги ички ва ташқи сиёсат. Эрон ва Марказий Осиё давлатлари. Сиёсий, иқтисодий ва маданий муносабатлар.

XVII асрнинг II ярми ва XIX асрнинг I ярмида

Турк (Усманийлар) империяси

XVII асрнинг ўрталарида Усманийлар империяси. Европа давлатлари ва Туркия. Империянинг ички аҳволи. 1730-1731 йиллардаги Истамбул кўзғолони. Усманийлар империясининг халқаро аҳволи. Салим III ислохотлари. Россия-Туркия муносабатлари. Туркия ва Ғарб мамлакатлари. Туркиянинг ярим мустамлакага айлана бошлашининг сабаблари. Махмуд II фаолияти (танзимот) 1853-1866 йиллардаги Крим уруши ва Париж трактати. Туркиядаги чет эл сармояси. Туркия ва Марказий Осиё давлатлари. Сиёсий, иқтисодий ва маданий муносабатлар.

Афғонистонда Дурронийлар давлати

Жамоа-уруғчилик тузумининг емирилиши ва феодал муносабатларининг шаклланиши. Дурронийлар давлатининг ташкил топиши. Афғонистоннинг XVIII асрнинг иккинчи ярмида ижтимоий-иқтисодий тузуми. Ахмад-шоҳ юришлари. Дурронийлар давлатининг парчаланиши. Англиянинг Афғонистонга тажовузи. Афғон халқининг босқинчиларга қарши кураши. 1855 йилги инглиз-афғон шартномаси. Рус-афғон муносабатлари.

Корея XVII аср иккинчи ярми – XIX аср ўрталарида

XVII-XVIII асрларда Кореянинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши. Дехқонлар кўзғолонлари ва сиёсий кураш. Феодал Кореяда инқирознинг

кескинлашуви. Хон-Чён Нэ қоўғолони ва дехқонларнинг тутган ўрни. Ривожланган давлатларнинг Кореяга тажовузи. XIX асрнинг 60-йилларида дехқонлар қўзғолонлари. Регент Тэвонгуннинг ички ва ташқи сиёсати. Корейс халқининг босқинчиларга қарши кураши.

XVII-XIX асрларда Араб давлатлари

XVII-XVIII асрларда Усманийлар империяси таркибидаги араб давлатлари. Французларнинг Мисрга ҳарбий экспедицияси. Мисрда инглиз-француз рақобати. Мухаммад Алининг ички ва ташқи сиёсати. XIX асрдаги Араб давлатлари ва Усманийлар империяси. XIX асрдаги Араб давлатлари ва ғарб мамлакатлари. Араб дунёси ва Марказий Осиё. Маданий ва диний алоқалар.

Осиё ва Африка мамлакатлари XIX асрнинг 70-йиллари ва XX аср бошларида

Осиё ва Африка мамлакатларида XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX аср бошларида рўй берган ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ўзгаришлар. Чет эл сармоясининг ушбу мамлакатларга кириб келиши. Миллий озодлик ҳаракати. Турли сиёсий партиялар, ташкилотлар ва оқимларнинг пайдо бўлиши. Тараққий этган Европа мамлакатларининг дунёни қайта бўлиб олиш учун кураши. Биринчи жаҳон уруши даврида Осиё ва Африка мамлакатлари.

XIX аср охири XX аср бошларида Хитой

Хитойда янги ижтимоий-иқтисодий муносабатларнинг шаклланиши ва уларнинг хусусиятлари. Кан Ювей раҳбарлигида ислоҳотчилик ҳаракати. Сун Ятсеннинг биринчи инқилобий ташкилоти – “Хитой уйғониши иттифоқи”. Ихэтдон қўзғолони ва унинг мағлубиятга учраши. 1901 йилда тузилган “Якунловчи протокол” ва Хитойнинг ярим мустамлака холига тушиб қолиши. XX аср бошларида Хитойда иқтисодиётнинг ривожланиши. 1905-1907 йилларда Хитойда инқилобий ҳаракатларнинг ўсиши. “Бирлашган иттифоқ” (тукмен). Сун-Ят-Сеннинг “3 тамойили”. Синхай инқилобининг бошланиши. Цин саройининг сиёсати. Республика ҳукуматининг тузилиши ва Сун Ятсеннинг вақтинча президент қилиб сайланиши. Цинь сулоласи ҳокимиятининг тугатилиши. Юан Шинайнинг ҳокимиятга келиши. Гоминданнинг ташкил бўлиши. Биринчи жаҳон уруши йилларида Хитойнинг сиёсий ва иқтисодий аҳволи.

XIX асрнинг 60-90 йиллари XX аср бошларда Япония

Японияда ички-иқтисодий тараққиётнинг хусусиятлари. Замонавий саноатни вужудга келтиришда давлатнинг роли. 1866 йил инқилобининг ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитлари. Дехқонлар ҳаракати. Самурайлар қўзғолони. Сиёсий партияларининг вужудга келиши. 1881 йилги

Конституция. 1894-1895 йилларидаги Япония-Хитой уруши. Япония биринчи жаҳон уруши йилларида.

XIX асрнинг охири ва XX аср бошларида Мўғулистон

Мўғулистоннинг ижтимоий таркиби. Феодал-демократик давлатнинг ташкил топиши. Ойратларнинг аҳволи. Мўғул халқининг миллий озодлик ҳаракати ва Цинь ҳукуматининг ағдарилиши. Давлат тузуми. Ижтимоий тафаккур.

XIX асрнинг охири ва XX асрнинг бошларида Ҳиндистон

Ҳиндистон иқтисодиёти ва мустамлакачилик зулмининг кучайиши. Аграр муносабатлар. Ҳиндистонга инглиз сармоясининг кириб келиши. Ҳиндистонда товар-пул муносабатларининг ўсиши. Миллий саноат ривожланиши. 1860-1870 йилларда миллий озодлик ҳаракати ва ундаги асосий оқимлар. Ҳиндистон миллий конгрессининг ташкил бўлиши ва унинг фаолияти. Мусулмон жамоа ҳаракати. 1906-1908 йилларда ишчилар ва дехқонлар ҳаракати. “Свараж” ва “свадешӣ”. 1905 йилда Бенгалиянинг бўлиб юборилиши ва оммавий ҳаракати. Биринчи жаҳон уруши даврида Англиянинг Ҳиндистондаги сиёсати. М.М.Ганди фаолиятининг бошланиши.

XIX асрнинг охири ва XX аср бошларида Афғонистон

Англиянинг Афғонистонга тажовузи ва иккинчи инглиз-афғон уруши (1878-1880). Гандамак шартномаси. Қобулдаги халқ кўзғолони. 1891 йилдаги инглиз-афғон шартномаси. Пуштун қабилаларининг инглиз босқинчиларига қарши кўзғолони. 1907 йилдаги инглиз-рус битими ва Афғонистон. Ёш афғонлар ҳаракати. Афғонистон биринчи жаҳон уруши йилларида Марказий Осиё ва Афғонистонда рус-инглиз рақобати.

XIX аср охири – XX аср бошларида Эрон

Эроннинг ярим мустамлакага айланиш жараёни. Эрон иқтисодиётидаги асосий тармоқларнинг Англия, Россия кўлига ўтиши. АҚШ ва Германиянинг Эрондаги фаоллигининг кучайиши. Миллий ҳаракатларнинг вужудга келиши ва ривожланиши. 1908 йилда Техрондаги аксил-инқилобий тўнтарилиш. 1908-1909 йиллардаги Табриз кўзғолони. Мухаммад Али шохнинг ағдарилиши. Англия ва Россиянинг тажовузи. Турк қўшинларининг Эронга кириши. Инқилобнинг енгилиши ва унинг сабаблари. Эрон биринчи жаҳон уруши йилларида.

XIX асрнинг охири ва XX аср бошларида Туркия

XIX аср охири ва XX аср бошларида Туркиянинг ижтимоий, иқтисодий тараққиёти. 70-йиллардаги сиёсий инқироз. 1876 йил Конституцияси. Миллий қарама-қаршиликларнинг кучайиши. 1877-1878 йиллардаги Россия-Туркия уруши. 1878 йил Берлине трактати. Сербия,

Черногория, Руминия мустақиллигининг тан олиниши. Кипр ва Мисрни Англия томонидан, Тунисни Франция томонидан босиб олиниши. Усманийлар империясининг ярим мустамлакага айланиш жараёни. Чет эл кнцессиялари. Бағдод темир йўли. Германиянинг Туркияга кириб келиши. Абдул Хамид II тартиботи. Озодлик ҳаракати. “Бирлик ва тараққиёт” партиясининг вужудга келиши. Туркияда ёш туркларнинг инқилоби. Усманийлар империяси худудларини босиб олиш учун кураш. Ёш туркларнинг ҳокимият тепасига келиши. Араб ва бошқа халқларнинг миллий озодлик кураши. Пантуркизм ғояларининг вужудга келиши ва моҳияти. Халқ оммасининг аҳволи. Ижтимоий-сиёсий қарама-қаршиликларнинг кескинлашуви. Ёш турклар сиёсатининг барбод бўлиши.

Корея XIX –XX аср бошида

XIX асрнинг 2-ярмида Кореяда ижтимоий-иқтисодий вазият. Ривожланган давлатларнинг мустамлакачилик сиёсатининг оқибатлари. 1893-1894 йилларда дехқонлар кўзғолонлари. Япония-Хитой урушлари (1894-1895) ва Корея. Рус-япон уруши ва Кореяда Япония протекторатининг ўрнатилиши. Кореяда ижтимоий-иқтисодий муносабатлардаги ўзгаришлар. Кореянинг аннексия қилиниши. Япония мустамлакачилик тартиботи. Корея I-жаҳон уруши йилларида.

Араб мамлакатлари XIX аср охири ва XX аср бошларида

Чет эл сармоясининг араб мамлакатларига кириб келиши. Усманийлар ҳукуматининг сиёсати. Араб мамлакатларининг ғарб мамлакатлари томонидан босиб олиниши. Мустамлакачилик сиёсатининг ижтимоий, иқтисодий оқибатлари. Англия-Франция қарама-қаршилиги. Фашод инқироzi. 1899 йилги битим. Ливиянинг Италия томонидан Туниснинг Франция томонидан босиб олиниши. Жазоир Франция ҳукмронлиги остида. 1890 йил Мадрид конференцияси ва Марокашнинг ярим мустамлакага айланиши. Араб мамлакатларида ижтимоий, сиёсий тафаккурнинг ривожланиши. Миллий ташкилотлар, миллий сиёсий оқимларнинг келиши.

XIX аср охири ва XX аср бошларида Африка

Африка Ғарб давлатларининг босқинчилик сиёсати. 1884-1885 йиллардаги Берлин конференцияси. Африканинг тақсимланиши. Франция, Англия, Италия ва Германиянинг Африкадаги босқинчиликлари. Африка халқининг мустамлакачиликка қарши кураши. Германия ва Португалиянинг жанубий Африкадаги экспедицияси. 1879 йил инглиз-прусс уруши ва жанубий Африка иттифоқининг вужудга келиши. Чет эл ҳукмронлигига қарши курашнинг янги шакллари. Африка миллий конгрессининг пайдо бўлиши.

Африкада Ҳинд жамоасининг вужудга келиши. М.Гандининг жанубий Африкадаги фаолияти. Африка биринчи жаҳон уруши йилларида

ЯНГИ ТАРИХ (Осиё ва Африка)

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, тараққиёт шартлари ва кафолатлари. – Т., 1997.
2. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Т., 1998.
3. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. – Т., 2008.
4. Каримов И.А. Жаҳон молиявий – иқтисодий инқирози ва Ўзбекистон шароитида уни бартараф этиш йўллари ва чоралари. – Т., 2009.
5. Новая история стран зарубежного Востока. М., Наука, 1961.
6. Новая история стран Азии и Африки. М., Наука, 1975.
7. Новая история стран Азии и Африки. М., Наука, 1982.
8. Новая история стран зарубежной Азии и Африки. Л., Наука, 1971.
9. Разалиев Ю.Н. Новая и новейшая история стран Азии и Африки. М., Высшая школа. 1987.
10. Янги тарих фанидан ўқув услубий мажмуа.Т.2011

Қўшимча адабиётлар

11. Тихвинский С.Л. Движение за реформы в Китае в конце XIX века и Кан Ю-вэй. М., 1959.
12. Тихвинский С.Л. История Китая и современность. М., 1976.
13. Кучумов В. Очерки по истории Китайской революции. М., 1934.
14. Ефимов Г.В. Буржуазная революция в Китае и Сунь Ятсен (1911-1913). М., Факты и проблемы. 1957.
15. Ефимов Г.В. Внешняя политика Китая 1894-1899. М., Восточная литература. 1958.
16. Кузнецов В.С. Экономическая политика цинского правительства в Синьцзяне в первой половине XIX века. М., Наука. 1973.
17. Внешняя политика государства. Цинь в XVI веке. М., Наука, 1977.
18. Бродский Е.Р. Дальневосточная политика США накануне первой мировой войны. М., Наука. 1969.
19. Нарочницкий А.Л. Колониальная политика капиталистических держав на Дальнем Востоке (1860-1895). М., Наука, 1973.
20. Новая история Китая. М., Наука, 1972.
21. Эйдус Х.Т. Очерки новой и новейшей истории Японии. М., Восточная литература. 1955.
22. Файнберг Э.Я. Русско-Японские отношения в 1699-1875. М., Восточная литература. 1960.
23. Очерки новой истории Японии (1640-1917). М., Наука, 1958.
24. Зяткин И.Я. Очерки новой и новейшей истории монголии. М., Восточная литература. 1957.
25. Тяган Г.Д. Очерки истории Корея во второй половине XIX в. М., Восточная литература. 1960.

26. Политика европейских держав в Юго-Восточной Азии. (60-годы XVIII в. – 60-годы XIX в.). М., Наука. 1962.
27. Политика капиталистических держав и национально-освободительное движение в ЮВА (1871-1917). М., Наука, 1965, 1966. В 2-х частях.
28. Лектонова Ю.О. Очерки новой истории Филиппины. М., Наука, 1965.
29. Рейснер И.М. Народное движение в Индии XVII-XVIII вв. М., Наука, 1968.
30. Антонова К.А. Английское завоевание Индии в XVIII в. М., Наука, 1958.
31. Алаев Л.В. Южная Индия. Социально-экономическая история XIV-XVIII вв. М., Наука. 1964.
32. Чичеров А.И. Экономическое развитие Индии перед английским завоеванием. М., Наука. 1965.
33. Левковский А.И. Особенности развития капитализма в Индии. М., Наука, 1963.
34. Новая история Индии. М., Наука. 1961.
35. Луцкий В.А. История Арабских стран. М., Наука. 1966.
36. Рейснер И.М. Развитие феодализма и образования государственных организаций у афганцев. М., Наука, 1964..
37. Ганковский Ю.В. Империя Дуррани. М., Восточная литература. 1958.
38. Халфин Н.А. Провал Британской агрессии в Афганистане XIX в. начало XX в. М., Восточная литература. 1959.
39. Миллер А.Ф. Мустафа-паша Байрактар. Османская империя в начале XIX в. М., Восточная литература. 1947.
40. Балоян Б.О. Очерки новой истории Ирана (XIX в. и начало XX вв.). М., Наука. 1978.
41. Массон В.М. Рамадин В.А. История Афганистана. М., Наука. 1964-1905.
42. История Африки XIX в. начало XX в. М., Наука, 1967.
43. История национально-освободительной борьбы народов Африки в новое время. М., 1976.
44. [http:// www.ziyonet.uz](http://www.ziyonet.uz)
45. [http:// www.grid.rug.nl/ahc/](http://www.grid.rug.nl/ahc/)
46. [http:// www.Library.Byu.edu/-rdh/eurodocs/](http://www.Library.Byu.edu/-rdh/eurodocs/)
47. [http:// www.history.hanover.edu/texts.htm](http://www.history.hanover.edu/texts.htm)
48. [http:// www.ucr.edu/h-gig/horuslinks.html](http://www.ucr.edu/h-gig/horuslinks.html)
49. [http:// www.hss.cmu.edu/history](http://www.hss.cmu.edu/history)
50. [http:// www.ukans.edu/history/v1/](http://www.ukans.edu/history/v1/)
51. [http:// www.lib.muohio.edu/inet/subj/history/wwii/index.html](http://www.lib.muohio.edu/inet/subj/history/wwii/index.html)
52. [http:// www.lib.byu.edu/-rdh/ww1/](http://www.lib.byu.edu/-rdh/ww1/)
53. [http:// www.classics.mit.edu](http://www.classics.mit.edu)
54. [http:// www.washlaw.edu/forint/](http://www.washlaw.edu/forint/)
55. [http:// www.yole.edu/Lawweb/avolon.htm](http://www.yole.edu/Lawweb/avolon.htm)
56. [http:// www.yale.edu/acuns/](http://www.yale.edu/acuns/)
57. [http:// www.uia.org./website/htm](http://www.uia.org./website/htm)

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Руйхатга олинди
№ _____
201__ йил “__” _____

“ТАСДИҚЛАЙМАН”
Термиз давлат университети
ўқув ишлари проректори
Ахмедов Ў.Ч.

201__ йил «__» _____

ЖАҲОН ТАРИХИ

ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ
(3-курс талабалари)

Билим соҳаси: 100000 – Гуманитар соҳа
Таълим соҳаси: 120000 – Гуманитар фанлар
Таълим йўналиши: 5120300 – Тарих (мамлакатлар ва минтақалар
бўйича)

Умумий ўқув соати - 142 соат

Шу жумладан:

маъруза - 34 соат

семинар машғулоти – 50 соат

мустақил иш – 58 соат

Термиз-2016

Фаннинг ишчи ўқув дастури ўқув, ишчи ўқув режа ва ўқув дастурига мувофиқ ишлаб чиқилди.

Тузувчи:

Ф.Ж.Ёрматов –т.ф.н, доц..в.б.

Такризчилар:

Турсунов С.Н - тарих фанлари доктори,профессор

Т.Р. Пардаев- т.ф.н, доц..в.б.

Фаннинг ишчи ўқув дастури Жаҳон тарихи кафедрасининг 201__ йил “__” _____ даги “__”-сонли йиғилишида муҳокамадан ўтган ва факультет кенгашида муҳокама қилиш учун тавсия этилган.

Кафедра мудир: _____ **проф.С.Н.Турсунов**

Фаннинг ишчи ўқув дастури Тарих факультети кенгашида муҳокама этилган ва фойдаланишга тавсия қилинган (201__ йил “__” _____ даги “__”-сонли баённома).

Факультет кенгаши раиси: _____ **ф.ф.н.Р.Норлиев**

Фаннинг ишчи ўқув дастури Термиз давлат университети ўқув методик кенгашининг 201__ йил “__” _____ “__” -сонли мажлисида тасдиқланган.

ЎМБ бошлиғи _____ **доц Б.Иманов.**

Кириш

Ушбу дастур мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятига ҳар томонлама интеграциясини чуқурлаштириш каби долзарб масалани хорижий мамлакатларнинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий тараққиётини тарихий нуқтаи назардан ўрганмасдан ҳал этиб бўлмайди. Жаҳон тарихини мукаммал даражада билмоқ инсоният цивилизациясининг ютуқларидан ва тажрибасидан тўла баҳраманд қилади, умуминсоний қадриятларни англаб етишга кўмаклашади ва дунё миқёсида мавжуд бўлган муаммоларнинг тарихий илдизларини излаб топишга имконият яратади.

Ўқув фанининг мақсади ва вазифалари

Жаҳон тарихи бўйича чуқур билимларга эга бўлиш талабаларнинг дунёқарашини кенгайтириш йўлидаги энг самарали восита сифатида аҳамиятлидир. Қолаверса, мамлакатимиз ҳамкорлик қилаётган давлатларнинг ривожланиш даражасини, халқларнинг менталитети, урф-одатларини, маданиятини тушуниб етиш учун ҳам жаҳон тарихи фанининг беқиёс аҳамиятини тан олиш керак.

Дунё халқларининг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маданий ва этник эволюциясининг асосий босқичлари, ҳамда йўналишлари ҳақида талабаларга ҳар томонлама билимлар бериш.

Фан бўйича талабаларнинг билимига, кўникма ва малакасига кўйиладиган талаблар

Жаҳон тарихининг турли босқичларида рўй берган муҳим воқеалар ва жараёнларни ёритиб бериш; – инсониятнинг кўп асрлик тараққиётига катта таъсир кўрсатган омилларни таҳлил қилиш; - тарихий ривожланиш давомида турли мамлакатлар ва минтақаларга хос бўлган хусусиятларни очиб бериш; - дунёнинг турли чеккаларида рўй берган воқеалар ва жараёнларнинг кўп ҳолларда ўзаро боғлиқлигини талабаларга тушунтириш; - тарихий ривожланишнинг барча мамлакатлар учун умумий қонуниятлар мавжудлигини намоён қилиш.

“Жаҳон тарихи” ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида бакалавр:

- Жаҳон тарихи даврининг хусусиятлар, хунармандчиликнинг қишлоқ хўжалигидан ажралиши, ишлаб чиқарувчи кучларнинг ўсиши, феодал шаҳарларнинг пайдо бўлиши, ривожланиши, товар-пул муносабатлари, феодал жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий, маданий ва диний ҳаётидаги ўзгаришларни **билиши керак;**
- феодал жамиятнинг ривожланиб, ўзининг энг хусусиятларини йўқотиши ва ўз ўрнини янги иқтисодий муносабатларга бўшатиб бериши, капиталистик ишлаб чиқариш муносабатларининг вужудга келишини тўғри тушуниш **кўникмаларига эга бўлиши керак;**
- талаба жаҳон тарихининг (қадимги шарқ, қадимги юнонистон ва рим, илк ва сўнгги ўрта асрлар, Осиё ва Африка, Европа ва Америка давлатлари) даврида рўй берган ишлаб чиқаришнинг янги илғор муносабатларига ўтиш

учун бевосита шарт-шароит вужудга келганини таҳлил қилиш, янги ишлаб чиқариш муносабатлари билан боғлиқ бўлган халқ оммасининг эски феодализмдан норозилиги, миллий-озодлик ҳаракати, Европа миқёсида биринчи марта ғалаба қилган буржуа инқилоби, янги буржуа давлатининг ташкил топиши, ривожланиши, Европа халқларининг янги даврга ўта бошлаши. Жамият тараққиёти босқичлари жараёни *малакаларига эга бўлиши керак*.

Фаннинг ўқув режадаги бошқа фанлар билан боғлиқлиги ва услубий жиҳатдан узвий кетма-кетлиги

Талабалар “Жаҳон тарихи” фанини самарали ўзлаштиришлари учун “Ватан тарихи”, “Сиёсатшунослик”, “Маданиятшунослик”, “Халқаро муносабатлар ва дипломатия тарихи”, “Тарих фалсафаси ва методологияси”, “Археология”, “Манбашунослик”, “Тарихшунослик”, “Этнология” ва бошқа фанлардан ҳам етарлича билимларга эга бўлишлари лозим.

Фаннинг ишлаб чиқаришдаги ўрни

Жаҳон халқларининг тарихий ривожланишини босқичма-босқич тарихийлик, илмийлик, холисона ёндашув негизда ўрганиш.

Семинар машғулоти бўйича мавзулар режаси ва адабиётлар рўйхати талабаларга тақдим этилади ва талаба мустақил тайёрланиб келиб мунозара тарзида ўз билимини намойиш этади.

Тақдим этилаётган фаннинг долзарб масалалари бўйича мавзулар ва адабиётлар рўйхати талабаларга тақдим этилади. Талаба, ўз навбатида мустақил тайёрланиб маъруза ва реферат шаклида ўз билимини намойиш этади.

Фанни ўқитишда замонавий ахборот ва педагогик технологиялар

Дастурда кўрсатилган мавзулар маъруза, семинар шаклида олиб борилади, шунингдек, фаннинг долзарб масалалари талабаларга мустақил иш сифатида ўзлаштириш учун берилади. Фан замонавий педагогик технологияларнинг “Кластер”, “Бумеранг”, “ФСМУ”, “Ақлий ҳужум” сингари методлари орқали, ҳамда слайдлар, мультимедия намойишлари билан ўтказилади.

Дастурдаги мавзуларнинг информацион асосини фанга тегишли адабиётлар, даврий адабиётлар, интернет маълумотлари ташкил қилади.

Дастурдаги мавзуларни ўқишда таълимнинг замонавий методларидан кенг фойдаланиш, ўқув жараёнини янги педагогик технологиялар асосида ташкил этиш самарали натижа беради. Бу борада замонавий педагогик технологияларнинг “Кластер”, “Бумеранг”, “ФСМУ”, “Ақлий ҳужум” методлари, шунингдек, слайдлардан фойдаланиш, дидактик ва роли ўқиш усуллари кўллаш назарда тутилади.

Асосий қисм

Янги тарихи

XVII асрнинг иккинчи ярми – XX асрнинг бошини ўз ичига олган даврнинг жаҳон тарихида тутган ўрни. “Янги тарих” тушунчаси. Янги даврнинг тарихий мазмуни. Янги тарихни даврлаштириш масаласи. Янги тарихни ўрганиш долзарблиги. Янги даврда рўй берган сиёсий, ижтимоий, иқтисодий, маданий жараёнларнинг тавсифий хусусиятлари.

Буюк Британия XVII-XX аср бошида

XVII асрнинг биринчи ярмида Англиянинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий ривожланиши. Яков I ва Карл I Стюартларнинг ички ва ташқи сиёсати. Парламентда мухолифатнинг кучайиши. Пуританлик. Инқилобнинг замини ва шарт-шароитлари. Инқилобнинг бошланиши. Фуқаролар уруши. Левеллерлар ва республиканинг ўрнатилиши. Республика ва протекторат. Оливер Кромвель. Иккинчи республика ва Стюартларнинг тикланиши. “Шонли инқилоб”. Маданият ва сиёсий фикр. XVIII асрнинг биринчи ярмида Англиянинг сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий ривожланиши. Саноат тўнтарилиши. Инглиз маърифатчилиги. Англия Наполеон Францияси билан уруш даврида. XX асрнинг биринчи ярмида ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ривожланиш. Саноат тўнтарилишининг яқунланиши. Ташқи сиёсат ва мустамлакачилик масалалари. Буюк Британияда ижтимоий муносабатлар. XIX асрнинг иккинчи ярмида Буюк Британиянинг иқтисодий ва сиёсий ривожланиши. Вильям Гладстон ва Бенджамин Дизраэли. Ирландия масаласи. Ишчилар ҳаракати. Лейбористлар. XX асрнинг бошида Буюк Британиянинг ички ва ташқи сиёсати. Ллойд Джордж. Урушолди инқирози. Британия доминионлари. Буюк Британия биринчи жаҳон уруши йилларида.

Франция XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида

XVII асрнинг иккинчи ярмида ижтимоий-иқтисодий ривожланиш. Мазарини ва Фронда. Людовик XIV абсолютизми. Француз маърифатчилиги. Инқилоболди инқирози. XVIII аср Франция инқилоби. Консуллик ва биринчи империя. Наполеон Бонапартнинг ички ва ташқи сиёсати. Бурбонларнинг дастлабки тикланиши. Вена конгресси ва унинг қарорлари. Бурбонларнинг иккинчи тикланиши. Тикланиш даврида ижтимоий-иқтисодий ривожланиш. 1830 йил июль инқилоби. Францияда Июль монархияси (1830-1848 йй.). 1848 йил инқилоби. Иккинчи Республика. 1851 йил 2 декабрь давлат тўнтарилиш ва Иккинчи империя. Иккинчи империя даврида Франциянинг ички ва ташқи сиёсати. Мустамлакачилик сиёсати. Франция-Пруссия уруши. Учинчи Республика. XIX аср охирида сиёсий инқирозлар. XIX охири – XX бошида Франциянинг иқтисодиёти. Учинчи республиканинг ташқи сиёсати. XX аср бошида сиёсий кураш. Франция Биринчи жаҳон уруши йилларида.

Германия XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида

Герман давлатлари Ўттиз йилик урушдан сўнг. Иқтисодий вазият. Дехқонлар ҳаракати. Герман шаҳарлари. Бранденбург-Пруссия давлатининг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ривожланиши. Пруссия қироллиги. Фридрих II-нинг ички ва ташқи сиёсати. Герман давлатлари халқаро муносабатлар тизимида. Ягона немис миллатининг шаклланиши. Маданий ривожланиш. Франциядаги инқилоб (XVIIIа.) ва немис давлатлари. Герман давлатлари. Наполеон урушлари даврида. 1815-1848 йилларда ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ривожланиш. 1848-1849 йиллар инқилоби. Инқилобдан сўнг Германиянинг ривожланиши. Иқтисодий ўсиш. Саноат тўнтаришининг яқунланиши. Аграр ислохотлар. Отто фон Бисмарк фаолияти. Шимолий Герман иттифоқининг барпо этилиши. Ташқи сиёсат. Франция-Пруссия уруши ва Германиянинг бирлашиши. XIX асрнинг

охирги чорагида Германия империясининг давлат тузуми ва иқтисодиёти. “Культуркампф” ва социалистик ҳаракатга қарши кураш. XIX асрнинг охирги чорагида ички сиёсий вазият. Германия халқаро муносабатлар тизимида (XIX асрнинг охири – XX аср бошида). XX аср бошида Германиянинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ривожланиши. Германия ва “Жаҳон сиёсати”. Германия биринчи жаҳон уруши йилларида.

Австрия (Габсбурглар) империяси XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида

Австрия Ўттиз йиллик урушдан сўнг. XVII асрнинг иккинчи ярмида ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ривожланиш. Венгрия Габсбурглар империяси таркибида. Туркияга қарши уруш. Карловиц тинчлик шартномаси. Габсбурглар империяси “Испан мероси” учун уруш йилларида. XVIII аср бошида империянинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши. “Австрия мероси” учун уруш. Мария Терезия ва Иосиф II-нинг “маърифатли абсолютизми”. Чехия, Словакия ва бошқа миллий вилоятлар Габсбурглар империяси таркибида. Австрия империяси Француз инқилоби ва Наполеон урушлари йилларида. XIX асрда империянинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши. Австрия империяси славян халқларининг “Миллий уйғониш” даври. 1848 йил инқилоби. Австрия империяси 1849-1867 йилларда. 1859 йилдаги Франция ва Пьемонтга қарши уруш. Австрия-Пруссия уруши (1866 й.). Империянинг дуалистик Австро-Венгрия монархиясига айланиши. XIX асрнинг охирги чорагида миллий масаланинг кескинлашуви. Австрияда ижтимоий ҳаракатлар. Венгрия дуализм тизимида. Монархиянинг охирги ўн йилликлари. Австро-Венгрия Биринчи жаҳон уруши йилларида.

Италия XVII асрнинг иккинчи ярми – XX асрнинг бошида

Италия давлатларининг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ривожланиши. Тарқоқликнинг сақланиб қолиниши. Чет эл давлатларига қарамлик. “Испан мероси”, “поляк мероси”, “австрия мероси” учун урушлар ва италия давлатлари. Италия XVIII аср охири – XIX аср бошида. Рисорджименто (Уйғониш). Италия давлатлари Француз инқилоби ва Наполеон урушлари даврида. XIX асрнинг 20-30 йиллар инқилоби. Джузеппе Мадзини. “Ёш Италия”. XIX асрнинг 20-30 йилларда иқтисодий ривожланиши. Мўтадил либераллар фаолияти. К.Б.Кавур. Италия давлатлари 1848-1849 йиллар инқилоби даврида. Джузеппе Гарибальди. Италия қироллигининг барпо этилиши. Франция-Пруссия уруши ва Рисорджиментонинг якунланиши. XIX асрнинг охирги чораги – XX асрнинг бошида Италиянинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ривожланиши. Италиянинг ташқи сиёсати. Мустамлакалар учун кураш, Италия Биринчи жаҳон уруши арафасида. “Либерал давринг” тугаши. Италия Биринчи жаҳон уруши йилларида.

Россия XVII асрнинг охири – XX асрнинг бошида

Россия XVII асрнинг охирида. Петр I ва малика Софья ўртасидаги кураш. XVIII асрнинг биринчи чорагида ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ривожланиш. Петр I ислохотлари. Ташқи сиёсат. Шимолий уруш. Россия сарой тўнтаришлари даврида (1725-1762 йй.). “Петр мероси” масаласи. Ижтимоий-иқтисодий ривожланиш. Сарой тўнтаришлари даврида Россиянинг ташқи сиёсати. Екатерина II-нинг “маърифатли абсолютизми”. Павел I. XVIII асрнинг охирги ўттиз йиллигида Россиянинг ташқи сиёсати. XVIII асрда рус маданияти.

Александр I. Дастлабки ислохотлар Наполеон Франциясига қарши уруш. Ислохотларни давом эттиришга уринишлар. Декабристлар ҳаракати. Россия Николай I ҳукмронлиги даврида. Ижтимоий-иқтисодий вазият. Ғоявий оқимларнинг шаклланиши. 1848-1849 йиллар Европа инқилобларининг Россияга таъсири. Ташқи сиёсат. Қрим уруши. Александр II-нинг ислохотлари. Крепостнойликнинг бекор қилиниши. Либерал ҳаракат. XIX асрнинг 60-70-йилларида инқилобий ҳаракатлар. Народниклар. Александр III-нинг “патриархал бошқаруви”. Тинч 13 йиллик .Иқтисодий ўсиш. Саноат тўнтарилишининг яқунланиши. Янги ижтимоий қатламларнинг шаклланиши. Россияга марксизм ғояларининг кириб келиши. XIX асрнинг иккинчи ярмида Россиянинг ташқи сиёсати. XIX асрда рус маданияти. Россия XIX-XX асрлар чегарасида. Иқтисодий ривожланишнинг ўзига хос хусусиятлари. Россиянинг ижтимоий структураси. Сиёсий партиялар ва ташкилотларнинг шаклланиши. XIX аср охири -XX аср бошида Россиянинг ташқи сиёсати. Ислохотлари атрофидаги кураш (1894-1904). Биринчи рус инқилоби (1905 й). 1905 йил 17 октябр монестети. Давлат думаси. П.А.Столыпин фаолияти: ислохотлар. Сиёсий курашнинг авж олиши. Россия Биринчи жаҳон уруши йилларида. 1917 йил Февраль инқилоби. Октябр тўнтариши.

Испания XVII асрнинг иккинчи ярми XX аср бошида

XVII асрнинг иккинчи ярмида Испаниянинг иқтисодий ва сиёсий аҳволи. “Испан мероси” учун уруши (1701-1714). Испанияда Филипп V ва Фердинанд VI ҳукмронлиги. Карл III “маърифатли абсолютизм”. Абсолюттик тузумнинг инқирози. Мануэль Годой. Испания Напалеон урушлари йилларида Мустақиллик учун уруш. Биринчи инқилоб. 1808 йил 2 май қўзғолони. 1802 йил Кадис конситутцияси. Фердинанд VII ички ва ташқи сиёсати. Иккинчи инқилоб (1854-1856). Бешинчи инқилоб (1868-1873). Биринчи республика. Испания Бурбонларнинг тикланиши. Ички ва ташқи сиёсат. “Эль–Пардо пакти”. Анархистлар, социалистлар ва мухториятчилар. Мустамлакалардан маҳрум бўлиши. XIX асрнинг охири –XX асрнинг бошида Испаниянинг сиёсий-иқтисодий аҳволи. Марокаш масаласи. Сиёсий курашнинг кескинлашуви. Испания биринчи жаҳон уруши йилларида.

АҚШ XVII-XX аср бошида

Шимолий Америкада мустамлакаларнинг барпо этилиши. Инглиз мустамлакалардаги ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий вазият. Мустақиллик учун урушнинг замани ва шарт-шароитлари. Мустамлакалар ва метрополия ўртасидаги зиддиятлар. Мустақиллик учун уруш ва АҚШнинг ташкил топиши. АҚШ-нинг давлат тузуми ва ижтимоий-иқтисодий ривожланиши. АҚШ XIX асрнинг биринчи ярмида: тараққиётнинг асосий тендециялари. АҚШ худудларининг кенгайиши. Ички партиянинг системасининг шаклланиши. Шимол ва Жануб ўртасидаги зиддиятлар. Фуқаролар уруши 1861-1865 й. Қулчиликнинг бекор қилиниши. Жанубий Реконструкциялаш (1865-1877йй). АҚШ 1877-1914 йилларда: иқтисодий-ижтимоий муносабатлар. XIX асрнинг охириги чораги- XX аср бошида АҚШнинг ташқи сиёсати. АҚШ биринчи жаҳон уруши йилларида.

Португалия XVII асрнинг иккинчи ярми -XX аср бошида

“Португалия монефести” ва мустақилликнинг тикланиши. Абсолюттик монархия шароитида Португалиянинг ички ва ташқи сиёсати. Маркиз Помбаланинг фаолияти. Ислохотлар. Португалия Француз инқилоби ва Наполеон урушлари йилларида. 1822 йил Корститутцияси. 1826 йил Хартияси. Фуқаролар уруши 1824-1834 йй. “Хартиячилар” ва “Сентябрчилар” ўртасидаги қарама-қаршилик. XIX аср ўрталарида Португалияда ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий вазият. XIX асрнинг иккинчи ярмида Португалиянинг давлат тузуми. Монархия ва икки партияли система: “Реженератос” (“Ўйғониши”) ва Тараққиёт партияси. Республикачилар партиясининг тузилиши. Иқтисодиёт ва сиёсат. XIX асрнинг охири- XX асрнинг бошида Португалиянинг халқаро аҳволи. 1910 йил инқилоби. Португалия биринчи жаҳон уруши йилларида.

Нидерландлар Бирлашган Провинциялари Республикаси XVIII-XX аср бошида

Инглиз–голланд урушлари. Жаҳон савдосида устиворликнинг йўқотилиши. Иқтисодий ривожланишдаги пасайиши. Нидерландларнинг сиёсий тузуми. XVIII асрнинг иккинчи ярмида республикада ички сиёсий вазият. Нидерландлар Француз инқилоби ва Наполеон урушлари йилларида. Батав республикаси. Голландия қироллиги. Франция ҳукумронлигининг ағдарилиши. Вена конгресси ва Нидерландлар қироллигининг барпо этилиши. Ижтимоий-иқтисодий вазият. 1830 йил инқилоби ва Бельгиянинг Нидерландлардан ажралиб чиқиши. 1848 йил Конституцияси. Ислохотлар. XIX асрнинг иккинчи ярмида ижтимоий-иқтисодий ривожланиш. Сиёсий кураш. Нидерландлар XX аср бошида. Нидерландлар Биринчи жаҳон уруши йилларида.

Лотин Америкаси XVIII-XX аср бошида

Лотин Америкасида мустамлакаларнинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий аҳволи. Мустамлакачилик тартибларининг инқирози. XVIII асрнинг иккинчи ярмида Лотин Америкасидаги испан ва португал мамлакатларидаги ўзгаришлар. Савдони эркинлаштириш. Демократик инқилоблар ва мустақиллик учун уруш (1810-1826). Миллий давлатларнинг вужудга келиши. Лотин Америкаси мамлакатларидаги ички инқирозлар. Лотин Америкаси – АҚШ муносабатлари. XIX асрнинг 30-йиллардан бошлаб консерваторлар мавқеининг мустаҳкамланиб бориши. Давлат бошқаруви ва ижтимоий-иқтисодий сиёсатдаги ўзгаришлар. Лотин Америкаси мамлакатлари XIX аср ўрталари – XX аср бошида. Аргентина:иқтисодий ривожланиш ва сиёсий кураш. Бразилияда кулдорчилик тузумининг инқирози. Аблюционистик ҳаракат ва монархиянинг ағдарилиши. Перу, Боливия, Чилининг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ривожланиши. Марказий Америка мамлакатлари XIX аср охири – XX аср бошида. Кубада мустақиллик учун кураш ва республиканинг вужудга келиши. 1898 йилда АҚШ-Испания уруши. XX асрнинг бошида АҚШ-нинг Лотин Америкасидаги сиёсати. Мексика инқилоби. Лотин Америкаси Биринчи жаҳон уруши йилларида.

Польша XVII асрнинг иккинчи ярми – XX асрнинг бошида

XVII асрнинг иккинчи ярмида Речь Посполитая: давлат тузуми, аҳолиси ва ҳудудлари. Саксония қиролларининг ҳукумронлиги. Речь Посполитаянинг халқаро

аҳволи. Ижтимоий-иқтисодий вазият. XVIII асрда Польша: ривожланишнинг асосий тенденциялари. Сиёсий гуруҳлар ўртасидаги кураш. Станислав Август Понятовский фаолияти: ислохотлар. Польшани бўлиб олишлар. Тадеуш Костюшко кўзғолони. Польша Наполеон урушлари даврида Варшава князлиги. Вена конгресси қарорлари ва Польша. Польша қироллиги Россия империяси таркибида. XIX асрнинг биринчи ярмида поляк ерларининг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши. 1830 йил кўзғолони. 1848-1849 йиллардаги Европа инқилоблари ва поляк ерларида озодлик учун курашнинг фаоллашуви. 1863 йил кўзғолони. XIX асрнинг охириги ўн йилликлари – XX аср бошида поляк ерларидаги сиёсий вазият. Саноат ва қишлоқ хўжалиги. Ижтимоий ривожланиш ва ижтимоий ҳаракатлар. Ишчилар ҳаракати ва социалистик партияларнинг ташкил топиши. 1905 йил рус инқилоби ва поляк ерлари. Польша Биринчи жаҳон уруши йилларида.

Жануби-Шарқий Европа халқлари XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида

Жануби-Шарқий Европа ва Усманийлар империяси. Жанубий славянлар Габсбурглар монархияси таркибида. Ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий аҳвол. Жанубий славянларнинг миллий уйғониши. Ҳарватлар, славянлар, серблар. Австрия империясининг жанубий славянлари 1848-1849 йиллардаги инқилоб даврида. XIX асрнинг 60-йилларида Австро-Венгриянинг жанубий славян ерларида ижтимоий кўтарилиш. XVII-XVIII асрларда Болқон славянлари Усманийлар ҳукмронлиги остида. Усманийлар империяси таркибидаги жанубий славянларнинг миллий-озодлик ҳаракати: асосий босқичлари ва тенденциялари. Черногория. Сербия. Босния ва Герцеговина. Болгарияда миллий уйғониш. Дунай князликлари. Юнонистон Усманийлар империяси таркибида. 1875-1878 йиллардаги “шарқий инқироз”. Жануби-Шарқий Европа халқлари XIX асрнинг охириги чораги – XX аср бошида: ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий ривожланиш. Болқон урушлари (1912-1913 йй.). Жануби-Шарқий Европа Биринчи жаҳон уруши йилларида.

Шимолий Европа мамлакатлари XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида

Шимолий Европа XVII-XVIII асрларда. Швеция ва Дания – Норвегия қиролликлари: аҳолиси ва ҳудудлари. Ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ривожланиш. Абсолютизмнинг ўрнатилиши. Скандинавия мамлакатларининг ўзаро муносабатлари ва халқаро аҳволи. Шимолий уруш ва унинг оқибатлари. Шимолий Европа давлатларида сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар. Наполеон урушлари натижасида Шимолий Европанинг сиёсий харитасидаги ўзгаришлар. Шимолий Европа 1815-1870 йилларда: ривожланишнинг асосий босқичлари ва тенденциялари. XIX асрнинг 30-40-йилларида Европада инқилобий ҳаракатлар ва Скандинавия давлатлари. Шлезвиг-Гольштейн масаласи. Иқтисодий ривожланиш ва демократиянинг оёққа туриши. Шимолий Европа мамлакатлари XIX асрнинг охириги чораги – XX аср бошида. Дания, Швеция, Норвегия, Финляндия. Скандинавия давлатлари Биринчи жаҳон уруши йилларида.

XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида халқаро муносабатлар

XVII асрнинг иккинчи ярми – XVIII асрда халқаро муносабатларнинг асосий масалалари. Кучлар нисбатидаги ўзгаришлар. “Испан мероси” учун уруш. Шимолий уруш. “Австрия мероси” учун уруш. Етти йиллик уруш. Европа ва Усманийлар империяси ўртасидаги муносабатлар. Мустамлакачилик сиёсати. Савдо урушлари. АҚШ-нинг ташкил топиши ва Европа давлатлари. Францияда инқилоб ва халқаро муносабатлар. Европа Наполеон урушлари йилларида. Вена конгресси ва унинг қарорлари. XIX асрнинг 20-,30- ва 40-йиллардаги инқилобий ва миллий озодлик ҳаракатларининг халқаро муносабатларга таъсири. “Вена тизимининг” емирилиши. Қрим уруши. XIX асрнинг 50-60-йилларида халқаро муносабатлар. Мустамлакачилик сиёсатининг усуллари ва характеридаги ўзгаришлар. Германиянинг бирлашиши ва Италиянинг бирлашиши. Франция-Пруссия уруши. XIX асрнинг охириги чорагида халқаро муносабатлар. Ҳарбий-сиёсий гуруҳларнинг (блокларнинг) шаклланиши ва улар ўртасидаги кураш. АҚШ, Германия ва Япониянинг мустамлакалар учун курашга қўшилиши. XX аср бошида халқаро муносабатлар. Рус-япон уруши. Болқон урушлари. Давлатлараро рақобатнинг кескинлашуви. Биринчи жаҳон уруши.

XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида маданият, фан ва техниканинг ривожланиши

Янги даврда фан ва техника тараққиётининг умумий хуусиятлари. Илмий фикрлаш хусусияти. Фаннинг ижтимоий тартибот сифатида хизмат қилиши. Фаннинг ижтимоий муносабатлар характерида таъсири. Фан ва техника саноат тўнтарилиши шароитларида. Илмий жамиятларнинг ривожланиши. Табиий фанлар ва техниканинг ривожланиши. Ижтимоий фанлар, назариялар ва таълимотлар. Маданиятнинг ривожланиши: асосий йўналишлар, оқимлар. Тенденциялар. Европа маърифатчилиги ва маданият. Адабиёт ва санъат.

Осиё ва Африка халқлари янги давр бошланишида

Осиё ва Африка халқлари янги давр бошланишида. Шарқ мамлакатларида мустамлакачиликнинг асосий давлари. Европа ва Америка саноат ривожланиши, хомашё ресурслари ва бозор учун кураш. Босқинчилик урушлари. Осиё ва Африка мамлакатларининг ривожланишида ғарб давлатларидан орқада қолиши. Миллий озодлик ҳаракатларининг бошланиши.

XVII аср ва XIX асрнинг 60-йилларида Япония

XVIII асрнинг ўрталарида Япониянинг иқтисодий аҳволи. Токугава давлати. Аждратиб қўйиш сиёсати. Савдо-сотикнинг ривожланиши. Феодал хўжалик инқирозининг кучайиши. Мануфактуранинг ўсиши. Дехқонлар аҳволининг оғирлашуви ва уларнинг оммавий равишда шаҳарга кетиб қолиши. Дехқонлар ва хунармандлар қўзғолонлари. Токугава тартиботи. Япония ва ғарб давлатлари. Рус-япон муносабатлари. Сёгунат даврида Япония маданияти. 1867-1868 йиллардаги инқилоб. Америка, Англия ва Франциянинг Япония ички ишларига аралашуви. Тенгсиз шартномалар. Токугава тартиботига қарши ҳаракат.

Фукаролар уруши ва Сёгунат тартиботининг тугаши. Янги ҳукумат ва унинг сиёсати. Аграр ислоҳот.

XVIII асрнинг ўрталарида ва XIX асрнинг 1870 йилларида Хитой

XVII асрнинг ўрталарида ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий вазият. Маньжур ҳукуматининг ички сиёсати. Цинь империясининг аграр сиёсати. Савдо-сотик, мануфактура, хунармандчилик ва шаҳардаги ижтимоий аҳвол. Маньжур ҳукмдорларининг босиб олиш сиёсати. Цинь сулоласининг ташқи сиёсати. Хитойни ажратиб қўйиш. Хитой халқининг Маньжур ҳукмдорларига қарши кураши. Цинь империясининг иқтисодий ва сиёсий аҳволи. Ғарб мамлакатлари ва Хитой. Биринчи инглиз-хитой (афюн) уруши. 1842-1844 йиллардаги тенгсиз шартномалар. Хул-Сио-Цюам таълимоти. Дехқонлар урушининг бошланиши. Тайпинларнинг ички ва ташқи сиёсати. Цинь ҳукумати ва Ғарб давлатлари. Тайпин давлатининг қулаши. Халқ ҳаракатлари. Дунган-уйғур қўзғолони. Ёқуббек ва унинг сиёсати. Хитой ва Марказий Осиё давлатлари. Иқтисодий ва сиёсий муносабатлар.

XVII-XIX асрларда Ҳиндистон

Бобурийлар империясининг инқирози. Ҳиндистондаги ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий вазият. XVIII асрнинг 2-ярмида Ҳиндистонда Англия ҳукмронлиги. Ҳиндистон ва Ост-Ҳинд компанияси. Ҳиндистон Англиянинг хом ашё манбаи. Ҳиндистонда ер эгаллиги қатламининг шаклланиши ва Ҳинд зиёлиларининг пайдо бўлиши. Янги шаҳарларнинг ривожланиши. 1857-1859 йиллардаги халқ қўзғолонлари. XIX асрнинг 60-йилларида Ҳиндистондаги ички ва ташқи вазият. Ҳиндистон ва Марказий Осиё давлатлари. Иқтисодий ва маданий муносабатлар.

XVIII асрнинг ўрталари ва XIX асрнинг 1870 йилларида Эрон

Сафовийлар давлати инқирози ва феодал гуруҳлар ўртасидаги низолар. Нодиршоҳ ҳукмронлиги ва унинг олиб борган ички ва ташқи сиёсати. Керимхон Зеид ва унинг сиёсати. Кажарларнинг ички ва ташқи сиёсати. Англия ва Франция ўртасидаги Эрон учун кураш. Биринчи Россия-Эрон уруши ва Гулистон сулҳи. 1814 йилдаги Инглиз-Эрон шартномаси. Эрон-Турк уруши. Туркманчай сулҳи. Россия ва Эрон муносабатлари. Инглиз-Эрон муносабатлари. Эронда Бобидлар қўзғолони. XIX асрнинг 50-60 йилларда Эрондаги ички ва ташқи сиёсат. Эрон ва Марказий Осиё давлатлари. Сиёсий, иқтисодий ва маданий муносабатлар.

XVII асрнинг II ярми ва XIX асрнинг I ярмида

Турк (Усманийлар) империяси

XVII асрнинг ўрталарида Усманийлар империяси. Европа давлатлари ва Туркия. Империянинг ички аҳволи. 1730-1731 йиллардаги Истамбул қўзғолони. Усманийлар империясининг халқаро аҳволи. Салим III ислоҳотлари. Россия-Туркия муносабатлари. Туркия ва Ғарб мамлакатлари. Туркиянинг ярим мустамлакага айлана бошлашининг сабаблари. Махмуд II фаолияти (танзимот) 1853-1866 йиллардаги Қрим уруши ва Париж трактати. Туркиядаги чет эл сармояси. Туркия ва Марказий Осиё давлатлари. Сиёсий, иқтисодий ва маданий муносабатлар.

Афғонистонда Дурронийлар давлати

Жамоа-уруғчилик тузумининг емирилиши ва феодал муносабатларининг шаклланиши. Дурронийлар давлатининг ташкил топиши. Афғонистоннинг XVIII асрнинг иккинчи ярмида ижтимоий-иқтисодий тузumi. Ахмад-шоҳ юришлари. Дурронийлар давлатининг парчаланиши. Англиянинг Афғонистонга тажовузи. Афғон халқининг босқинчиларга қарши кураши. 1855 йилги инглиз-афғон шартномаси. Рус-афғон муносабатлари.

Корея XVII аср иккинчи ярми – XIX аср ўрталарида

XVII-XVIII асрларда Кореянинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши. Дехқонлар кўзғолонлари ва сиёсий кураш. Феодал Кореяда инқирознинг кескинлашуви. Хон-Чён Нэ қоўғолони ва дехқонларнинг тутган ўрни. Ривожланган давлатларнинг Кореяга тажовузи. XIX асрнинг 60-йилларида дехқонлар кўзғолонлари. Регент Тэвонгуннинг ички ва ташқи сиёсати. Корейс халқининг босқинчиларга қарши кураши.

XVII-XIX асрларда Араб давлатлари

XVII-XVIII асрларда Усманийлар империяси таркибидаги араб давлатлари. Французларнинг Мисрга ҳарбий экспедицияси. Мисрда инглиз-француз рақобати. Мухаммад Алининг ички ва ташқи сиёсати. XIX асрдаги Араб давлатлари ва Усманийлар империяси. XIX асрдаги Араб давлатлари ва ғарб мамлакатлари. Араб дунёси ва Марказий Осиё. Маданий ва диний алоқалар.

Осиё ва Африка мамлакатлари XIX асрнинг 70-йиллари ва XX аср бошларида

Осиё ва Африка мамлакатларида XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX аср бошларида рўй берган ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ўзгаришлар. Чет эл сармоясининг ушбу мамлакатларга кириб келиши. Миллий озодлик ҳаракати. Турли сиёсий партиялар, ташкилотлар ва оқимларнинг пайдо бўлиши. Тараққиёт этган Европа мамлакатларининг дунёни қайта бўлиб олиш учун кураши. Биринчи жаҳон уруши даврида Осиё ва Африка мамлакатлари.

XIX аср охири XX аср бошларида Хитой

Хитойда янги ижтимоий-иқтисодий муносабатларнинг шаклланиши ва уларнинг хусусиятлари. Кан Ювей раҳбарлигида ислоҳотчилик ҳаракати. Сун Ятсеннинг биринчи инқилобий ташкилоти – “Хитой уйғониши иттифоқи”. Ихтідон кўзғолони ва унинг мағлубиятга учраши. 1901 йилда тузилган “Якунловчи протокол” ва Хитойнинг ярим мустамлака холига тушиб қолиши. XX аср бошларида Хитойда иқтисодиётнинг ривожланиши. 1905-1907 йилларда Хитойда инқилобий ҳаракатларнинг ўсиши. “Бирлашган иттифоқ” (тукмен). Сун-Ят-Сеннинг “3 тамойили”. Синхай инқилобининг бошланиши. Цин саройининг сиёсати. Республика ҳукуматининг тузилиши ва Сун Ятсеннинг вақтинча президент қилиб сайланиши. Цинь сулоласи ҳокимиятининг тугатилиши. Юан Шинайнинг ҳокимиятга келиши. Гоминданнинг ташкил бўлиши. Биринчи жаҳон уруши йилларида Хитойнинг сиёсий ва иқтисодий аҳволи.

XIX асрнинг 60-90 йиллари XX аср бошларида Япония

Японияда ички-иқтисодий тараққиётнинг хусусиятлари. Замонавий саноатни вужудга келтиришда давлатнинг роли. 1866 йил инқилобининг ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитлари. Дехқонлар ҳаракати. Самурайлар кўзғолони. Сиёсий партияларининг

вужудга келиши. 1881 йилги Конституция. 1894-1895 йилларидаги Япония-Хитой уруши. Япония биринчи жаҳон уруши йилларида.

XIX асрнинг охири ва XX аср бошларида Мўғулистон

Мўғулистоннинг ижтимоий таркиби. Феодал-демократик давлатнинг ташкил топиши. Ойратларнинг аҳволи. Мўғул халқининг миллий озодлик ҳаракати ва Цинь ҳукуматининг ағдарилиши. Давлат тузуми. Ижтимоий тафаккур.

XIX асрнинг охири ва XX асрнинг бошларида Ҳиндистон

Ҳиндистон иқтисодиёти ва мустамлакачилик зулмининг кучайиши. Аграр муносабатлар. Ҳиндистонга инглиз сармоясининг кириб келиши. Ҳиндистонда товар-пул муносабатларининг ўсиши. Миллий саноат ривожланиши. 1860-1870 йилларда миллий озодлик ҳаракати ва ундаги асосий оқимлар. Ҳиндистон миллий конгрессининг ташкил бўлиши ва унинг фаолияти. Мусулмон жамоа ҳаракати. 1906-1908 йилларда ишчилар ва дехқонлар ҳаракати. “Свараж” ва “свадешӣ”. 1905 йилда Бенгалиянинг бўлиб юборилиши ва оммавий ҳаракати. Биринчи жаҳон уруши даврида Англиянинг Ҳиндистондаги сиёсати. М.М.Ганди фаолиятининг бошланиши.

XIX асрнинг охири ва XX аср бошларида Афғонистон

Англиянинг Афғонистонга тажовузи ва иккинчи инглиз-афғон уруши (1878-1880). Гандамак шартномаси. Қобулдаги халқ кўзғолони. 1891 йилдаги инглиз-афғон шартномаси. Пуштун қабилаларининг инглиз босқинчиларига қарши кўзғолони. 1907 йилдаги инглиз-рус битими ва Афғонистон. Ёш афғонлар ҳаракати. Афғонистон биринчи жаҳон уруши йилларида Марказий Осиё ва Афғонистонда рус-инглиз рақобати.

XIX аср охири – XX аср бошларида Эрон

Эроннинг ярим мустамлакага айланиш жараёни. Эрон иқтисодиётидаги асосий тармоқларнинг Англия, Россия қўлига ўтиши. АҚШ ва Германиянинг Эрондаги фаоллигининг кучайиши. Миллий ҳаракатларнинг вужудга келиши ва ривожланиши. 1908 йилда Техрондаги аксил-инқилобий тўнтарилиш. 1908-1909 йиллардаги Табриз кўзғолони. Муҳаммад Али шохнинг ағдарилиши. Англия ва Россиянинг тажовузи. Турк қўшинларининг Эронга кириши. Инқилобнинг енгилиши ва унинг сабаблари. Эрон биринчи жаҳон уруши йилларида.

XIX асрнинг охири ва XX аср бошларида Туркия

XIX аср охири ва XX аср бошларида Туркиянинг ижтимоий, иқтисодий тараққиёти. 70-йиллардаги сиёсий инқироз. 1876 йил Конституцияси. Миллий қарама-қаршилиқларнинг кучайиши. 1877-1878 йиллардаги Россия-Туркия уруши. 1878 йил Берлине трактати. Сербия, Черногория, Руминия мустақиллигининг тан олинishi. Кипр ва Мисрни Англия томонидан, Тунисни Франция томонидан босиб олинishi. Усманийлар империясининг ярим мустамлакага айланиш жараёни. Чет эл кнцессиялари. Бағдод темир йўли. Германиянинг Туркияга кириб келиши. Абдул Хамид II тартиботи. Озодлик ҳаракати. “Бирлик ва тараққиёт” партиясининг вужудга келиши. Туркияда ёш туркларнинг инқилоби. Усманийлар империяси ҳудудларини босиб олиш учун кураш. Ёш туркларнинг ҳокимият тепасига келиши. Араб ва бошқа халқларнинг миллий озодлик кураши. Пантуркизм ғояларининг вужудга келиши ва моҳияти.

Халқ оммасининг аҳволи. Ижтимоий-сиёсий қарама-қаршиликларнинг кескинлашуви. Ёш турқлар сиёсатининг барбод бўлиши.

Корея XIX –XX аср бошида

XIX асрнинг 2-ярмида Кореяда ижтимоий-иқтисодий вазият. Ривожланган давлатларнинг мустамлакачилик сиёсатининг оқибатлари. 1893-1894 йилларда деҳқонлар кўзғолонлари. Япония-Хитой урушлари (1894-1895) ва Корея. Рус-япон уруши ва Кореяда Япония протекторатининг ўрнатилиши. Кореяда ижтимоий-иқтисодий муносабатлардаги ўзгаришлар. Кореянинг аннексия қилиниши. Япония мустамлакачилик тартиботи. Корея I-жаҳон уруши йилларида.

Араб мамлакатлари XIX аср охири ва XX аср бошларида

Чет эл сармоясининг араб мамлакатларига кириб келиши. Усманийлар ҳукуматининг сиёсати. Араб мамлакатларининг ғарб мамлакатлари томонидан босиб олиниши. Мустамлакачилик сиёсатининг ижтимоий, иқтисодий оқибатлари. Англия-Франция қарама-қаршилиги. Фашод инқирози. 1899 йилги битим. Ливиянинг Италия томонидан Туниснинг Франция томонидан босиб олиниши. Жазоир Франция ҳукмронлиги остида. 1890 йил Мадрид конференцияси ва Марокашнинг ярим мустамлакага айланиши. Араб мамлакатларида ижтимоий, сиёсий тафаккурнинг ривожланиши. Миллий ташкилотлар, миллий сиёсий оқимларнинг келиши.

XIX аср охири ва XX аср бошларида Африка

Африка Ғарб давлатларининг босқинчилик сиёсати. 1884-1885 йиллардаги Берлин конференцияси. Африканинг тақсимланиши. Франция, Англия, Италия ва Германиянинг Африкадаги босқинчиликлари. Африка халқининг мустамлакачиликка қарши кураши. Германия ва Португалиянинг жанубий Африкадаги экспедицияси. 1879 йил инглиз-прусс уруши ва жанубий Африка иттифоқининг вужудга келиши. Чет эл ҳукмронлигига қарши курашнинг янги шакллари. Африка миллий конгрессининг пайдо бўлиши. Африкада Ҳинд жамоасининг вужудга келиши. М.Гандининг жанубий Африкадаги фаолияти. Африка биринчи жаҳон уруши йилларида.

Маъруза мавзулари ва улар бўйича ажратилган соатлар тақсимоти

№	Мавзулар номи	Ажратилган соат
5-семестр		
1	Осиё ва Африка халқлари янги давр бошланишида. XVII аср ва XIX асрнинг 60-йилларида Япония	2
2	XVIII асрнинг ўрталарида ва XIX асрнинг 1870 йилларида Хитой	2
3	XVII-XIX асрларда Ҳиндистон	2
4	XVIII асрнинг ўрталари ва XIX асрнинг 1870 йилларида Эрон.	2
5	XVII асрнинг II ярми ва XIX асрнинг I ярмида Турк (Усмонийлар) империяси	2
6	Афғонистонда Дурронийлар давлати	2
7	Корея XVII аср иккинчи ярми – XIX аср ўрталарида	2
8	XVII-XIX асрларда Араб давлатлари	2
9	Осиё ва Африка мамлакатлари XIX асрнинг 70-йиллари ва XX аср бошларида. XIX асрнинг 60-90 йиллари XX аср бошларида Япония.	2
10	XIX аср охири XX аср бошларида Хитой.	2
11	XIX аср охири XX аср бошларида Ҳиндистон.	2
12	XIX аср охири XX аср бошларида Эрон.	2
13	XIX аср охири XX аср бошларида Туркия.	2
14	XIX аср охири XX аср бошларида Афғонистон.	2
15	XIX аср охири XX аср бошларида Корея.	2
16	XIX асрнинг охири ва XX аср бошларида Мўғулистон.	2
17	XIX аср охири ва XX аср бошларида Африка.	2
	Жами	34
6-семестр		
1	Буюк Британия XVII-XX аср бошида	4
2	АҚШ XVII-XX аср бошида	4
3	Франция XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида	4
4	Мустамлакачилик империяларининг вужудга келиши ва ривожланиши.	2
5	XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида халқаро муносабатлар	4
6	Германия XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида.	2
7	Ғарбий, Шимолий ва Марказий Европа мамлакатлари XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида.	4
8	Мустамлакачилик системаси ва Доминионлар.	2
9	Европада кучлар нисбатининг ўзгариши ва харбий блоklarнинг тузилиши.	2
10	Лотин Америкаси XVIII-XX аср бошида	2
11	Биринчи жаҳон уруши (1914-1918) ва умумий инқирознинг бошланиши.	4
	Жами	34
	Ҳаммаси	68

Семинар машғулотларини ташкил этиш бўйича кўрсатма ва тавсиялар

Фан учун ишчи дастур тузиш жараёнида мазкур мавзулар рўйхатида семинар машғулотини учун ажратилган соат ҳажмига мос ҳолда мавзулар

танлаб берилади. Шунингдек, семинар машғулотида талабалар Жаҳон тарихи фанидан маъруза дарсларида олган назарий билимларини мустаҳкамлаш билан бирга, семинарлар мавзулари бўйича тайёргарлик кўриш жараёнида кўшимча адабиётлар ва тарихий манбалар билан танишиш орқали кўшимча билим оладилар. Натижада уларнинг билим доиралари илмий жиҳатдан асосланган ҳолда кенгайди.

Семинар машғулотида тахминий тавсия этиладиган мавзулари:

Семинар машғулоти мавзулари

№	Мавзулар номи	Ажратилган соат
1	Осиё ва Африка халқлари янги давр бошланишида. XVII аср ва XIX асрнинг 60-йилларида Япония	4
2	XVIII асрнинг ўрталарида ва XIX асрнинг 1870 йилларида Хитой	4
3	XVII-XIX асрларда Ҳиндистон	4
4	XVIII асрнинг ўрталари ва XIX асрнинг 1870 йилларида Эрон.	2
5	XVII асрнинг II ярми ва XIX асрнинг I ярмида Турк (Усманийлар) империяси	2
6	Афғонистонда Дурронийлар давлати	2
7	Корея XVII аср иккинчи ярми – XIX аср ўрталарида	2
8	XVII-XIX асрларда Араб давлатлари	2
9	Осиё ва Африка мамлакатлари XIX асрнинг 70-йиллари ва XX аср бошларида. XIX асрнинг 60-90 йиллари XX аср бошларида Япония.	2
10	XIX аср охири XX аср бошларида Хитой.	2
11	XIX аср охири XX аср бошларида Ҳиндистон.	2
12	XIX аср охири XX аср бошларида Эрон.	4
13	XIX аср охири XX аср бошларида Туркия.	4
14	XIX аср охири XX аср бошларида Афғонистон.	2
15	XIX аср охири XX аср бошларида Корея.	4
16	XIX асрнинг охири ва XX аср бошларида Мўғулистон.	2
17	XIX асрнинг охири ва XX аср бошларида Араб мамлакатлари.	2
18	XIX аср охири ва XX аср бошларида Африка.	4
	Жами:	50
1	Буюк Британия XVII-XX аср бошида.	4
2	АҚШ XVII-XX аср бошида.	2
3	Франция XVII нинг иккинчи ярми XX аср бошида.	2
4	Мустамлакачилик империяларининг вужудга келиши ва ривожланиши.	2
5	XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида халқаро муносабатлар.	2
6	Германия XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида.	2
7	Ғарбий, Шимолий ва Марказий Европа мамлакатлари XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида.	4
8	Австрия империяси XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида.	2
9	Италия XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида.	2

10	Россия XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида.	4
11	Испания XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида.	2
12	Лотин Америкаси XVIII-XX бошида.	2
13	Португалия XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида.	2
14	Нидерландлар Бирлашган Провинциялари Республикаси XVII–XX аср бошида.	2
15	Польша XVII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошида.	2
16	Мустамлакачилик системаси ва Доминионлар.	2
17	Европада кучлар нисбатининг ўзгариши ва харбий блокларнинг тузилиши.	2
18	Лотин Америкаси XVIII-XX аср бошида	4
19	Биринчи жахон уруши (1914-1918) ва умумий инқирознинг бошланиши.	4
	Жами	48

Фан учун дастур тузиш жараёнида мазкур мавзулар рўйхатидан семинар машғулотлари учун ажратилган соат ҳажмига мос ҳолда мавзу танлаб белгиланади. Шунингдек семинар семинар машғулотларини ташкил этиш бўйича кафедра профессор-ўқитувчилари томонидан кўрсатма ва тавсиялар ишлаб чиқилади. Унда талабалар асосий маъруза мавзулари бўйича олган билим ва кўникмаларини амалий масалалар ечиш орқали янада бойтадилар. Шунингдек, дарслик ва ўқув қўлланмалар асосида талабалар билимларини мустаҳкамлашга эришиш, тарқатма материаллардан фойдаланиш, илмий мақолалар ва тезисларни чоп этиш орқали талабалар билимини ошириш, мавзулар бўйича кўргазмали қуроллар тайёрлаш ва бошқалар тавсия этилади.

Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Талаба мустақил ишни тайёрлаш муайян фаннинг хусусиятларини ва мустақил таълим учун ажратилган соат ҳажмини ҳисобга олган ҳолда куйидаги шакллардан фойдаланиш тавсия этилади:

- Семинар машғулотларга тайёргарлик;
- Дарслик, хрестоматия ва ўқув қўлланмалари бўйича фан боблари ва мавзуларни ўрганиш;
- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- тарихий материаллар билан ишлаш, уларни ҳар томонлама таҳлил қилиш;
- махсус адабиётлар бўйича фанлар бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;
- талабаларнинг ўқув-илмий-тадқиқот ишларини бажариши билан боғлиқ бўлган фанлар бўлимлари ва мавзуларини чуқур ўрганиш;
- фаол ва муаммоли ўқитиш услубларидан фойдаланадиган ўқув машғулотлари.

Тавсия этиладиган мустақил ишларнинг мавзулари:

Мустақил иш мавзулари

№	Мавзулар	Соати
1	Африкада Ғарб давлатларининг босқинчилик сиёсати	6
2	Цин империясининг ташқи сиёсати.	6
3	Дурронийлар давлатининг ташкил топиши	6
4	«Бирлик ва Тараққиёт» партиясининг вужудга келиши	6
5	XVIII асрнинг ўрталарида Япониянинг иқтисодий аҳволи	6
6	Биринчи жаҳон уруши йилларида Хитой	6
7	Ривожланган давлатларнинг Кореяга таъжовузи.	6
8	Бобурийлар Империясининг инкирози.	6
9	XVIII асрнинг 2-ярмида Ҳиндистонда Англия ҳукмронлиги.	6
10	XVII-XVIII асрларда Усманийлар империяси таркибидаги араб	6
11	XVIII асрнинг 2-ярмида Ҳиндистонда Англия ҳукмронлиги.	6
12	XIX асрдаги Араб давлатлари ва Усманийлар империяси.	6
13	Инглиз-афғон урушлари.	6
14	Германия ва Португалиянинг жанубий Африкадаги экспедицияси.	6
15	1906-1908 йилларда ишчилар ва деҳқонлар ҳаракати. “Свараж” ва “свадешӣ”.	6
16	1894-1895 йилларидаги Япония-Хитой уруши.	6
17	Нодиршоҳ ҳукмронлиги ва унинг олиб борган ички ва ташқи сиёсати.	6
18	XIX асрнинг 50-60 йилларда Эрондаги ички ва ташқи сиёсат.	6
19	Араб мамлакатларининг ғарбий Европа мамлакатлари томонидан босиб олиниши.	6
20	XIX аср охири ва XX аср бошларида Туркиянинг ижтимоий, иқтисодий тараққиёти.	6
21	Муғулистоннинг ижтимоий таркиби.	6
	Жами	128

Дастурнинг информацион – услубий таъминоти

Дастурдаги мавзуларни ўқишда таълимнинг замонавий методларидан кенг фойдаланиш ўқув жараёнини янги педагогик технологиялар асосида ташкил этиш самарали натижалар беради. Уларни амалга оширишда янги педагогик технологияларнинг “Кластер”, “Бумеранг”, “ФСМУ технологияси”, “Ақлий хужум” методлари орқали ҳамда слайдлар, мультимедия намоишлари билан ўрганилиши назарда тутилади.

Фойдаланилган дарслик ва ўқув қўлланмалар рўйхати ЯНГИ ТАРИХИ (Европа ва Америка)

1. Каримов И.А. Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, тараққиёт шартлари ва кафолатлари. – Т., 1997.
2. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Т., 1998.
3. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. – Т., 2008.

4. Каримов И.А. Жаҳон молиявий – иқтисодий инқирози ва Ўзбекистон шароитида уни бартараф этиш йўллари ва чоралари. – Т., 2009.
5. Янги тарих / Б.Ф.Поршнева таҳрири остида – Т., 1967, т. I.
6. Янги тарих / И.С.Галкин таҳрири остида. – Т., 1964, т. III.
7. Новая история стран Европы и Америки. Первый период. / Под ред. А.В.Адо. – М., 1986.
8. Новая история. Второй период. / Под ред. Е.Е.Юровской и И.М.Кривогуза. – М., 1984.
9. Новая история стран Европы и Америки. Первый период / Под ред. Е.Е.Юровской и И.М.Кривогуза. – М., 1998.
10. Новая история стран Европы и Америки. Второй период / Под ред. Е.Е.Юровской и И.М.Кривогуза. – М., 1998.
11. **Янги тарих фанидан ўқув услубий мажмуа.Т.2011**

Қўшимча адабиётлар

- 12.Буржуазные революции XVII-XIX вв. в современной зарубежной историографии. М.: Высшая школа, 1986.
- 13.Кертман Л.Г. География, история и культура Англии. М.: Высшая школа, 1979.
- 14.Барг М.А. Кромвель и его время. М., Уч.пед.издат РСФСР, 1960.
- 15.История Ирландии. Отв.ред Л.И.Гольман. М.: Наука, 1980.
- 16.История Франции. Под рук. А.З.Манфреда в 3-х томах. М.: Наука, 1972-1973.
- 17.Ревуненков В.Г. Очерки по истории Великой Французской революции. Падение монархии. Л., ЛГУ, 1982.
- 18.Ревуненков В.Г. Очерки по истории Великой Французской революции. Якобинская диктатура и ее крушение. Л., ЛГУ, 1983.
- 19.Тарле Е.В. Наполеон. Соч.в 12 томах. Т.7. АН СССР. 1957-1962.
- 20.Манфред А.З. Наполеон Банопарт. М.: Мысль, 1974.
- 21.Германская история в новое и новейшее время. Под ред. С.Д.Сказкина в 12 томах. Т.1-2. М.: Наука, 1970.
- 22.Собуль А. Первая республика. 1792-1804. М.: Наука, 1974.
- 23.Михайлов М.И. Проблемы германской революции 1848 г. М.: Наука, 1985.
- 24.Галкин И.С. Создание Германской империи. М.: Высшая школа, 1986.
- 25.Бисмарк О. Мысли и воспоминания. В 3-х томах. М., Госполитиздат, 1940-1941.
- 26.Война за независимость и образование США. Под ред. Севастьянова Г.Д. М.: Высшая школа, 1976.
- 27.Иванов Р.Ф. Авраам Линкольн и гражданская война в США. М.: Высшая школа, 1964.
- 28.История Италии. В 3-х томах. М.: Наука, 1970-1971.
- 29.Освободительное движение народов Австрийской империи. Возникновение и развитие. М.: Наука, 1980.

30. История дипломатии в 5-ти томах. М.: Наука, 1959-1960.
31. История Парижской Коммуны. 1871. М., Наука, 1971.
32. Бебель А. Из моей жизни. М.: Наука, 1963.
33. Сказкин С.Д. Конец Австро-русско-германского союза. М.: Наука, 1974.
34. Кертман Л.Е. Джозеф Чемберлен и сыновья. М.: Мысль, 1990.
35. Принцер Д. Жорж Клемансо. М., Мысль, 1983.
36. Белявская И. Буржуазный реформизм в США. 1900-1914. М., Наука, 1968.
37. Рубинштейн Е. Крушение австро-венгерской монархии. М.: Наука, 1963.
38. Манфред А.З. Образование русско-французского союза. М.: Высшая школа, 1975.
39. Хидояттов Г.А. Из истории англо-русских отношений в Средней Азии. Т.: Фан, 1969.
40. Дементьев И.П. Некоторые проблемы историографии нового и новейшего времени. Новая и новейшая история, 1990, №4.
41. Бард М. Цивилизационный подход к истории. 1991.
42. Хвостова К.В. К вопросу об историческом познании. Новая и новейшая история, 1933, №3.
43. Уткин А.И. Дипломатия Вудро Вильсона. М.: Наука, 1989.
44. История США. В 4-х томах. М.: Наука, 1980-1987.
45. Виппер Р.Ю. История нового времени. М.: Черо, 1999.
46. <http://English-www.hss.cmu.edu/history/>.
47. <http://www.ukans.edu/history/VL/>
48. www.history.ru
49. <http://www.eu.spb.ru/history/index.htm>.
50. <http://library.byu.edu/-rdh/euridocs>
51. <http://history.hanover.edu/texts.htm>.

ЯНГИ ТАРИХ (Осиё ва Африка)

58. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, тараққиёт шартлари ва кафолатлари. – Т., 1997.
59. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Т., 1998.
60. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. – Т., 2008.
61. Каримов И.А. Жаҳон молиявий – иқтисодий инқирози ва Ўзбекистон шароитида уни бартараф этиш йўллари ва чоралари. – Т., 2009.
62. Новая история стран зарубежного Востока. М., Наука, 1961.
63. Новая история стран Азии и Африки. М., Наука, 1975.
64. Новая история стран Азии и Африки. М., Наука, 1982.
65. Новая история стран зарубежной Азии и Африки. Л., Наука, 1971.
66. Разалиев Ю.Н. Новая и новейшая история стран Азии и Африки. М., Высшая школа. 1987.
- 67. Янги тарих фанидан ўқув услубий мажмуа.Т.2011**

Қўшимча адабиётлар

68. Тихвинский С.Л. Движение за реформы в Китае в конце XIX века и Кан Ю-вэй. М., 1959.
69. Тихвинский С.Л. История Китая и современность. М., 1976.
70. Кучумов В. Очерки по истории Китайской революции. М., 1934.
71. Ефимов Г.В. Буржуазная революция в Китае и Сунь Ятсен (1911-1913). М., Факты и проблемы. 1957.
72. Ефимов Г.В. Внешняя политика Китая 1894-1899. М., Восточная литература. 1958.
73. Кузнецов В.С. Экономическая политика цинского правительства в Синьцзяне в первой половине XIX века. М., Наука. 1973.
74. Внешняя политика государства. Цинь в XVI веке. М., Наука, 1977.
75. Бродский Е.Р. Дальневосточная политика США накануне первой мировой войны. М., Наука. 1969.
76. Нарочницкий А.Л. Колониальная политика капиталистических держав на Дальнем Востоке (1860-1895). М., Наука, 1973.
77. Новая история Китая. М., Наука, 1972.
78. Эйдус Х.Т. Очерки новой и новейшей истории Японии. М., Восточная литература. 1955.
79. Файнберг Э.Я. Русско-Японские отношения в 1699-1875. М., Восточная литература. 1960.
80. Очерки новой истории Японии (1640-1917). М., Наука, 1958.
81. Зяткин И.Я. Очерки новой и новейшей истории монголии. М., Восточная литература. 1957.
82. Тяган Г.Д. Очерки истории Корея во второй половине XIX в. М., Восточная литература. 1960.
83. Политика европейских держав в Юго-Восточной Азии. (60-годы XVIII в. – 60-годы XIX в.). М., Наука. 1962.
84. Политика капиталистических держав и национально-освободительное движение в ЮВА (1871-1917). М., Наука, 1965, 1966. В 2-х частях.
85. Лектонова Ю.О. Очерки новой истории Филиппины. М., Наука, 1965.
86. Рейснер И.М. Народное движение в Индии XVII-XVIII вв. М., Наука, 1968.
87. Антонова К.А. Английское завоевание Индии в XVIII в. М., Наука, 1958.
88. Алаев Л.В. Южная Индия. Социально-экономическая история XIV-XVIII вв. М., Наука. 1964.
89. Чичеров А.И. Экономическое развитие Индии перед английским завоеванием. М., Наука. 1965.
90. Левковский А.И. Особенности развития капитализма в Индии. М., Наука, 1963.
91. Новая история Индии. М., Наука. 1961.
92. Луцкий В.А. История Арабских стран. М., Наука. 1966.

93. Рейснер И.М. Развития феодализма и образования государственных организаций у афганцев. М., Наука, 1964..
94. Ганковский Ю.В. Империя Дуррани. М., Восточная литература. 1958.
95. Халфин Н.А. Провал Британской агрессии в Афганистане XIX в. начало XX в. М., Восточная литература. 1959.
96. Миллер А.Ф. Мустафа-паша Байрактар. Османская империя в начало XIX в. М., Восточная литература. 1947.
97. Балоян Б.О. Очерки новой истории Ирана (XIX в. и начало XX вв.). М., Наука. 1978.
98. Массон В.М. Рамадин В.А. История Афганистана. М., Наука. 1964-1905.
99. История Африки XIX в. начало XX в. М., Наука, 1967.
100. История национально-освободительной борьбк народов Африки в новое время. М., 1976.
101. [http:// www.ziyonet.uz](http://www.ziyonet.uz)
102. [http:// www.grid.rug.nl /ahc/](http://www.grid.rug.nl/ahc/)
103. [http:// www.Librorary. Byu. edu/-rdh/eurodocs/](http://www.Librorary.Byu.edu/-rdh/eurodocs/)
104. [http:// www.history.hanover.edu/texts.htm](http://www.history.hanover.edu/texts.htm)
105. [http:// www.ucr.edu/h-gig/horuslinks.html](http://www.ucr.edu/h-gig/horuslinks.html)
106. [http:// www. hss. cmu. edu/history](http://www.hss.cmu.edu/history)
107. [http:// www.ukans.edu/history/vl/](http://www.ukans.edu/history/vl/)
108. [http:// www.lib.muohio.edu/inet/subj/history/wwii/index.hrml](http://www.lib.muohio.edu/inet/subj/history/wwii/index.hrml)
109. [http:// www.lib.byu.edu/-rdh/wwl/](http://www.lib.byu.edu/-rdh/wwl/)
110. [http:// www.classics.mit.edu](http://www.classics.mit.edu).
111. [http:// www.washlaw.edu/forint/](http://www.washlaw.edu/forint/)
112. [http:// www.yole.edu/Lawweb/avolon.htm](http://www.yole.edu/Lawweb/avolon.htm)
- 113.[http:// www.yale.edu/acuns/](http://www.yale.edu/acuns/)
- 114.[http:// www.uia.org./website/htm](http://www.uia.org./website/htm)

Назорат турлари ва уларнинг сони

Жаҳон тарихи фани юзасидан 2 та жорий, 2 та оралиқ ва якуний назоратлар ўтказиш режалаштирилган.

Фан бўйича баллар семинар машғулотларида тегишли назоратларни ўтказиш орқали тўпланади.

Жаҳон тарихи фанидан 3-курс талабалари учун назорат шакллари бўйича баллар тақсимоти ва талабалар билимини баҳолашнинг рейтинг мезонлари Баҳолаш мезонлари:

№	Баҳолаш турлари	Ўтказиш шакли	Бажарилиш механизми	Максимал балл	Бажариш вақти	Изоҳ
I. Семинар машғулотлари бўйича						
1	1-ЖН	тест	Семинар машғулотлари бўйича 15 та саволдан иборат бўлган тест варианты асосида ўтказиш	15 та саволдан ҳар бири 1 баллдан Жами 20 балл	дарс давомида	
	2-ЖН	тест	15 та саволдан иборат бўлган тест варианты асосида ўтказиш	15 та саволдан ҳар бири 1 баллдан Жами 20 балл		
2		Мустақил таълим	Ҳар бир талаба учун ажратилган мавзулар асосида реферат тайёрланади	Мустақил таълим учун 10 балл	дарсдан ташқари вақтда химоя қилинади	
Ҳар бир жорий назоратдан ўтиш бали: 11,5 балл						
II. Маъруза машғулотлари бўйича						
2	1 ОН	ёзма	3 та саволдан иборат вариантлар асосида ёзма назорат иш ўтказиш	3 та савол: ҳар бири 5 баллдан Жами 15 балл	дарсдан ташқари	айрим талабалар билан ОН ўтказиш тест саволлари-ни ечиш, оғзаки суҳбат тарзда амалга оширилиши мумкин
	2 ОН	ёзма	3 та саволдан иборат вариантлар асосида ёзма назорат иш ўтказиш	3 та савол: ҳар бири 5 баллдан Жами 15 балл	дарсдан ташқари	
Ҳар бир ОН дан ўтиш бали 8,25 балл						
3	ЯН	ёзма	Маъруза ва семинар машғулотлари бўйича 5 та саволдан иборат вариант асосида ёзма назорат иш ўтказиш	5 та савол. Ҳар бири 6 баллдан. Жами 30 балл	Белгиланган режа асосида	-
	ЯН дан ўтиш бали 16,5 балл					

Баҳолаш мезонлари:

86-100 балл билан баҳоланади, қачон:

- талаба берилган вазифани назарий ва амалий жиҳатдан атрофлича тушунган бўлса;
- вазифани бажаришда Жаҳон тарихи фанидан олган билимларини тўла қўллай олса;
- вазифани мустақил равишда бажариб, ундан тўғри хулосалар чиқара олса;
- семинар машғулоти мавзуларини тўғри ва мукаммал баён эта олса;
- Жаҳон тарихи фани юзасидан берилган вариант саволларига тўлиқ ва тўғри жавоблар ёзилган бўлса;
- ёзма жавобларда илмийлик, мантиқийлик бўлиб, имло хатолар бўлмаса;
- ахборот технологиялари ёрдамида янги методлар асосида ёритиб берилган бўлса;

71-85 балл билан баҳоланади, қачон:

- талаба берилган вазифани ҳар жиҳатдан тўғри тушунган бўлса;
- вазифани тарихий манбалар асосида ўқиб тадбиқ эта олса;
- вазифани бажариш натижаларидан тўғри хулоса чиқара олса;
- вазифани тўғри ва раво баён қилса;
- семинар машғулотларига яхши тайёргарлик кўриб келган бўлса;
- мустақил ишни қўшимча адабиёт маълумотлари асосида тўлиқ ёритиб бера олган бўлса;
- Жаҳон тарихи фани юзасидан берилган вариант саволларига талабанинг берган жавоблари, манба асосида мантиқан тўғри бўлса;
- талабанинг ёзма жавобларида илмийлик, холислик бўлиб, бериладиган жавобларида имло хатолар бўлмаса.

55-70 балл билан баҳоланади, қачон:

- талаба вазифанинг мақсади тўғрисида умумий тасаввурга эга бўлса;
- вазифани бажаришда четдан бўладиган ёрдамга муҳтож бўлса;
- вазифа натижаларини баён қилишда хатоликларга йўл қўйса;
- саволларга чалкаш жавоблар олинса;
- вариант саволларига берилган жавобларда юзакиликлар, баъзи хатоликлар учраса, ammo жавоб умуман тўғри бўлса;
- ёзма иш баёнида илмий ва мантиқий камчиликларга бир оз хатоликларга йўл қўйган бўлса.

0-54 балл билан баҳоланади, қачон:

- талабага берилган вазифа бажарилмаган бўлса;
- фан юзасидан ўтилган мавзуларни ўзлаштирамаган бўлса;
- талаба берилган саволларга тўғри жавоб бера олмаса;
- машғулотларга тайёргарлик кўрмаганлиги сезилиб турса;
- вариант саволларининг 1/3 қисми жавобсиз қолган бўлса;
- жавобларда хатоликлар бўлиб, жавоблар аниқ ифодаланмаган бўлса;
- жавобларда илмийлик ва мантиқийлик етишмаса;
- жавоб баёнида имло хатолар кўп учраса;

ЎЗЛАШТИРИШ НАЗОРАТИ

5120300 – Тарих (мамлакатлар ва минтақалараро) йўналиши 3-курс
талабалари учун

“Янги тарих” фанидан РЕЙТИНГ ЖАДВАЛИ

№	Назорат турлари	Жам и балл	Сони	Назоратнинг шакли	Максимал балл	Саралаш балл	Ўтказ иш вақти
1	Оралик назорат	30	№ 1	Тест	15	8,2	
			№ 2	Тест	15	8,2	
2	Жорий назорат	40	№ 1	Амалий	15	8,2	
			№ 2	Амалий	15	8,2	
			Муст ақил иш	Реферат тайёрлаш	10	5,5	
3	Яқуний назорат	30		Тест	30	16,5	

Жорий назорат (ЖН)

Жорий назорат 2 марта ўтказилади.

Жорий назорат - 15 балл

Жорий назорат – 15 балл.

Жами: - 40 балл.

Шундан 10 балл – Мустақил иш учун.

Қолган 30 балл – Талаба дарсни ўзлаштиргани учун.

Бир пара семинар учун – 1.7 балл ажратилган:

- 1) Дарсга қатнашганлиги учун – 0,4 балл.
- 2) Семинарга тайёргарлиги учун – 0,4 балл.
- 3) Мустақил фикрлай олиши учун – 0,5 балл.
- 4) Талаба интизومي учун – 0,4 балл.

Оралик назорат (ОН)

Маъруза машғулотлари асосида ОН ўтказилади. ОН ёзма иш тарзида ўтказилади.

Оралик назорат - ёзма равишда икки марта олинади ҳар бири 15 балгача баҳоланади ва қуйидагича тақсимланади.

О Н- 15 балл.

О Н 15 балл.

Жами: 30 балл

15 балл қуйидагича бўлинади:

- 1)Саволни мазмун моҳиятини очиб берганлиги учун – 4,0 балл.
- 2)Мустақил фикрлай олгани учун – 4,0 балл.
- 3)Талаба фикри илмий асослангани учун – 4,0 балл.
- 4)Саволни давр билан боғлай олгани учун – 3,0 балл.

Яқуний назорат (ЯН)

Талаба жорий (ЖН) ва оралиқ баҳолаш(ОН) босқичларида тўплаган баллари миқдоридан қатъий назар, якуний назорат топширигини бажаради. Уни бажариш учун 3 соат вақт берилади

Якуний назорат таянч иборалар вариантлари асосида ёзма равишда ёки оғзаки олинади ва қуйидагича тақсимланади. Якуний назоратга жами: 30 балл берилади.

1) Саводхонлик учун -	10%— 3 балл
2) Хуснихат учун -	10% - 2 балл
3) Фикрларни лўнда ифодалаш-	10%- 4 балл
4) Таянч ибораларни тавсифлаш учун	40% — 10 балл
5) Адабиётлардан фойдаланиш	10%— 6 балл
6) Ижодий, мустақил фикрлаш учун	20% — 5 балл
Жами :	30 балл

Тузувчи:

т.ф.н. к.ўқ. Ф.Ёрматов

Маърузалар курси

1-мавзу: XVII аср ва XX асрнинг бошларида Япония

«Жаҳон тарихи» фанини ўқитиш технологияси
(таълимни шакли, методлари ва воситалари, технологик харитаси)

Т/р	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
1.	<p>Тайёрлов босқичи</p> <p>1.1. Дарснинг мақсади: XVII асрнинг ўрталарида Япониянинг иқтисодий аҳволи тўғрисида талабаларга тушунча бериш ва уларда мустақкам тасаввур ҳосил қилдириш. Токугава давлати, унинг ички ва ташқи сиёсати тўғрисида талабаларга тушунча бериш. Япония ва капиталистик давлатлар ўртасидаги муносабатлар ҳақида маълумот бериш. Америка, Англия ва Франциянинг Япония ички ишларига аралашуви ва унинг оқибатларини ёритиб бериш. 1867-1868 йиллардаги инқилоб ва аҳамияти ҳақида талабаларга тушунтириш. Япониянинг биринчи жаҳон уруш арафасидаги шжтимоий иқтисодий ҳолатини ёритиб бериш.</p> <p>1.2 Идентив мақсадлар: Япониядаги иқтисодий аҳволни ёритиб беради. Токугава давлати, унинг ички ва ташқи сиёсати тўғрисида маълумот беради. Япония ва капиталистик давлатлар ўртасидаги муносабатларнинг асосий мазмун моҳиятини таҳлил қилади. Америка, Англия ва Франциянинг Япония ички ишларига аралашуви ва унинг ўзига хос жихатлари ҳақида маълумот беради. 1867-1868 йиллардаги инқилоб ва унинг оқибатларини ёритиб беради. Биринчи жаҳон уруши арафасида Япониянинг ҳолатини кўрсатади.</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар: Япония, Такугава, Мейдзи, инқилоб, Нобинага, Хидаёси, Иеясу, Мусихито, даймелар, дворянлар, самурайлар, Сёгун, Рус-Япон уруши.</p> <p>1.4. Дарс шакли: Гуруҳларда</p> <p>1.5. Фойдаланиладиган метод ва усуллар: маъруза, дебат, баҳс, ақлий ҳужум, видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жихоз ва воситалар:</p>	Ўқитувчи

	Кўргазмалар, куруллар, слайд, харита, тақдимот, тарқатма материаллари.	
2.	<u>Ўқув машғулотини ташкил қилиш босқичи:</u> -Мавзу эълон қилинади. -Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.	Ўқитувчи
3.	<u>Гуруҳда ишлаш босқичи:</u> -Талабаларга муаммоли савол беради. -Талабалар фикри эшитилади, бошқа талабалар баҳсга чақирилади. -Умумий хулосалар чиқарилади ва тўғрилиги текширилади. -Умумий хулосага келинади.	Ўқитувчи талаба
4.	<u>Мустақамлаш ва баҳолаш босқичи:</u> -Япониянинг иқтисодий ижтимоий аҳволини айтиб беринг? -Ёпиқ эшиклар сиёсатининг моҳияти нималардан иборат эди? -Токугава давлати хақида гапириб беринг? - Токугава давлатининг қулашига сабаб нима? -Мейдзи инқилоби хақида гапириб беринг? -Мейдзи инқилобининг аҳамияти нимадан иборат? -Маорифпарварлик идора этиш усулининг мақсади нимадан иборат? -Мусихито олиб борган сиёсат хақида гапиринг? -Капиталистик давлатлар нега Япония ички ишларига аралаша бошладилар? -Рус-Япон урушини шарҳланг?	Ўқитувчи
5.	<u>Ўқув машғулотини якунлаш босқичи:</u> -Япония тарихида 1603 йилда давлатни бошқарган. -Токугава сулоласи 1867-1868 йиллардаги Мейдзи инқилоби туфайли ағдарилди. -Инқилобдан кейин ривожлантиришнинг японча модели шаклланди. -Япония иқтисодий-ижтимоий жиҳатдан ривожланиш палласига кирди. - 1904-1905 йиллардаги Рус-Япон урушида ғалаба қозонди.	Ўқитувчи

Ажратилган вақт – 2 соат

Асосий саволлар:

1. XVII асрнинг ўрталарида Япониянинг иқтисодий аҳволи.
2. Токугава давлати, унинг ички ва ташқи сиёсати.
3. Япония ва капиталистик давлатлар.
4. Америка, Англия ва Франциянинг Япония ички ишларига аралашуви.
5. 1867-1868 йиллардаги инқилоб.
6. Япония биринчи жаҳон уруш арафасида.

Мавзуга оид муаммолар:

1. Япония ижтимоий тузуми хақида гапиринг?
2. Токугава династиясининг ички ва ташқи сиёсати қандай бўлган?
3. 1867-1868 йилларида бўлган инқилоб Япониянинг кейинги ривожланишида қандай рол ўйнади?
4. Японияда Мейдзи ислоҳоти ва тарихий аҳамиятини айтинг?
5. Биринчи жаҳон уруши йилларида Япониянинг иқтисодий ҳолатини ёритиб беринг?

Мавзу юзасидан дарснинг мақсади:

XVII-асрнинг ўрталарида Япониянинг иқтисодий аҳволи, Токугава династиясининг ички ва ташқи сиёсати, 1867-1868 йилларида бўлган инқилобнинг аҳамияти ва Мейдзи ислоҳотлари ҳамда Биринчи жаҳон уруши йилларида Япониянинг иқтисодий ҳолатини ёритиб бериш

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. Янги даврда Япониядаги сиёсий ҳолатни кўрсатади.
- 1.2. Япониянинг тараққиёт даражасини таҳлил қилади ва шарҳлайди.
- 1.3. Япония тараққиётида Хитойнинг тасири.

1-саволнинг баёни*

Япония дунё сиёсий харитасининг узок Шарқ; регионида жойлашган "Қуёш мамлакати" дейилади, тарихий адабиётларда Японияда феодал муносабатлар ўзининг юксак чўққисига XIV-XVI асрда кўтарилган. Бироқ феодал муносабатлар шарқ мамлакатларидан фарқ қилади. Хўжалик асосини майда деҳқончилик хўжалиги ишлаб чиқариш ташкил қилган. Япония янги замон бошларидаги умумий аҳволи мамлакатни майда князликларга боғланиб кетганлиги билан тавсифланади. Феодал даврда юзага келган Япония шаҳарлари, Ҳиндистон ва Осиёнинг бошқа шаҳарлари сингари феодал ҳукмдорларнинг қароргоҳлари эди, лекин улар иқтисодий аҳамиятни жуда барвақт олға киритдилар, баъзилари эса "эркин шаҳар" (сакаи) мақомига эришдилар ёки бюргер типигаги ўз-ўзини бошқаришни тузиш учун курашдилар.

Ўрта асрдаги Япония Осиёдаги қўшни мамлакатлар - Хитой ва Корея билан маданий ва иқтисодий алоқада бўлиб ривожланади. Маданиятнинг баъзи

элементларини, жумладан ёзувни, буддизм, конфуцийлик сингари диний оқимларни Япония Хитойдан ўзлаштирган. Японияликлар билан Европаликлар XVI асрнинг 40 йилларидан бошлаб қизиқади. 1542 йилда Кю Сю оролининг Жанубий қирғоқларида илк бор португалияликлар пайдо бўлди. Шу вақтдан бошлаб бир неча йил давомида Португалия кемалари тез-тез Японияда бўлдилар. Португалияликлар Японияга қурол - яроғ элтиб, у ердан олтин олиш эвазига Япония билан савдо - сотиқ муносабатларини ўргандилар. 1549 йилдан бошлаб Японияда католик миссионерлар ўз фаолиятларини бошлаб юбордилар. Миссионерлар ва савдогарлар баъзи бир япон феодалларига таянар эдилар. Булар европаликлар келиб турадиган порт шаҳарларида жойлашган районларнинг ҳукмдорлари эди. Улар Япониянинг ташқи савдоси кенгайиши эвазига жуда катта даромад олар эдилар. Шунингдек Япония феодаллари Европа қуролли олишишдан катта манфаатдор эдилар. XVI асрнинг 80 йилларида Кю Сю оролида 100 мингта христиан бор эди. XVII асрнинг бошларида эса Японияда инглиз ва Голландия савдогарлари фаоллаша бордилар. Европаликларнинг Японияда пайдо бўлиши у ерда марказлашган феодал давлат тузиш билан бир вақтда тўғри келади. XVI асрнинг охири XVII асрнинг бошларида бу учун иқтисодий ва сиёсий шарт-шароит юзага келди. Олдинги юз йилликларда секин-аста бўлсада шаҳарлар ривожланди, савдо-сотиқ кенгайди ва ишлаб чиқариш кучлари босиб борди. Тўхтовсиз юз бераётган деҳқон кўзғолонлари феодалларни ўз кучларини бирлаштиришга ундарди. Марказлаштириш ғоясининг кучайтиришга шунингдек Европа колонизаторларининг хавфи ҳам сабаб бўлди. Феодал Японияда императорлик ҳокимият ўзига хос мавқеда эди. Синфий жамиятга ўтиш даврида юзага келган, Микадо ёки Тенно унвонида олган Япония императорлари динацияси кўшини юз йилликларда мавқеини сақлаб қолди. Синтоизм ("худолар йўли") номли япон дини қуёш худоси Аматерасунинг авлоди бўлган Микадоларнинг илоҳий келиб чиқишини эътироф этарди.

Лекин императорлар ҳукмдорлиги номигагина эди. Бу шароитда феодал тараққиётни тугатиш учун кураш императорлик ҳокимиятни мутсаҳкамлаш йўлидан эмас, баъзи бир феодал гуруҳларининг мамлакатни назорат қилиш учун кураш тусини олди. XVII асрнинг бошларида Иеясу Токугава бутун Япониянинг удел князларини ўз ҳукмдорлигига бўйсундирди ва "тайсегун" - "буюк саркарда" "бош қўмондон" номли меросий бўлган Сёгун унвонини қабул қилди. Шу вақтдан бошлаб 250 йилдан ортиқроқ йил давомида Японияни Токугава Сёгунати династияси бошқарди. Сёгун мамлакатнинг чекланмаган ҳукмдори эди. Илоҳий императорга турли хил марҳаматлар кўрсатдилар. Қуёш ва ой ўз йилларида давом этганликлари каби, император ўз юраги дахлсизлигини сақлаб қолиши шарт - деб таъкидладилар. Токуговачилар. Шунинг учун у осмондагидек, саройда яшайди. Сёгун барча давлат мажбуриятларини белгилайди ва ҳукумат ишларини императорлар ҳал қилишига мухтож эмас. Тўрт денгиз ўртасидаги ер бесаранжом бўлса, бу сёгуннинг гунохидир Қадимги Шарқ тарихи биз учун айрим миқдорда ҳужжатларни, яъни дипломатик мактублар, шартномалар ва бошқа халқаро аснодларни сақлаб қолди-ки, улар қадимий шарқ подшоликлари ўртасида жадал алоқалар мавжуд бўлганидан далолат беради.

Ўрта асрлар давомида Хитой Япония тараққиётига ижобий таъсир кўрсатди. Бу таъсир айниқса, Мин сулоласи ҳукмронлиги даврида Хитой маданияти, рассомчилиги, адабиёти, турар жой биноларини, иншоотларини қуриш санъати, фалсафаси ва ҳарбий соҳада сезиларли даражада бўлди. Маиғхур икки бино - Кинкакудзи (Олтин павилон) ва Гинкакудзи (кумуш павилон) худди шу даврда бунёд этилган. Аммо бу муҳташам, кўркам биноларнинг қурилиши билан боғлиқ сарф-харажатлар меҳнаткаш халқ оммаси, биринчи навбатда деҳқонлар гарданига тушган.

XVI аср охири - XVIII аср бошларида Япония типик тоифаларга ажралган Шарқ мамлакатларидан иборат бўлиб, ҳар бир вилоят маълум бир феодаллар - даймелар назоратида бўлган, уларнинг қўлида дворян - самурайлар хизмат қилишган. Мамлакат тепасида расман император турсада, сиёсий ҳокимият амалда ҳарбий ҳукмдор - Сёгун қўлида бўлган. Ана шу даврдаги муҳим сиёсий воқеалардан бири бу бутун Япония ороллари ва вилоятларининг ягона марказлашган давлатга бирлашишидан иборат бўлди.

Мамлакатда Токугава сёгунлиги бошларида ўтказилган ислоҳотга кўра тоифалар ўртасидаги қатъий қилиб чегараланган: ўша пайтдаги дайме феодаллар ёки катта ер эгалари 200 атрофида бўлиб, улардан кейинги поғонани дворян-самурайлар, сўнг деҳқонлар, улардан қуйироқ поғонани хунармандлар ва ниҳоят сўнгги пиллапояни савдогарлар эгаллашган. Мамлакатни бирлаштиришда уч машҳур тарихий шахснинг хизмати беқиёс. Булар: Нобинага - катта ер эгаси, Хидеёши - деҳқон ва Иеясу - зодагон, сарой хизматчиси. Аслида улар биргаликда жанговар армия тузиб, мамлакатни фуқаролар уруши гирдобидан қутқариб қолишга муваффақ бўлишди. Токугава Иеясу - юқоридаги уч қаҳрамонлардан бири, мамлакатни бирлаштириш эвазига жуда катта бойликка эга бўлди. Япониянинг деярли еттидан бир қисми унинг тасарруфига кирди. Ўзига қарашли мавзеда у Эдо шаҳрини барпо қилди. Кейинчалик бу шаҳар Токио номи билан юритила бошлади.

2- савол баёни

Токугава Иеясу 1603 йилда Япониянинг сёгуни, яъни ҳарбий ҳукмдори бўлди. Япония тарихида бу сёгунат ёки сёгунлик - сўнгги,

учинчи сёгунлик бўлиб, Токугава сёгунлиги номи билан машхур. Бу сёгунлик 250 йилдан кўпроқ вақтни ўз ичига олади. Буюк географик кашфиётлардан кейин 50 йил давомида португаллар японлар билан савдо-сотик қилишди, испанлар Японияда 1592 йилда, улардан кейин голландияликлар ва инглизлар пайдо бўлишди. Христианларни Японияда XVI аср ўрталаридан тарқала бошлади ва европалик миссионерлар уни японлар орасида зўр бериб тарғиб қилишарди. Олдинлари японлар миссионерлар ва иезуитларни христиан динини тарғиб қилишларида қўллаб-қувватлашса, кейинчалик уларни таъқиб қила бошладилар. Гап шундаки, миссионерлар ва иезуитлар дин ниқоби остида япон халқини асоратга солишни, Япониянинг мустақиллигига чек қўйиб, уни босиб олишни кўпдан бери режалаштириб қўйган эдилар. Японияда 1587 йилда қабул қилинган Декрет барча христиан миссионерларини 20 кунлик мухлатда мамлакатдан ҳайдаб чиқаришни қонунлаштирган эди. Акс ҳолда улар ўлим жазосига ҳукм этилар эди. Аммо бу қонун тижорат ишларига қарши қаратилмаган эди. Эълон қилинишича, хорижлик савдогарлар тижорат билан шуғулланишлари ва мамлакатда истаганича қолишлари мумкин эди. Агар савдогарлар ўз кемаларида миссионерларни ташиб олиб келишса, бу савдогарларнинг мол-мулклари давлат томонидан мусодара этилар эди. Демак, қабул қилинган Декрет сиёсий мақсадни кўзлаб Япония хавфсизлиги ва мустақиллигини асраб-авайлашга қаратилган эди.

Хидаёси биринчилардан бўлиб, христиан миссионерлари ва уларнинг тарғиботи натижасида бу мазҳабни қабул қилган японлар сиёсий жиҳатда Японияга катта хавф туғдиришини тушуниб етди. Бу бежиз эмас эди, албатта. Чунки европаликлар ҳар бир халқни асоратга

солиш учун авваламбор улар орасига миссионерларни юборишар, шу йўл билан маҳаллий аҳолини христиан динига тарғиб қилиб ўтказишар, кейинчалик юборилган аскарлар христиан мазҳабига янги ўтган аҳоли ёрдамида ҳукуматни ағдариб, ана шу мамлакатни босиб олишар эди.

Бироқ Токугава Иеясунинг сёғунлик даврида унинг хорижликларга нисбатан муносабати дўстона бўлиб, у ташқи савдони ривожлантиришга катта эътибор бераётган эди. Унинг вафотидан сўнг мамлакатда христиан динига мансуб бўлган кишиларни таъқиб қилиш авж олди. Миссионерлар мамлакатдан қувилди, христианликни қабул қилган японлар бу диндан воз кечишга мажбур қилиндилар. Хорижликлар билан савдо қилиш сиёсати ҳам ўзгарди. Нима қилиб бўлса ҳам, японлар хорижликларга ўзларининг ички ишларига аралаштиришларига йўл қўймас эдилар. Дарҳақиқат, японларнинг, айниқса давлат раҳбарларининг сезгирлигига тан бериш лозим.

Япония тарихида муҳим бир давр бошланди, японлар ташқи дунёдан ўзларини бутунлай тўсиб қўйдилар. Бу сиёсат Япония давлати томонидан изчил равишда олиб борилди. 1623 йилдан бошлаб инглизлар Японияга келишни тўхтатдилар. 1624 йил Япония мустақиллиги учун энг хавфли саналган испанлар мамлакатда ҳайдаб чиқарилди. Мамлакатда чиқарилган қарорга кўра, хорижда савдо қилишга фақатгина христиан динига мансуб бўлмаган шахслар ҳақли эдилар. Ниҳоят, 1636 йилдан бошлаб Япония хорижликлар учун бутунлай «ёпилди». Португаллар эса ҳайдаб чиқарилди. Барча японларнинг қайси динга мансуб бўлишидан қатъий назар, хорижга чиқиши таъқиқланди. Хориждаги бирон-бир япон ҳам Японияга кела олмас эди, акс ҳолда уни ўлим жазоси кутмоқда эди. Мамлакатда бир

неча голландлар қолган бўлиб, уларга бандаргоҳлардан узоқ кетмаслик ва мамлакат вилоятларига бормаслик тайинланган эди, улар 1641 йили кичик Нагасаки оролининг қирғоғига кўчиртирилиб, японлар кўлига тушган асирлар ҳолатида сакданар эдилар. 1640 йили Португалия кемаси Япония қирғоқларига яқинлашди. Ундаги элчилар қайтадан савдо-сотикни тиклаш таклифини киритишди. Бунга жавобан кўпчилик элчилар ва кема аъзоларини японлар ўлдирдилар ва бир қисмини юртларига ҳайдаб юбордилар. Омон қолганлар бўлган воқеани ватандошларига ҳикоя қилиб беришлари керак эди. Шундай қилиб, Япония 200 йилдан кўпроқ вақт мобайнида ташқи дунёдан ажралган ҳолда ҳаёт кечирди. Ҳатто, ўз қўшнилари бўлган Хитой ва Корея билан ҳам бутунлай алоқани узди. Бироқ, 200 йил давомида ташқи дунёдан ажралиб қолганлик Япониянинг ривожланишига катта салбий таъсир кўрсатди.

Христиан дини таъқиқлангач, Японияда буддизм, унинг японлар учун анъанавий бўлган мазҳаби - синтоизм кенг қулоч ёзди. Хитойлик Конфуций ақл-идрок, ахлоқ бобида японларнинг иделига айланди. Бу давр мобайнида санъат сарой аҳли ва самурайлар орасида ривожланди.

3- савол баёни

XIX асрнинг бошларига келиб мамлакатда таназзул бошланди, бу феодализм билан боғлиқ бўлган таназзул бўлиб, халқ мамлакатда улар ўз орзу-умидларини рўёбга чиқариш учун кўпроқ император билан боғламоқда эдилар. Синтоизм мазҳабининг ривожини ҳам ўз навбатида аҳолининг кўпчилигини император - Куёшнинг авлодидан бўлган шаҳаншоҳ шахсига ҳурмат билан қарашга ундамоқда эди. Синтоизм мазҳабининг ривожини японларда миллий ҳис-туйғуларнинг ошишига

олиб келди. Миллий жиҳатдан ўз-ўзини англаш мамлакатда ўзгаришлар ва ташқи дунё билан алоқа давомида хорижликлар, айниқса Ғарб давлатлари Японияни қайтадан «очишга» бир неча марта уриниб кўрдилар, аммо бу уринишлар натижа бермади. Ниҳоят, XIX аср ўрталарида АҚШ Японияни «очиш»га уринди, чунки у бундан жуда ҳам манфаатдор эди, гап шундаки АҚШ ўз худудини Калифорниягача кенгайтирди ва Сан-Франциско унинг муҳим бандаргоҳига айланди. АҚШ Хитой билан савдо-сотиқ қилишдан жуда ҳам манфаатдор бўлиб, унинг буғ билан ишлайдиган кемалари учун Хитойга Тинч океани орқали бориш жуда мушкул эди. Шу сабабли АҚШ япон портлари орқали Хитойга боришни режалаштирган эди.

4-савол баёни:

1853 йили Японияга АҚШ эскадрилияси президент мактуби билан етиб келди, японлар буғ билан ҳаракат қиладиган параходни биринчи кўришлари эди. Орадан бир йил ўтгач, сёгун икки портни америкаликлар учун очишга рози бўлди. Тезда бундан хабар топган инглизлар, голландлар ва руслар ҳам Япония қирғоқларига етиб келиб, бирин-кетин Япония сёгуни билан портларнинг очилиши тўғрисида битим имзоладилар. Шундай қилиб, орадан 213 йил ўтгач, Япония қайтадан дунё учун ўз «эшиklarини очди». Аммо хорижликлар олдида сёгун ўзини императордек тутарди. Халқ орасида эса сёгуннинг илгаригидек обрўси қолмаган эди, чунки японлар сёгуннинг хорижликлар билан тузган битимини ёмон қарши олдилар, баъзилар бир чет элликлар японлар томонидан ўлдирилди, натижада Японияга қарши ҳужум бошланди. Япониянинг ички ва ташқи аҳволи ниҳоятда мураккаблашди. Аҳолининг тазйиқи ва норозилиги туфайли 1867 йилда сёгун уз лавозимидан воз кечди. Токугава сёгунлигига гина

эмас, балки қарийб 700 (етти юз) йил ҳукмронлик қилган Япониядаги ҳарбий-сиёсий режимига ҳам чек қўйилди. Япония тарихида бутунлай янги давр бошланди. Энди Япония императори ўзига хос ва шарафли лавозимнинг тўлақонли эгасига айланди. Ўшанда император Мусихито тахтга ўтирганида 14 ёшли бола эди. У мамлакатни 45 йил сурункасига бошқарди. Тарихда императорнинг янги бошқарув тизими Мейдзи («Маорифпарварлик идора қилиш усули») номи билан аталади. Бу воқеани яна «Мейдзи инқилоби» деб ҳам номлайдилар. Дарҳақиқат, Япония киска муддатда ўтказилган барча соҳалардаги ислоҳотлар натижасида илғор, саноати ривожланган мамлакатлардан бирига айланди. Японлар ҳатто тараққиёт соҳасида ўз устозлари бўлмиш ғарбликларни ҳам лол қолдирдилар. Гап шундаки, японлар Ғарб илм-фани, технологиясини ижобий ўзлаштиришлари билан ўзларининг энг яхши, асрлар давомида шаклланиб келган удумлари ва анъаналарини сақлаб қолдилар. Албатта, бу ўзгаришлар ўз-ўзидан вужудга келгани йўқ. Ғарб давлатларининг бирин-кетин бостириб кириши, уларнинг замонавий қуроллари қаршисида японлар бутунлай ҳимоясиз эдилар. Ҳаётнинг аччиқ сабоқлари, она-Ватанга бўлган чексиз муҳаббат, миллий истиқлол туйғуси японларни чидамлиликка, узоқни ўйлаб иш тутишга, миллий тотувликка ўргатди.

Барча ватанпарвар кучлар, Япониянинг илғор кишилари, зиёлилари, давлат арбоблари император Мусихито атрофида жипслашдилар. Японияда ривожланган Ғарб давлатлари каби замонавий парламент фаолият кўрсата бошлади ва император билан бир қаторда мамлакат сиёсий ҳаётида тобора нуфузи ортиб борди. Эски феодаллар тоифаси дайме барҳам топди, пойтахт Жиотодандо шахрига кўчирилди. Эдо янги ном билан Токио деб атала бошланди.

Янги Конституцияга мувофиқ, парламент икки палатадан иборат бўлиб, қуйи палата аъзолари сайланар, юқори палата аъзолари эса тайинланар эдилар. Япония таълим тизимида ҳам катта ўзгаришлар юз берди: ҳуқуқшунослик, ижтимоий, аниқ ва табиий фанлар жадал суръатлар билан ривожланди. Японлар ичидан иқгидорли талабалар танлаб олиниб, улар Европа ва АҚШнинг нуфузли университетларига ўқишга юборилди, улар ўз Ватанларига етук мутахассислар бўлиб қайтар эдилар ва Япониянинг равнақи учун барча имкониятларини ишга солар эдилар.

Шундай қилиб, японлар янги даврнинг 200 йилдан кўпроқ вақтида ўзларини ташқи дунёдан тўсиб қўйсаларда, аммо миллий мустақилликларини сақлаб қолишга муваффақ бўлдилар.

200 йилдан сўнг Япония яна «ўз эшикларини» хорижликларга «очиб», қисқа вақт ичида ўша давр жаҳон ҳамжамиятидан ўрин олиб, дунёнинг ривожланган мамлакатларидан бирига айланди. Натижада, жаҳон халқлари орасида тараққиётнинг «японча модели» вужудга келди.

4-савол баёни:

1910 йилда Япония 10 йиллик қуролланиш дастурини қабул қилди. Айти пайтда, Япония халқаро миқёсда зўр бериб дипломатик алоқалар олиб борди. Масалан, 1902 йилда Буюк Британия билан 5 йиллик битим тузиб, Хитойда Буюк Британия-Япония манфаатлари белгилаб олди. АҚШ Японияни қувватлашини билдирди ва Германия, Францияни ҳам шунга чақирди. Шундай қилиб, муқаррар бўлиб қолган урушда Россия ёлғизлатиб қўйилди. 1904 йилда юз берган Россия- Япония урушида эришилган ғалаба Япониянинг урушида Япониянинг қудратини янада оширади.

Биринчи жаҳон урушида ҳам уруш ҳаракатлари бораётган Узоқ Шарқ ва тинч океанидаги Япониянинг ҳарбий ҳаракатлари учун қулай шароит туғдирди.

2-МАВЗУ: XVIII АСРНИНГ ЎРТАЛАРИДА ВА XIX АСРНИНГ 70-ЙИЛЛАРИДА ХИТОЙ

«Жаҳон тарихи» фанини ўқитиш технологияси
(таълимни шакли, методлари ва воситалари, технологик харитаси)

Т/р	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
1.	<p><u>Тайёрлов босқичи</u></p> <p>1.1. Дарснинг мақсади:</p> <p>1. Хитойда XVII- асрда манжур ҳукмдорларининг цин империясига асос солиши тўғрисида талабаларга тушунча бериш ва уларда мустақкам тасаввур ҳосил қилдириш. Цин империясининг ташқи сиёсати. Афюн урушлари. Хитойда тайпинлар кўзғолони тўғрисида талабаларга тушунча бериш. XIX-асрнинг бошларида Хитойда ижтимоий-иқтисодий аҳволни ёритиб бериш. Синхай инкилоби» ва манжурлар ҳокимиятининг ағдарилиши ҳақида талабаларга тушунтириш. Хитойнинг биринчи жаҳон уруши давридаги ижтимоий иқтисодий ҳолатини ёритиб бериш.</p> <p>1.2 Идентив мақсадлар:</p> <p>Хитойдаги иқтисодий аҳволни ёритиб беради. Цин империясининг ташқи сиёсати тўғрисида маълумот беради. Афюн урушларининг асосий мазмун моҳиятини таҳлил қилади. XIX-асрнинг бошларида Хитойда ижтимоий-иқтисодий аҳволини ва ўзига хос жихатлари ҳақида маълумот беради. Синхай инкилобининг аҳамиятини талабаларга тушунтириш. Биринчи жаҳон уруши йилларида Хитойнинг ижтимоий ҳолатини кўрсатади.</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар:</p> <p>Хитой, Цин,Афюнъ урушлари, Синхай инкилоби,Тайпинлар ҳаракати, 100 кунлик ислохот, Ихетуан, Оқ нилуфар, Дадао,Катта қилич,Сун Ят Сен,Буюк бирлик китоби, Минбоу.</p> <p>1.4.Дарс шакли:</p> <p>Гуруҳларда</p> <p>1.5.Фойдаланиладиган метод ва усуллар:</p> <p>маъруза, дебат, баҳс, ақлий ҳужум, видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жихоз ва воситалар:</p>	Ўқитувчи

	Кўргазмалар, куруллар, слайд, харита, тақдимот, тарқатма материаллари.	
2.	<u>Ўқув машғулоти ташкил қилиш босқичи:</u> -Мавзу эълон қилинади. -Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.	Ўқитувчи
3.	<u>Гуруҳда ишлаш босқичи:</u> -Талабаларга муаммоли савол беради. -Талабалар фикри эшитилади, бошқа талабалар баҳсга чақирилади. -Умумий хулосалар чиқарилади ва тўғрилиги текширилади. -Умумий хулосага келинади.	Ўқитувчи талаба
4.	<u>Мустақамлаш ва баҳолаш босқичи:</u> -Хитойнинг иқтисодий ижтимоий аҳволини айтиб беринг? -Цин империяси сиёсатининг моҳияти нималардан иборат эди? -Тайпинлар давлати хақида гапириб беринг? - Тайпинлар давлатининг қулашига сабаб нима? -Синхай инқилоби хақида гапириб беринг? -Синхай инқилобининг аҳамияти нимадан иборат? Сун Ят Сен олиб борган сиёсат хақида гапиринг? -Капиталистик давлатлар нега Хитой ички ишларига аралаша бошладилар? -Хитой-Япон урушини шарҳланг?	Ўқитувчи
5.	<u>Ўқув машғулоти якунлаш босқичи:</u> -Хитой тарихида 1644-1911йилларда Цин империяси ағдарилди. -Хитойда Афюнь урушлари бўлиб ўтди. -Синхай инқилобидан кейин ривожлантиришнинг хитойча бошқарув шакли шаклланди. -Хитой иқтисодий-ижтимоий жиҳатдан ривожланиш палласига кирди. - Хитойнинг республика деб эълон қилиниши.	Ўқитувчи

Ажратилган вақт – 2 соат

Асосий саволлар:

1. Хитойда XVII- асрда манжур хукмдорларининг цин империясига асос солиши.
2. Цин империясининг ташқи сиёсати. Афюнь урушлари.
3. Хитойда тайпинлар кўзғолони
4. XIX-асрнинг бошларида Хитойда ижтимоий-иқтисодий аҳвол
5. «Синхай инқилоби» ва манжурлар хокимиятининг ағдарилиши
6. Биринчи жаҳон уруши йилларида Хитой

Мавзуга оид муаммолар:

- 1.Хитойнинг ижтимоий тузуми хақида гапиринг?
- 2.Манжурлар династиясининг ички ва ташқи сиёсати қандай бўлган?

3. Тайпинлар ҳаракатининг мағлубияга учраши сабаблари ?
4. Синхай инқилоби ва тарихий аҳамиятини айтинг?
5. Биринчи жаҳон уруши йилларида Хитойнинг иқтисодий ҳолатини ёритиб беринг?

Мавзу юзасидан дарснинг мақсади:

XVII-асрнинг ўрталарида Хитойнинг иқтисодий ахволи, Тайпинлар ҳаракати, Синхай инқилобининг аҳамияти ва Биринчи жаҳон уруши йилларида Хитойнинг иқтисодий ҳолати тўғрисида талабаларга тушунча бериш ва уларда мустаҳкам тасаввур ҳосил қилдириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1. Хитойда XVII- асрда манжур хукмдорларининг цин империясига асос солиши.
2. Янги даврда Хитойдаги сиёсий ҳолатни кўрсатади.
3. Хитойнинг тараққиёт даражасини таҳлил қилади ва шарҳлайди.
4. Хитойнинг маданияти.

1-саволнинг баёни*

Хитой жаҳон цивилизациясининг марказларидан бири бўлиб, қадим замонлардан бу ерда чой етиштириш, ипак курти боқиш, шойи газлама заргарлик буюмлари, чинни, ўсимликлардан олинадиган буёқлар ишлаб чиқариш юксак даражада ривожланган.

XVII-асрнинг биринчи ярмида Хитой манжур қабилалари билан узоқ вақт давомида уруш олиб борди, ўз навбатида дехқонлар ҳам маҳаллий бойларга қарши бош кўтардилар. Дехқонлар кўзғолонидан талвасага тушган Хитой феодаллари Манжур суворийларига Пекин дарвозаларини очиб бердилар ва улар ёрдамида кўзғолонни бостирмокчи бўлдилар. Ана шу хоинлик туфайли манжур феодаллари 1644 йилда Пекинда ҳокимиятни қўлга олдилар. Улар юқори ҳарбий лавозимларни, серҳосил унумдор ерларни эгаллаб аҳолидан турли солиқлар ундира бошладилар.

Давлат тепасида манжурларнинг Цин сулоласига мансуб, чекланмаган мутлақ ҳокимиятга эга бўлган богдихонлар турар эдилар. Хитойнинг

манжурлар томонидан босиб олиниши ўзок вақт давом этиб, ҳар қандай халқ қўзғолонлари қаттиққуллик билан бостирилди.

Цин сулоласи ҳукмронлиги даврида Хитойда ижтимоий ва давлат сиёсати соҳасида деярли ўзгаришлар руй бермади. Ишланадиган ерларнинг катта қисми ер эгаларига тегишли бўлиб ,деҳқонлар ерга бириктирилган ҳамда улар ҳосилнинг тенг ярмини помещчикларга беришлари ва бошқа қўшимча мажбуриятларни бажаришлари шарт эди.

Цин империяси кучли ва мустақил давлатлигича қолиб, қўшни давлатлар ва мамлакатларга нисбатан устунликни даъво қилар , халқ онгига хитой дунёнинг маркази ва унинг атрофидагилар унга буйсиниш керак деган фикр зўр бериб сингдирилди.

Мин сулоласи ўрнига келган Цин империяси ҳукмдорлари ичида император Канси олиб борган сиёсат диққатга сазовор. У саккиз ёшлигидаёқ тахтга ўтириб мамлакатни (1661-1722) йиллар давомида бошқарди. Канси Конфуций таълимотини қўллаб қувватлади ва Мин сулоласи давридаги энг яхши анъаналарни давом эттирди. Ўз навбатида бошқа динларга нисбатан хайрихоҳлик билдирди. Саноат ,санъат ,адабиёт ва маориф ривожланди. Илгаридек чиннисозлик кенг тарқалди. Китобларни рангли буёқлар асосида чоп этиш кашф этилди, гравюра санъати ўзлаштирилди.

Цин империяси ҳукмронларининг бошқарув санъати сирларидан бири шунда эдики, улар хитой маданиятини пухта ўзлаштириб ,унинг илғор анъаналарини давом эттирдилар. Кансининг ўзи ҳам уз замонининг етук шахси бўлиб, ҳарбий соҳада, илм-фан, маориф, адабиёт соҳаларида катта муваффақиятларга эришди. Кансининг фармонида кўра Хитой тилининг кўп жилдли луғавий тўплами тузилди. Бу тўплам ҳозиргача ўз қимматини йуқотмаган.

Канси ташаббуси билан яна бир асар яратилди.У бир неча юз жилддан иборат, безакли қомусий китоб бўлиб, унда барча фанларга тегишли маълумотлар мавжуд.

Учинчи нодир асарда Хитой мумтоз адабиёти шоирлари, ёзувчилари, олимлари қаламига мансуб машхур ибораларнинг, мазмуни кенг ёритилган. Кансининг адабий мероси бекиёс ,у ҳаётнинг турли жабҳаларини ривожлантириб Хитой тарихида ўчмас из қолдирди.

Цин империяси чегаралари Россия подшолиги ерлари каби кенгайиб борди. 1689 йилда Рус қўшинлари ва Цин армияси Амур дарёси водийсида тўқнашдилар .Бу тўқнашувда хитойликлар русларни мағлубиятга учратдилар. Цин сулоласининг қўшинлари Бирма ва Ветнамга бир неча марта бостириб кирди. XVII аср охирларида Цин сулоласи Мўғулистонни босиб олди ва ўзига буйсундирди.

XVIII аср ўрталарида Цин қўшинлари Мўғулистоннинг ғарбидаги Жунғория давлатига ҳужум қилди. Миллионга яқин аҳоли қириб ташланди, уларнинг бир қисмини Россия ҳудудига ўтиб кетдилар.

1757 йилда шундай фармойиш чиқарилдики у моҳиятан Хитойни бошқа мамлакатлардан, аввало ғарбий Европа давлатларидан ажратиб қуйиш сиёсатининг бошланиши эди. Бунинг асосий сабаби европалик сайёҳлар, савдогарларнинг Хитойда ўзбошимчалик қилиб ерли аҳолини менсимаслиги ва боскинчилик ҳаракатларини тарғиб қилишларида эди. Бу сиёсатнинг зарарли томони шундай эдики, мамлакатда ички биқиклик ҳукум сурган ҳолда Хитойни дунёда ўз ўзини яқкалаб қуйишга олиб келди.

2-саволнинг баёни*

Инглиз савдогарлари Хитойга Ҳиндистондан ғайриқонуний равишда афюн олиб кела бошладилар. Хитой маъмурлари афюн ортилган карвонларини мусодора қилганига жавобан инглиз ҳукумати афюнни, айниқса газламаларни Хитойга олиб киришни қонунлаштириш учун Хитойга қарши «афюн уруши» ни бошлаб юборди.

Биринчи «афюн уруши» (1840-1842) давомида ингилизлар флоти ва қўшини Хитойга жанубий шарқ томонидан ҳужум бошлаб Кантонга ўт қуйдилар. Хитойнинг иқтисодий ва ҳарбий жиҳатдан қолоқлиги

мағлубиятга сабабчи бўлди. Ўқ, ёй, найзалар билан инглизларнинг кўплаб тўплар ўрнатилган фрегатлари ҳамда энг янги ўт очиш қуроллари билан таъминланган кўшинлари хужумларини қайтариб бўлмас эди.

Англия Гонконг оролини босиб олди ва Хитойни чет Эл савдогарлари учун бир катор бандаргоҳларни очиб қуйиш ҳақидаги нотенг шартномани имзолашга мажбур этди. Хитойга афюннинг олиб кирилишини тан олмасида амалда бунга йул қуйди.

1856-1860 йилларда Янги, иккинчи «афюн уруши» руй берди. Хитой инглиз ва французлар бирлашган кўшинларнинг қақшатқич зарбаларига учради. Улар Пекин бўсағаларида жуда бой хазиналарга эга бўлган император ёзги саройини таладилар ва вайрон қилдилар. Мустамлакачилар Хитойни Янги нотенг шартномалар тузишга мажбур этдилар. Чет элликлар учун яна бошқа бандаргоҳларда ҳам савдо олиб боришга рухсат этилди ва янги имтиёзлар берилди. Хитой ҳудудида инглиз ва француз фуқаролари Хитой қонунлари ва судига буйсунишдан озод қилиндилар. Агар улар жиноят қилсалар ўз давлатларининг қонунларига биноан суд қилинадиган бўлди. Денгиз савдосида устунликни эгаллаган Англия Хитойда ҳаммадан кўпроқ имтиёзлардан фойдаланарди. Денгиз соҳилидаги катта шаҳарларда махсус вужудга келтирилган маҳаллаларда фақат ажнабийлар яшар, Хитой маъмурлари эса бу ерларга кира олмас эдилар.

Цин ҳукуматининг чет эл босқинчилигини даъф эта олмаслиги ҳокимиятининг заифлашувиға сабаб бўлди. Ўз навбатида тузилган нотенг шартномалар натижасида Хитой бозорларида чет эл товарлари кўпайиб, хитой хунармандларининг хонавайрон бўлишиға олиб келди.

3-саволнинг баёни*

Ана шундай бир шароитда Хитойда қудратли деҳқонлар уруши аланга олди. Бу уруш 1850 йилда Хитойнинг жануби Кантонда бошланди. Қузғолончиларға деҳқоннинг ўғли, мактаб ўқитувчиси Хун Суютсюан

бошчилик килди. У ялпи тенглик ғоясини тарғиб қилди ва «Ялпи фаровонлик самовий давлати» ни тузишга даъват этди. Шундан келиб чиқиб деҳқонлар урушининг қатнашчилари тайпинлар деб аталди.

Тайпин - деҳқонлар тузган кучли армия Хитойнинг марказий вилоятларига йул олди. Озод килинган районлар аҳолисининг ёрдамида кўзғолончилар Янцзи дарёсига етиб бордилар. Улар кўрол-яроғ омборларини ва тўпларини қўлга тушириб, катта худудларини эгалладилар. Нанкин шаҳри Тайпин давлатининг пойтахти, Хун Суюсюан эса унинг императори бўлди. Тайпинлар деҳқонлардан олинадиган солиқларни ва ижара ҳақини камайтирдилар, камбағалларнинг қарз мажбуриятларини бекор қилдилар. Бойлардан давлат хазинасига ўлпон ундириб олдилар меҳнат қилиш барча учун мажбурий деб эълон қилинди.

Тайпинлар барчанинг тенглигига интилиб, хотин-қизларнинг тенг ҳуқуқли эканлигини эътироф этдилар. Қайлиқ сотиб олиш, кизларнинг оёғини бутун умрга ногирон қилиб қўядиган баъзи бир ваҳшиёна урф-одатлар тақиқланди. Илгари бундай одатлар бадавлатлик белгиси бўлиб, бадавлат оиладан чиққан аёлларга ишламаслик имконини берарди.

Аммо Тайпинлар кўп нарсаларга ибтидоий тенглик назари билан қараб, ҳаётни тор доирада тушунар эдилар. Деҳқонлар жамао бўлиб яшашлари, жамоада «ҳеч бир нарсада тенгсизлик бўлмаслиги учун, ҳамма тўқ ва кийими буд бўлиши учун, ерга эга бўлган ҳолда унда биргаликда ишлаш, овқатни биргаликда истеъмол қилиш, кийим кечак бўлганида уларни баравар тақсимлаш, пул бўлганида уни биргаликда сарфлаш лозим» эди. Шу сабабли Тайпинларнинг келажакдаги тузум ҳақидаги тасаввурлари ҳаёлий ва хато ғоялардан иборат эди.

Тайпин давлатидаги ҳамда жамоадаги камбағалликга асосланган ялпи тенглик ва ҳарбий интизом бу тузумни узоқ сақлаб қола олмас эди, чунки бу таълимот ишлаб чиқарувчи кучларнинг ривожланишига катта тўсқинлик қилар эди.

Тайпин раҳбарлари орасида аста-секин низолар юзага келди, деҳқонлар ўртасида ҳам сансоларлик ва умидсизлик кайфиятлари пайдо бўла борди, бу эса манжур маъмурларига тайпинларни мағлуб этишга туртки берди. Боғдихон армияси кўч тўплаб ҳужумга ўтди, унга инглиз, француз ва АҚШ куролли отрядлари ҳал қилувчи ёрдам кўрсатдилар. Тайпинлар жон-жаҳдлари билан ҳимояга туришди. Деҳқонларнинг атоқли йул бошчиси Ли Сючен айниқса шуҳрат қозонди. У интервентларнинг қўшинлари ҳаракат килаётган ҳал қилувчи жангларда жасорат кўрсатди.

Аmmo кучлар нисбати тенг эмас эди. 1864 йилда манжурлар ҳукумати қўшинлари Нанкинни ишғол қилдилар. Голиблар шаҳарнинг юз мингдан ортиқ ҳимоячиларни қиличдан ўтказдилар. Хун Сюсюан ўзини-ўзи ўлдирди. Ли Сючен эса қўлга олиниб, қаттиқ қийноқлардан кейин қатл этилди. Тайпинлар қўзғолони бостирилгандан кейин чет эл босқинчилари Цин сулоласини қўллашни давом эттирдилар ва айна пайтда ундан янги-янги ён беришларга эришдилар. Тайпинлар қўзғолони Ҳиндистондаги 1857-1859 йиллардаги қўзғолон каби мустамлакачиларни дахшатга келтирди.

4-саволнинг баёни*

XIX- асрнинг охирида Хитой қолоқ, ярим феодал давлат бўлиб, уни манжур сулоласига мансуб императорлар бошқардилар. Ернинг асосий қисми заминдор бойлар қулида эди. Кўпчилик деҳқонлар заминдорлардан ерни ижарага олар, ер ҳақини пул билан ёки ҳосил ҳисобидан тўлаб қутиларди. Пулга муҳтож бўлган Цин сулоласи чет эл давлатлар билан асоратли шартномалар тузар ва миллий манфаатларга хилоф равишда уларга «ён» берарди. 70 йиллардаёқ ажнабийлар Хитойнинг 26 портига бемолол кирадиган, Хитой портларида ўзларини ҳеч ким назарот қилмайдиган ҳўжайинлардек иш юритардилар .

Хитойнинг Япония билан 1894-1895 йиллардаги урушда мағлубиятга учраши чет эллик монополистларнинг Хитойни янада кўпроқ талашлари

асаротга солишларига сабаб бўлди. 1897 йилда немис босқинчилари Цзяочжоувань кўрфазини босиб олдилар ва Шандунь вилоятини ўз таъсир доираларига киритдилар .Франция Цуамчжувань кўрфазини эгаллади ва Юнань вилоятида ҳукмронлик таъсирини ўткази бошлади.Россия Порт-Артурни ,Англия Вэйхай портини босиб олди. Энг бой ҳудуд -Янцзи дарё ҳавзаси Англиянинг таъсир доирасига тушиб қолди.

Босқинчилар томонидан Хитой миллий бойликларининг таланиши халқ оммасининг қаттиқ норозилигига сабаб бўлди. 1897 йил кўплаб туманларда деҳқонларнинг хўжайинларга қарши ғалаёнлари бошланди, бу ғалаёнлар 1898-1899 йилларда мамлакатнинг турли вилоятларига тарқалди.

XIX- асрнинг охирида Хитойда илк саноат мунособатлари пайдо була бошлади. Эски ер мулкчилиги тизимининг емирилиши тезлашди. 1872 йилда Ли Хунчжан йирик пароход компаниясини ташкил қилди. 1878 йилда кайлан кўмир бошқармаси тузилди. 1881 йилда шимолий Хитойда биринчи темир йўл ишга туширилди. 1895 йилда Шанхайда йирик тўқимачилик фабрикаси ишга туширилди. 1897 йилда Хитойда 600 га яқин чет эл фирмалари мавжуд эди.

Хитойнинг Франция билан урушда енгилганидан фойдаланган англия 1886 йил 1 январда бирмага қарши уруш эълон қилди. Тез орада Бирма Англия мустамлакасига айланди. Япония Хитойга нисбатан босқинчилик режаларини амалга оширишга киришди. 1872 йилда Рюкю оролини 1874 йилда Тайванни босиб олишга ҳаракат қилди. Тайвандаги урушда АҚШ ҳарбий кучлари иштирок этгани учун бу орол Америкалик савдо-саноатчилар учун «очик» деб эълон қилинди.

1898 йил 21 сентябрда ислохотчилар душмани Циси бошлиқ тўда давлат тўнтариши қилиб барча ислохотларни бекор қилди. Император Туан Сую қамаб қуйилиб, иродасиз «қўғирчоқ» подшога айлантирилди. Хитойда бу даврдаги ижтимоий ҳаракатда «Ихэтуан» яширин ташкилотининг ўрни катта бўлди. Бу ташкилот тарихи XVIII-асрга, Хитойни манжурлар босиб

олган даврга бориб тақалади. «Ихэтуан»лар «Манжур Цинларини ҳайдаб чиқарамиз, чет элликларни йўқотамиз» шиори остида иш курдилар.

АҚШ монополистлари 90 йилларда Хитойга бостириб киришни ўзларига асосий мақсад қилиб олдилар. АҚШ давлат котиби Хейнинг Англия, Германия, Россия, Япония, Франция ва Италияга юборилган бир мазмундаги ноталарида тарғиб қилинган «очиқ эшиклар ва тенг имкониятлар» сиёсатига ана шу ғоя асос қилиб олинди ҳамда «Хей доктринаси» номини олди.

XX-аср бошларида Хитойда ижтимоий зиддиятлар кўчайиб кетди. Манжурларнинг Цин сулоласи ҳукмронлиги инқирозга юз тутди. 1904-1905 йиллардаги рус-япон уруши ҳамда дунёдаги инқилобчилик ҳаракат Хитойга ҳам ўз таъсирини ўтказди.

5-саволнинг баёни*

1905-1906 йиллар Хитойда ижтимоий ҳаракат янада кучайди. Конституция яратишга уринишлар бўлди. Цин сулоласини сақлаб конституцион монархия ҳукуматини тузиш режалари ишланди. Сун Ят Сен ташкилоти конституциявий монархия ҳақидаги фикрларни қоралади. Цин сулоласини умуман йўқотиб, Республикаси тузиш талаби куйилди. Бу ҳақириқлар Манжурларга қарши ҳаракатни янада кучайтирди. Бу ҳаракат айниқса 1911 йилда чет элликлардан Ханькоу Сичуан, Ханькоу-Гуанчжоу темир йўллари қурилиши учун қарз олиш ҳақида битим тузилгач қуролли қаршилик кескин тус олди.

Сичуанда бу ҳаракат авжига чиқди. Ҳукумат қушинлари кўзғолончиларни ўққа тутди. Бу воқеа мамлакатда норозичиликни кучайтирди.

Хитойдаги ижтимоий ҳаракат Манжурлар ҳокимиятини тугатиш мақсадлари билан «Синхай инқилоби» номли воқеаларга уланиб кетди.

Манжур маъмуриятининг кўзғолон ҳаракати вакилларини қидириш, тутиб қатл этиш каби чоралари халқнинг сабр-қосасини тўлдирди. Учан

шаҳрида аскарлар ётоғини тинтув қилишга кирган манжур маъмурияти тарафдорларини аскарлар тутиб ўлдирдилар. Қурол-аслаҳа омборини босиб олдилар. Бошқа қўшин қисмлари ҳам уларга қўшилди. Инқилобчилар 11-октябрда Учанни тўла қўлга киритдилар. Улар Республика ҳукуматини туздилар ва барча Хитой вилоятларини Республика атрофида бирлашишга чақирдилар.

Манжур сулоласи ҳукмронлиги тугатилгани эълон қилинди. Хунань, Шэньси, Цзянсу, Чжэцзян Фуцзянь, Гуайдун, Гуанси, Гуйчжоу, Юнань, Шанхай Шаньдунь ва бошқа вилоятлар ҳам Манжур сулоласи итоатидан чиқдилар. Шундай қилиб, «Синхай инқилоби» қуролли қўзғолон йўли билан Хитойда XVI асрдан бошлаб ҳукмронлик қилган Манжурлар ҳокимиятини ағдариб ташлади.

Иқтисодчи демократ **Сун Ят Сен** (1866-1925йиллар) Хитойдаги миллий озодлик ҳаракатининг атоқли арбоби эди. У Гуанчжоу (Кантон) яқинида дехқон оиласида таваллуд топди. Сун Ят Сен 90-йилларда Гангконгда (Сянган) инглиз тиббиёт институтини тамомлади. Кейинги ҳаётини сиёсий соҳа билан боғлади.

Сун Ят Сен 1905 йилда «Хитой уюшмалари иттифоқи» (Тунминхау) деган сиёсий ташкилот тузди. Йирик шаҳарларда бу ташкилотнинг бўлимлари очилди. Бу иттифоқ 1905 йил ноябрида «Минбоу» (халқ газетаси)ни чиқара бошлади.

«Иттифоқ» Сун Ят Сен бошчилигида кенг дастур қабул қилди. Дастурда Цин монархиясини ағдариб ташлаш, Хитойда Республика таъсис этиш ва ерга эгаллик ҳуқуқини тенглаштириш, мустақилликни тиклаш, миллатпарварлик, демократия ва халқ фаровонлиги талаб этилган эди. Сун Ят Сеннинг аграр дастури ер олишга «ташна» бўлган дехқонлар орзу ниятларини ифода этарди.

Сун Ят Сен ижтимоий жихатдан суст тараққий этган Хитойда ерга эгаллик қилиш ҳуқуқини тенглаштириш йўли билан ижтимоий адолатли

тизим яратиш мумкин, деган фикрда эди. 1911-йил охирига келиб, Хитойнинг барча жанубий ва марказий вилоятлари қўзғолончиларнинг таъсирида эди. 1911-йил 25 -декабрда кўп йиллик мухожирликдан сунг Сун Ян Сен Хитойга қайтиб келди. Уни Хитой халқи ўта хурсандчилик кутиб олди. Бундан Сун Ят Сеннинг ҳам боши кўкка етди. 1911-йил 29-декабрда Нанкин шаҳрида инкилобий вилоятлар вакилларида иборат Миллат мажлиси тўпланди. Миллат мажлиси Хитойни Республика деб эълон қилди ва мухожирликдан қайтиб келган Сун Ят Сенни Хитой Республикасининг вақтинча президенти қилиб сайладилар. 1912- йил 1 январдан Сун Ят Сен ўз Президентлик вазифасини бажаришга киришди. Миллат мажлиси вақтинча қабул қилган конституцияда барча фуқароларнинг тенглиги ва турли демократик эркинликлар эълон қилинсада, дехқонларни орзу тилакларни ифода этувчи «Ерга эгалик қилишда тенг ҳуқуқли бўлиш» шиори конституцияда ҳам, миллат мажлисининг қурган чора-тадбирларида ҳам ўз аксини топмади. Лекин дехқонлар ўзларича ташаббус кўрсатиб, помещекларга ижара хақи тўлашдан бош тортдилар. Чунки кўпчилик вилоятларнинг раҳбарлари инқилобчи демократлар эмас, балки лебирал кайфиятдаги помещчиклар ва буржуазия вакиллари эди. Улар «Бирлашган иттифок»га кириб, унинг қарорларини бажармай катта салбий таъсир кўрсатдилар. Бундан ташқари Сун Ят Сеннинг кўплаб содиқ сафдошлари ҳам лебираллар томонига ўтиб кетишди. Сун Ят Сеннинг ўзи ҳам уларнинг тазйиқи билан ўз дастурининг асосий бандидан - «Ерга эгалик қилишда тенг ҳуқуқли бўлиш» талабидан воз кечди.

XX аср боларида Хитойда ижтимоий зиддиятлар кучайиб кетди. **Манжурларнинг Цин сулоласи ҳукмронлиги инқирозга юз** тутди. Шошилич кўрилган ислохот чоралари жамият аҳволини тубдан яхшиламади. Хитойда саноат тараққиёти билан унга тўсиққа айланган ер

мулкчилигига хос қолоқ ишлаб чиқариш муносабатлар ўртасида зиддият чуқурлашмоқда эди. Омма орасида эса манжурлар бошқарувига қарши ҳаракат кучайиб кетди. 1904-1905 йиллардаги рус-япон уруши, дунёдаги инқилобчилик ҳаракати Хитойга ҳам ўз таъсирини ўтказди. Лекин бу ҳаракат Хитойнинг ўзида «сиқиб» ташланган эди. Хорижий давлатлар Хитойда ўз мавқеиларини мустаҳкамлаб олдилар. Чет эл капитали кўпайди. Чет элликлар Хитойдан жуда катта фойда олдилар. Хитой бозорлари чет эл моллари билан тўлиб тошиб кетди.

Хитой миллий саноати савдоси ривожланиши анча орқада қолди. Шундай бўлсада XX асрнинг_биринчи ўн йиллигида 386 та фабрика, шахта, конлар ишга туширилди. Ҳар йили 50 тадан корхона ишга туширилди. Экспорт 1901 йилдан 1911 йилгача 122 млн доллардан 245 мли долларга ўсди. Чет эл капитали 750 млн доллардан 1650 млн долларга кўпайди. 1900 йилдан 1913 йилгача хориж фирмалари сони ошиб 2400 га етди. Хорижий давлатлар ичида айниқса Англия товар айрибошлашда биринчи ўринда турар эди. 1914 йилга келиб Хитой хорижий давлатлардан 835 млн доллар қарз бўлиб қолди. Хали ишчилар синфи катта кучга айланмаган бўлса ҳам унга аъзолар сони тобора ушиб борди. Кишлоқларда деҳқонлар Феодаллар зулми остида жафо чекардилар.

6-саволнинг баёни*

Бошланиб кетган биринчи жаҳон уруши (1914-1918 йиллар) Хитойнинг Японияга қарамлигини кучайтирди. Бунинг устига Юан Шикайнинг халқи сиёсати Хитойда катор кузғолонларга сабаб бўлди. Чунки Юан Шикай императорлик тожини кийиб Хитойда подшолик тузимини ўрнатишни ўйлаб кўйган эди.

Мамлакатда террорнинг кучайиши Юан Шикай нинг кимлигини ошқор этди. Аксилинкилобнинг ғалабасидан руҳланган Юан Шикай ўзини ривожланган хорижий давлатлар қўллаб-қувватлаши учун ҳаракат бошлаб

юборди. Унинг диктатура ўрнатишга бўлган биринчи қадами парламентни тарқатиб юбориш бўлди. Сўнгра миллат мажлисига пўписа қилиб ўзини беш йил муддатга президент қилиб сайлашга мажбур қилди. Апрельда Юан Шикай ривожланган монополистик давлатлар билан янги асоратли қарзи тўғрисида шартнома имзолади. Шундан сўнг хорижий давлатлар Хитой республикасини тан олганликларини маълум қилдилар. Хитойнинг иқтисодий аҳволи оғирлашди Сун Ят Сен хитой халқини кўзғолон бошлашга ундади. 1913 йилнинг ёзида Хитойнинг жанубида Хукуматнинг реакцион сиёсатига қарши «иккинчи инқилоби» деб номланган кўзғолон бошланиб кетди. Кўзғолонга Сун Ят Сен бошчилик қилди. Кейинчалик кучлар тенг бўлмаганлиги ва кўзғолончиларнинг замонавий қурооллар билан таъминланмаганликлари туфайли «иккинчи инқилоб» ҳаракати тор-мор этилди.

Юқоридаги воқеалардан келиб чиққан ҳолда қуйидагича Хулоса келтиришимиз мумкин. Хитой халқи ўзларининг ижтимоий- иқтисодий, маиший, сиёсий ҳуқуқлар тенглиги ва эркинлиги учун мунтазам равишда курашда бўлганлар ва унга эришганлар.

3-МАВЗУ: XVII-XVIII АСРЛАРДА ҲИНДИСТОН

Т/р	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
1.	<p><u>Тайёрлов босқичи</u> 1.1. Дарснинг мақсади: Бобурийлар даврида Ҳиндистоннинг ижтимоий аҳволи тўғрисида талабаларга тушунча бериш ва уларда мустаҳкам тасаввур ҳосил қилдириш. XVII-XVIII асрларда мустамлакачилик сиёсати тўғрисида талабаларга тушунча бериш. Сипохийлар кўзғолони ва оқибатлари ҳақида маълумот бериш. XIX асрнинг 70-80 йилларида Ҳиндистонда халқ кўғалони ва унинг оқибатларини ёритиб бериш.</p>	Ўқитувчи

	<p>Ҳиндистонда миллий конгресснинг тузилиши ва аҳамияти хақида талабаларга тушунтириш.</p> <p>Тилак бошчилигида Ҳиндистонда миллий озодлик ҳаракатининг кучайиши хақида маълумот бериш.</p> <p>1.2 Идентив мақсадлар:</p> <p>Ҳиндистондаги иқтисодий аҳволни ёритиб беради.</p> <p>Бобурийларнинг ички ва ташқи сиёсати тўғрисида маълумот беради.</p> <p>Сипоҳийлар ҳарбий тайёргарлигини мазмун моҳиятини таҳлил қилади.</p> <p>XIX асрнинг 70-80 йилларида Ҳиндистонда халқ кўғалонларининг бўлишига сабаб бўлган омиллари хақида маълумот беради.</p> <p>Ҳиндистонда миллий конгресснинг фаолиятининг шарҳлайди.</p> <p>Ҳиндистонда Тилак бошчилигидаги озодлик ҳаракатини тушунтиради.</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар:</p> <p>Ҳиндистон, Аврангзеб, Свараж, Свадеш, Сипоҳий, Бомбей, Тилак, Конгресс.</p> <p>1.4. Дарс шакли:</p> <p>Гуруҳларда</p> <p>1.5. Фойдаланиладиган метод ва усуллар:</p> <p>маъруза, дебат, баҳс, ақлий ҳужум, видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар:</p> <p>Кўргазмали қуроллар, слайд, харита, тақдимот, тарқатма материаллари.</p>	
2.	<p><u>Ўқув машғулотини ташкил қилиш босқичи:</u></p> <p>-Мавзу эълон қилинади.</p> <p>-Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.</p>	Ўқитувчи
3.	<p><u>Гуруҳда ишлаш босқичи:</u></p> <p>-Талабаларга муаммоли савол беради.</p> <p>-Талабалар фикри эшитилади, бошқа талабалар баҳсга чақирилади.</p> <p>-Умумий хулосалар чиқарилади ва тўғрилиги текширилади.</p> <p>-Умумий хулосага келинади.</p>	Ўқитувчи талаба
4.	<p><u>Мустаҳкамлаш ва баҳолаш босқичи:</u></p> <p>-Ҳиндистоннинг иқтисодий ижтимоий аҳволини айтиб беринг?</p> <p>- Ҳиндистонда мустамлакачилик сиёсатининг моҳияти нималардан иборат эди?</p> <p>-Бобурийлар давлати хақида гапириб беринг?</p> <p>- Бобурийлар давлатининг қулашига сабаб нима?</p> <p>- Ҳиндистон миллий конгресси хақида гапириб беринг?</p> <p>- Ҳиндистонда миллий озодлик ҳаракатлари авж олиши сабабини айтинг?</p>	Ўқитувчи

5.	<p>Ўқув машғулотини якунлаш босқичи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ҳиндистон тарихида Бобурийлар 332 йил давлатни бошқарган. -XVII-XVIII асрларда мустамлакачилик сиёсати. - Ҳиндистонда Сипоҳийлар қўзғолони. - Ҳиндистонда Тилак бошчилигидаги озодлик ҳаракатини тушунтиради. - Ҳиндистонда миллий конгресснинг фаолиятининг шарҳлайди. 	Ўқитувчи
----	---	-----------------

Ажратилган вақт – 2 соат

Асосий саволлар:

1. Бобурийлар даврида Ҳиндистон
2. XVII-XVIII асрларда мустамлакачилик сиёсати
3. Сипоҳийлар қўзғолони.
4. XIX асрнинг 70-80 йилларида Ҳиндистонда халқ қўғалони.
5. Ҳиндистонда миллий конгресснинг тузилиши.
6. Тилак бошчилигида Ҳиндистонда миллий озодлик ҳаракатининг кучайиши.

Мавзу юзасидан дарснинг мақсади:

Бобурийлар даврида Ҳиндистондаги ижтимоий- иқтисодий аҳвол ва Ҳиндистоннинг ички ва ташқи сиёсати, XVII-XVIII асрларда мустамлакачилик сиёсати, Сипоҳийлар қўзғолони ва унинг аҳамияти, XIX асрнинг 70-80 йилларида Ҳиндистонда халқ қўғалонлари тўғрисида ва Ҳиндистонда миллий конгресснинг тузилиши ҳамда Тилак бошчилигида Ҳиндистонда миллий озодлик ҳаракатининг кучайиши тўғрисида талабаларга тушунча бериш ва уларда мустаҳкам тасаввур ҳосил қилдириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1. Ҳиндистонда XVI- асрда Бобурийлар империясига асос солиши.
2. Янги даврда Ҳиндистондаги сиёсий ҳолатни кўрсатади.
3. Ҳиндистоннинг маданияти.

1-саволнинг баёни*

Ҳиндистонда Акбар даврида ўзига ҳос ривожланишлар бўлган бўлса, Аврангзеб олиб борган сиёсат кўплаб душманларнинг империяга қарши бош кўтаришларига сабаб бўлди. Аврангзеб

хукмронлигадан кейин империянинг кулаши янада жадаллашди. Хинд халқида империяга қарши миллий адоват, ўз динини ҳимоя қилиш ғоялари тобора ошиб борди. Хинд халқларидан маратхлар ва сикхлар ана шу миллийликка асосланган кураш тепасида турдилар.

Бобурийлар империяси ларзага келиб турган вақтда Хиндистоннинг ғарбида маратхлар ўзларининг миллий давлатини туздилар. Бу курашниинг етакчиси Шивожи эди. Шивожи курашга бошчилик қилди ҳамда Бобурийлар империясининг кураши учун замин тайёрлади.

Бобурийлар сулоласи Акбар даврида ўзининг энг гуллаган ва юксак даражадаги ривожланиш даврини бошидан кечирган бўлса, Аврангзеб даврида бу империянинг инқирозга учраш белгилари яққол намоён бўлди. Аврангзебнинг олиб борган ички ва ташқи сиёсати қарама қаршиликлардан иборат эди, У қадимги хинд ёдгорликларини бузиш хинд диндорларига солиқ солиш, хинд миллатига мансуб бўлган амалдорларни ишдан четлатиш сиёсатини юргизиш, кўплаб ерли аҳолини ўзига қарши килиб империянинг кулашини тезлаштирди. Ўз навбатида Аврангзеб Жанубий Хиндистонда жойлашган ва халигача империя таркибига кирмаган ҳудудлар рожаларига қарши уруш олиб борди ва уларнинг бир қанчаларини тобе этишга муваффақ бўлди,

2-саволнинг баёни*

XVII-XVIII асрларда ички савдо ривожланди, ҳунармандчилик ва савдо марказлари вужудга келди, шаҳарларнинг роли бир мунча ошди. Аммо эскича муносабатлар, Хиндистон давлати бошидан кечириётган тарқоқлик, ўзаро урушлар, диний низолар Европа мустамлакачилари

учун жуда кўл келди. Англия ва Франция ўртасидаги етти йиллик уруш (1756-1763). Австрия тахти учун яъни ворислиги учун бўлган кураш ўз навбатида Ҳиндистон учун ҳам бўлган эди. Бу урушда денгиз ҳукмронлиги узил-кесил Англия кўлига ўтди, чунки саноат, ҳарбий ва кemasозлик масалаларида Англия Францияга нисбатан анча устун эди. 1757 йида инглизлар Бенгалияни бўйсундириб, у ердан Французларни ҳайдаб чиқардилар. Ҳиндистоннинг Англия томонидан истило қилиниши XIX асрнинг ўрталаригача давом этди.

Ҳиндистон кимнинг кўлида бўлса ўша давлат дунёга ҳукмрон бўлади деб бежиз айтмаган эди Наполеон Бонапарт. XVIII аср охири ва XIX аср давомида Англия дунёда мустамлакачилик соҳасида етакчи ўринни эгаллади ва жуда катта бойлик орттиришга муваффақ бўлди. Уларнинг катта улушини Ҳиндистоннинг табиий бойликлари ташкил этар эди.

XIX аср ўрталаридан бошлаб Ҳиндистонда инглиз молларини сотиш кўпайди. Мустамлакачилик Ҳиндистон қишлоқ хўжалигига жуда катта зарар келтирди, чунки инглизлар ер эгаллигини мустаҳкамлаш учун зўр бериб уринмоқда эдилар. Қишлоқ хўжалигининг орқада қолиши вужудга келаётган маҳаллий саноатни ҳам тушкунликка олиб келди.

Ҳиндистондан хом-ашё сифатида олиб кетилган пахта Англия саноатида қайта ишланиб, тайёрланган газламалар Ҳиндистонда сотилар эди. Бу газламалар ва бошқа Англия саноат моллари билан рақобатда Ҳиндистон ҳунармандчилик матолари дош бера олмасдан касодга учрар ҳамда ҳинд ҳунармандлари ҳонавайрон бўлар эди. Қишлоқларда эса инглиз мустамлакачиларининг олиб борган сиёсати натижасида деҳқонлар ўз ерларини ташлаб кетишга, бошдан-оёқ

қарзга ботиб, ўз ерларини гаровга қўйишга мажбур эдилар. Қишлоқлардан чиққан ерсизлар шаҳардаги ишсизлар армиясини тўлдириб кўплаб ижтимоий, сиёсий, иқтисодий муаммоларни келтириб чиқарар эдиларки, улар жамиятни тез-тез ларзага солиб турар эди.

3-саволнинг баёни*

1857-1859 йилларда бўлган кўзғолон Ҳиндистоннинг катта қисмини камраб олди. Олдинига тўплар ва милтиқлар билан қуролланган 60 минг сипоҳийлар кўзғолон кўтардилар» Бу кўзғолонга Шимолий ва Марказий Ҳиндистоннинг деҳқонлари ва ҳунармандлари қўшилдилар. Уларни ўз ерларидан, мулкларидан маҳрум бўлган хинд рожалари ва ер эгалари қўллаб қувватладилар.

Дастлабки пайтларда кўзғолон муваффақиятли ривожланди. Кўзғолончилар Деҳли ва бошқа шаҳарларни эгалладилар. Янги озод қилинган мавзеларда янги тартиб ўрнатилди: айрим солиқлар бекор қилинди, солиқ тўплашда ўз амалини суиъстемол қилувчиларга, давлат хазинасини талон-тарож қилувчиларга қарши кескин чоралар кўрилди. Бу миллий истиқлол учун олиб борилган кўзғолон инглизларни ваҳимага солди, чунки Ҳиндистон тарихида чет эл босқинчиларига қарши бундай кўзғолон бўлган эмас эди.

Англия ҳукумати тезда кўплаб тўп ва пароходлар, қўшимча кучлар ажратиб уларни кўзғолонни бостиришга ташлади. Бу тўп ва кўрол-яроғлар Ҳиндистон ярим оролида филларга ортилиб кўзғолон марказларига ташланди. Кўзғолончиларнинг тарқоқлиги рожа ва помещчикларнинг хоинлиги туфайли омад инглизларга боқа

бошлади. Деҳли кўчаларида даҳшатли жанглар бўлиб ўтди, инглиз кўшинлари шаҳарни қамал қилиб уни ҳамла билан қўлга киритдилар, Қўзғолонни бостиришда инглизлар даҳшатли ваҳшийликларни қилдилар. Инглиз аскарлари на хотинларни, на болаларни ва на кексаларни аяшди. Улар асир тушганларни бир жойга тўплаб, оломон олдида тўп оғзига боғладилар ва тўпдан ўқ отиб парча-парча қилиб ташладилар. Қўзғолон мағлубиятга учраган бўлсада, аммо инглизлар ўз тинчликлари йўлида ҳукмронликларни мустаҳкамлаш учун баъзи ислоҳотларни ўтказишга мажбур бўлдилар. Помешчикларнинг ўлпонлари , ўзбошимча йиғимлар таъқиқланди, Рожаларнинг ўз ерларига ўзлари эгаллиги даҳлсиз деб эълон қилинди.

4-саволнинг баёни*

XIX асрнинг 70-90 йилларида Ҳиндистонда кўплаб саноат корхоналарини қурила бошланди. 1886 йилда пахтачилик саноати билан ишлайдиган фабрикалар сони 95 та эди. Бу фабрикаларда 74 минг киши ишчи ишлар эди. 1900 йилларга бориб кўмир қазиб чиқариш тез ўсди айниқса, темир йўл қурилишига катта эътибор берилди. Темир йўлнинг узунлиги 1860 йил 1300 км 1880 йилга бориб 14745 км 1900 йилга бориб 39835 км етказилди. Бундай катта саноат Англия ҳукумати монополистлари томонидан қурилган эди. Бундай темир йўл узелларининг қурилиши кўплаб Ҳинд хомашёсини четга олиб чиқиш мақсадида қилинган эди. Бу қурилиш Ҳиндистонни Англияга батамом қарам қилиб қуйишга олиб келди. Ҳиндистон саноатида Англия капитал танҳо ҳукмрон эди. XIX асрнинг 70-90 йилларига бориб Англиянинг бундай сиёсатига қарши Ҳиндистонда миллий озодлик ҳаракати кучайди. Англия монополистлари томонидан Ҳиндистон 600 князликка бўлиниб кетган эди. Бу князликлар орасида анча иқтисодий илгарилиб кетган Бенгаллар, Маратхлар, гуджарлар, Тамиллар.

Айниқса денгиз қирғоқларидаги жойлашган Шаҳарлар иқтисодий томондан анча тараққий этган эди. Булардан Калькутта, Бомбей, Мадрас, шаҳарлари шулар жумласидандир. Бу шаҳарларда ишчилар сони кўпайиб борди ишчиларнинг кўпайиши миллий озодлик ҳаракатининг кучайишига олиб келди.

XIX асрнинг 70-80 йилларида Бенгалия асосий уч йуналишга қаратилган эди. Булардан Кансерваторлар, Либераллар, Радикаллар эди. Радикаллардан бошқа барча сиёсий ташкилотлар Англия учун хизмат қилган эди. Радикал партияси бутун Ҳиндистон вилоятларига таъсир килди. Ниҳоят Ҳиндистонда миллий озодлик ҳаракати кучайиб халқ кўзғалонларига асос солди. XIX асрнинг 70-80 йилларига келиб Ҳиндистонда 30 дан ошиқ халқ кузгалони булиб утди. 1872 йил Панжобда инглиз ҳукуматиға қарашли деҳқонлар ҳаракати бўлди деҳқонлар ҳаракатини бостирди. XIX асрнинг 80 йилларида Англичанларға қарши Панжоб вилоятининг деҳқонлари ҳунармандлари бирлашиб курашдилар. Бу курашға дурадгор Баба Рам Сингх раҳбарлик қилди. У ярим ҳарбий ҳолатда қўшин тузди. Ҳаракат 1872 йил қуролли кўзғолон Панжоб вилоятидаги Малодхи қурғони ва Малеркотел шаҳрини қамал қилди. Қиска шиддатли жангдан кейин кўзғолончиларни мағлубиятға учратди. Кўзғолончилардан 70 кишини пушканинг оғзига боғлаб қуйиб отиб ташлади. 1872-1873 йилларда Бенгалиянинг Папна ҳамда Богра районларида деҳқонлар кўзғолон кўтардилар бу кўзғолон ниҳоятда кўрқинчли ва шиддатли бўлди кўзғолончиларнинг талаби солиқларни камайтириш Англия ҳукуматидан сўраган эди. Лекин бу кўзғолонни ҳам Англия ҳукумати бостирган эди. 1875 йилға келиб катта князликлардан бири Банодада кучли кўзғолон бўлди бу кўзғолон Англия ҳукуматиға қарши қаратилган эди. 1876-1878 йилларда Ҳиндистоннинг жанубий-марказий қисмларида очарчилик бўлди. Бу очарчилик кўплаб халқнинг қирилиб кетишиға сабаб бўлди. 1878 йилда очарчилик давом этаётган бир

пайтда Бомбей ва Мадрас вилоятларида Англия ҳукумати туз солиғини кучайтирди. Бунга қарши халқнинг кучли намоиши бўлди. 1879 йил мартада Мадрасда стихияли қўзғолон бўлди. Қўзғолон 13 минг кв.ни қамраб олди. Унинг раҳбарлари Чендрия, Дхора ва Реддилар, эди. Улар бир йил партизанлар урушини олиб бордилар. Англичанлар бу қўзғолонни ҳам бостирдилар. 1885 йилда Бомбей яқинидаги Броче шаҳарчасида қўзғолон кўтарилди. Қўзғолон раҳбари Лакх эди. XIX асрнинг 70-80 йилларидаги қўзғолон ўрта аср характеридаги қўзғолон эди. У стихияли бўлиб, уюлмаган эди.

5-саволнинг баёни*

1885 йил декабр ойининг охирида Бомбейда Ҳиндистон буржуазиясининг ҳамда Либералларнинг бирлашган съезди бўлди. Бу съездда Ҳиндистон сиёсий партияси тузилди. Бу кейинчалик Калькуттада ҳам тузилди. Бу Ҳиндистонда биринчи чақирилган конгресс эди. Бу конгрессга Инглизлар ҳушмуомилада бўлдилар. Конгресс раҳбари Ҳиндистоннинг Вице кироли Марк Дафферин эди. (1884-1888).

Миллий конгресснинг тузилиши Ҳинд ватанпарварларини бир стол атрофига бирлаштирди. У ўзининг газета журналларига эга бўлди. Ҳиндистон деҳқонларининг тез-тез қўзғолон кўтариб туришлари Британия мустамлакаларини ташвишга солиб қуйди. Мамлакатдаги бу ҳаракат буржуазияни ҳам чўчитиб қуйди. Британия мустамлакачилари Ҳинд буржуазиясига бирмунча ён беришни мақбул деб топдилар. Улар Ҳиндистонда ўзларининг мустамлакачилик ҳукмронлигини сақлаб қолиш учун Ҳинд буржуазияси билан ҳамкорлик қилишига қарор қилдилар. Шу сабабли Британия маъмурлари 1885 йилда Бомбейда буржуазия ва либерал кайфиятдаги помещиклар вакилларининг съездини чақиришга руҳсат бердилар. Бу съездда биринчи умум Ҳиндистон сиёсий партияси тузилди ва бу партия умумий Ҳиндистон миллий конгресси номини олди. Инглиз маъмурлари буржуа партияси - миллий конгрессни етилиб келаётган миллий озодлик ҳаракатига қарама-қарши қуймоқчи бўлдилар. Ҳиндистон

Вице-Короли лорд Дафферсон бу тўғрида «Конгресс революциядан арзонга тушади» деб дангал гапирган эди. Вице-Корол хато қилмаган эди. Умум Ҳиндистон миллий конгресси талаблари дастлабки пайтларда жуда ҳам мўътадил эди. Бу талаблар Британия ҳукмронлигини сақлаб қолган ҳолда, баъзи реформалар ўтказишнигина кўзда тутарди. XIX асрнинг охирида умум Ҳиндистон миллий конгресси составига майда буржуа интеллигенцияси кириши билан унга Тилак бошчилигида конгресс раҳбарлари сиёсатига қарши оппозиция вужудга келди, конгресс раҳбарлари инглиз империализми билан тил бириктириш йулини тутган эди.

6-саволнинг баёни*

Тилак ва унинг тарафдорлари Ҳиндистонда инглизлар ҳукмронлигига қарши Ҳинд халқининг оммавий озодлик курашини пропоганда қилдилар. Ҳиндистонда мустамлакачиликнинг кучайиши халқни эзишига қашшоқланишига олиб келди. Миллий озодлик ҳаракатига Ҳиндистон халқининг оташин ватанпарвари демократ Бал Гангадхара Тилак (1856-1920) раҳбарлик қилди. Унинг келиб чиқиши Брахманлар оиласидан миллати маратхдир. У филолог тарихчи ва юридик илмий даражаларига эга эди. У ёшлик онлариданоқ ўз олдига ватанимга хизмат қиламан деб айтган эди. 1880 йилда Тилак Махатхора номи билан бир ҳафталик газета чиқарди бу газета миллий озодлик ҳаракатида асосий ролни уйнади. Миллий конгрессда Тилак актив қатнашди. Кейинчалик конгресснинг раҳбари бўлиб қолди, Тилак мустамлакачиларга қарши кураш олиб боришга тайёрланди. 1885 йил миллий озодлик ҳаракатининг «Крайни» деган қанотига раҳбарлик қилди. Тилак бутун асрлар буйи эзилиб келаётган Ҳинд халқини озодлик курашига чақирди. «Крайни»ни ташкилоти Англичанлар учун хавфли душман бўлиб қолди. Шунинг учун ҳам 1897 йилда

Англичанлар Тилакни бир ярим йилга қамокқа ҳукм этди. Лекин Европадаги олимлар Ҳиндистондаги сиёсий кишилар гуноҳсиз Тилакни қамокдан чиқишини талаб қилди. Тилак даврида Ҳиндистон халқи бирлашиб мустамлакачиларга қарши курашди. 1899-1905 йилларда Англия ҳукумати Ҳиндистонга янги Эҳся сиёсатни қўлади. Бу сиёсатни Ҳиндистоннинг Вице-короли Керзон қўлаб қувватлади (Лорд). Торш. 1898 йилда иқтисодий қонун чиқарди. Ҳинд рупияси урнига олтин пули ташкил қилди. Дунёдаги кумуш пулларнинг 25% Ҳиндистонда эди. Ҳиндистонда Керзон ҳукуматининг олиб борган бундай сиёсатига қарши халқ инқилобга тайёрлана бошлади. 1905 йилда Россиядаги биринчи Рус инқилоби Ҳиндистонга катта таъсир қилди. 1905 йилги рус ишчилари ҳаракати. Бутун Осиёни қамраб олди, жумладан Ҳиндистонни ҳам. Инқилоб таъсири натижасида Ҳинд ватанпарварлари ўзларининг матбуотларини чиқара бошлади. Бу матбуот атрофида Ҳинд ватанпарварларидан Кама, Шьямалар рус ишчилари билан алоқа қилдилар. Бу ватанпарварлар Тилак бошчилигида Ҳиндистон мустақил Республикасини туздилар. 1905 йил Калькуттада 100 минг кишилик намойиш бўлди. У ўзларининг «Она ватан сенга салом» деган шиорларини кўтариб чиқдилар. Калкуттада кейин 1906 йил Бенгалия вилоятида инқилобий ҳаракатлари бўлиб ўтди. 1907 йилда ҳосилдорликнинг яхши бўлмаслиги кўплаб Ҳиндларнинг қирилиб кетишига сабаб бўлди. Шарқий Бенгалияда халқнинг қуйидаги чақириқлари янгради. «Бизнинг ҳосилимизни олиб бизни очлик гирдобига тортаётганлар ким, бу Англичанлар-ку улар бизга, янгидан-янги солиқларни ўйлаб топмоқда. Агарда келгусида шундай яшайверсаларинг янада кўпроқ эзади қардош индуслар, қондош мусулмонлар ҳар бир қишлоққа эълон қилинган мусулмонлар ва индуслар биргаликда ўз ватанига хизмат қилади. Туринглар қардошлар биз ўз ананъаларимизга ҳақиқий уғил эканлигимизни ватанимиз олдида оқлаймиз». 1907 йил апрел-март бу чақириққа жавобан Панжобда деҳқонлар кўзғалони кўтарилди,

қўзғалонга Лал Паджпата Райя ҳамда Аджит Синх раҳбарлик қилдилар. Шу тариқа инқилоб 1905 йилда Ҳиндистонни қамраб олди. Инглизларга қарши кураш авж олди. Биринчи жаҳон уруши йилларида Инглизларга қарши курашда Ганди (1869-1948) катта роль ўйнади. У сиёсий ташкилот тузди унинг ғояси мамлакатда халқни қуролли қўзғалонга чақириш эди. 1906 йил миллий конгресс программа қабул қилди. Бу программа қуйидагича эди. Тилак бошчилигида 4 пунктдан иборат масалани қабул қилди.

- 1 .Сварадж яъни (ўз ҳокимиятига эга бўлиш)
- 2.Свадеши яъни (ўз саноатига эга бўлиш).
- 3.Англичаларга қарши иш ташлашни уюштириш
- 4.Миллий таълимни ривожлантириш.

1908 йил июл ойида Бомбейда бўлган конгрессда Миллий конгрессда ажралиш юз берди. Сўл қанот ажралиб чиқди ва миллий озодлик ҳаракатини бошлаб юборди.

4-МАВЗУ: XVIII АСРНИНГ ЎРТАЛАРИ ВА XX АСР БОШЛАРИДА ЭРОН

Т/р	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул Ўқитувчи
1.	<p><u>Тайёрлов босқичи</u></p> <p>1.1. Дарсинг мақсади: Сафавийлар давлати инқироз ва феодал гуруҳлар ўртасидаги низолар тўғрисида талабаларга тушунча бериш ва уларда мустақкам тасаввур ҳосил қилдириш. Қожарларнинг давлат тепасига келиши ички ва ташқи сиёсати тўғрисида талабаларга тушунча бериш. Эроннинг ярим мустамлакага айланиши. ҳақида маълумот бериш. Эронда бобийлар қўзғалони ва унинг тарихий аҳамияти ва унинг оқибатларини ёритиб бериш. 1908-1909 йиллардаги Табриз қўзғалони Муҳаммад Али шохнинг ағдалиши ва аҳамияти ҳақида талабаларга тушунтириш. XX аср бошларида Эрондаги ижтимоий ҳолат ҳақида маълумот бериш.</p> <p>1.2 Идентив мақсадлар: Эрондаги иқтисодий аҳволни ёритиб беради. Қожарларнинг ички ва ташқи сиёсати тўғрисида маълумот беради. Бобийларнинг ҳарбий тайёргарлигини мазмун моҳиятини</p>	

	<p>таҳлил қилади.</p> <p>1908-1909 йиллардаги Табриз кўзғалони Муҳаммад Али шохнинг ағдарилишининг омиллари хақида маълумот беради.</p> <p>Эроннинг ярим мустамлакага айланишини тушунтиради.</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар:</p> <p>Эрон, Қожарлар, Бобий, Сафавий, Табриз, Маҳдий, Инқилоб, Боб.</p> <p>1.4. Дарс шакли:</p> <p>Гуруҳларда</p> <p>1.5. Фойдаланиладиган метод ва усуллар:</p> <p>маъруза, дебат, баҳс, ақлий ҳужум, видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар:</p> <p>Кўргазмали қуроллар, слайд, харита, тақдимот, тарқатма материаллари.</p>	
2.	<p><u>Ўқув машғулотини ташкил қилиш босқичи:</u></p> <p>-Мавзу эълон қилинади.</p> <p>-Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.</p>	Ўқитувчи
3.	<p><u>Гуруҳда ишлаш босқичи:</u></p> <p>-Талабаларга муаммоли савол беради.</p> <p>-Талабалар фикри эшитилади, бошқа талабалар баҳсга чақирилади.</p> <p>-Умумий хулосалар чиқарилади ва тўғрилиги текширилади.</p> <p>-Умумий хулосага келинади.</p>	Ўқитувчи талаба
4.	<p><u>Мустаҳкамлаш ва баҳолаш босқичи:</u></p> <p>-Эроннинг иқтисодий ижтимоий аҳволини айтиб беринг?</p> <p>- Эронда ярим мустамлакачилик сиёсатининг моҳияти нималардан иборат эди?</p> <p>-Қожарлар сулоласи хақида гапириб беринг?</p> <p>- Сафавийлар сулоласининг қулашига сабаб нима?</p> <p>- Бобийлар кўзғолони хақида гапириб беринг?</p> <p>- Эронда миллий озодлик ҳаракатлари авж олиши сабабини айтинг?</p>	Ўқитувчи
5.	<p><u>Ўқув машғулотини якунлаш босқичи:</u></p> <p>- Эрон тарихида Сафавийлар 220 йил давлатни бошқарган.</p> <p>-XVII-XVIII асрларда мустамлакачилик сиёсати.</p> <p>- Эронда Бобийлар кўзғолони.</p> <p>- Эронда 1905-1911 йилдаги инқилобнинг аҳамияти.</p> <p>- Буюк давлатларнинг Эрондаги сиёсати.</p>	Ўқитувчи

Ажратилган вақт: 2-соат

Асосий саволлар:

1. Сафавийлар давлати инқироз ва феодал гуруҳлар ўртасидаги низолар.
2. Қожарларнинг давлат тепасига келиши ички ва ташқи сиёсати.
3. Эроннинг ярим мустамлакага айланиши.
4. Эронда бобийлар кўзғалони ва унинг тарихий аҳамияти.

5. 1905-1911 йилларда Эрондаги инқилоб.

Мавзу юзасидан дарснинг мақсади:

Сафавийлар давлати даврида Эрондаги ижтимоий- иқтисодий аҳвол ва Эрононинг ички ва ташқи сиёсати, Қожарларнинг давлат тепасига келиши ички ва ташқи сиёсати, Эроннинг ярим мустамлакага айланиши, Эронда бобийлар кўзгалони ва унинг тарихий аҳамияти ҳамда 1905-1911 йилларда Эрондаги инқилоб ва унинг аҳамияти тўғрисида талабаларга тушунча бериш ва уларда мустаҳкам тасаввур ҳосил қилдириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1. Эронда XVI- асрда Сафавийлар империясига асос солиши.
2. Янги даврда Эрондаги сиёсий ҳолатни кўрсатади.
3. Эроннинг маданияти.

1-саволнинг баёни*

Ўрта асрларда Эрон Осиёдаги йирик давлатлардан бири эди. Ўрта Шарқнинг муҳим стратегик ва савдо йўллари устида жойлашган бу мамлакатнинг иқтисоди ва маданияти XVI—XVII асрларда анча юксалади.

Эронни бошқарган сулолалар жумладан янги Эрон шоҳлигини барпо қилган сафавийлар давлати ижтимоий — иқтисодий турмуш даражаси турлича бўлган қабила ва халқлардан уюшган бўлиб жуда катта (Хуросон, Ҳирот, Қандаҳор, Белужистон, Шарқий Арманистон, Озарбойжон, Грузин подшолиги Эрон шоҳига вассал бўлган) ҳудудларини эгаллаган эди. Эрон давлатининг ўзи ҳам миллий жиҳатдан бир хил бўлмай, унда курд, бахтиёрлар, лур, туркман ва бошқа қабилалар яшарди. Бу халқлар айниқса, Кавказ халқлари миллий жиҳатдан ўта камситилар ва аёвсиз эксплуатация қилинар эди.

Эрон шоҳи мамлакатдаги бутун ер, сув эгаси ҳисобланарди. Давлат — феодал ер эгалигидан ташқари феодал ва деҳқон ер эгалигининг бир канча кўринишлари ҳам (девон ери, суюрғол ерлар, арбоб ери, вақф ерлари, хусусий ва майда мулк ерлари) мавжуд эди. XVIII аср бошида

Эронга бўйсундирилган халқларнинг шоҳ ва хонларга қарши ҳаракати ўсиб борди. Ислом динидаги икки мазҳаб (Суннийлар ва шиалар) ўртасидаги зиддиятлар кучайди. Чунки Эрондаги ғалаён, қўзғалон ва бошқа ҳаракатлар кўп вақт диний тус олар эди. Ислом динидаги асосий йўл қуръон билан бир қаторда суннани (яъни қуръонда бўлмаган, лекин Муҳаммад саллолоҳу алайҳи вассаллам қолдирган ҳадис ақидаларини) тан олади. Сунна фақат сунний мазҳабидаги мусулмонлар учунгина қонуний кучга эга. Шиалар аввал Жанубий Эронда VII аср ўрталарида сиёсий партия сифатида («Шиа Али», яъни «Али партияси») номи билан пайдо бўлди. Шиалар арабларнинг ҳукумрон сулоласидан норози бўлган халқлар ҳаракатига бошчилик қилган эдилар. VIII — IX асрларда шиалар ҳаракати асосан Эронда тарқалган эди. (Ҳозирги кунда ҳам шиалар фақат Эрон ва Яманда мавжуд). 1500 йилга келиб, шиа Эронда асосий давлат дини бўлиб қолди. Шиалар сунна халифаларини тан олмас, бинобарин, Али авлодлари бўлган имомларни ҳам уларга қарши қўярдилар. Шиалар қуръонни мусулмон динининг бош китоби деб билганлари ҳолда унга суннийлар берган изоҳларни (ҳадисни) тан олмасдилар ҳамда унга ўзларининг муқаддас васиятномаларини (Ахборни) қарши қўярдилар.

XVII аср охирида Сафавийлар давлати иқтисодий ва сиёсий тушкунлик даврини бошидан ўтказётган эди. Бунда шоҳ хонадони ўртасидаги рақобатлар, кейинги шоҳларнинг давлатни бошқаришидаги ўқувсизлиги, турли феодал гуруҳлар ўртасидаги низолар билан бир қаторда муҳим савдо йўлларининг бошқа томонлардан ўта бошлаганлиги, дехқонлар ва шаҳар аҳолисини эксплуатация қилиш кучайганлиги, турли халқларнинг Сафавийлар сулоласига қарши курашга ҳал қилувчи рол ўйнайди.

Сафавийлар шоҳларига қарши XVIII аср бошида қўзғалон кўтарган афғонларнинг гилза қабилалари 1709—1714 йилларда Эрон қўшинларига қатор зарбалар бердилар. 1722 йили Исфохонни қамал қилдилар. Эрон

заифлашиб қолганидан фойдаланиб, турклар 1723 йили мамлакатга қарши ҳаракат бошладилар ва 1728 йили Кавказортини, Эрон, Озарбойжонни, Техронни эгалладилар ҳамда Россия чегараларига таҳдид сола бошладилар. Пётр I ўз армиясини Астрахандан Шимолий Кавказ орқали Эронга юборди ва эроннинг ипак маркази бўлган Ғилоф турклар томонидан эгаллаб олинишига йўл қўймади. Эроннинг турли районларида афғон қўзғалонлари бошланди. Бунда туркманларнинг афшор қабиласидан бўлган талантили ҳарбий йўлбошчи Нодиркули шуҳрат қозонди. У 1736 йили шоҳликни Нодиршоҳ номи билан эгаллаб олди. Нодиршоҳ вафотидан кейин узоқ вақт мамлакат шоҳсиз қолиб, қабилалар ўртасидаги кураш кучайди.

2-саволнинг баёни*

1796 йили мамлакатни Қожарлар қабиласининг йўлбошчиси Оға Муҳаммад босиб олди. Эрон тарихида 1925 йилгача давом этган Қожарлар сулоласи даври шундай бошланган эди. Каттиқ зулм ва зўравонлик, аёвсиз эксплуатация натижасидагина шоҳ ҳокимияти кучайтирилди.

Худди шу вақтда Эрон феодаллари томонидан Кавказ халқларини қарам қилиш ва асоратга солиш хавфи туғилди. Кавказнинг илғор кишилари Эрон босқинчиларига қарши курашда Россиянинг ёрдами ва ҳимоясига (1783 йилги Грузия — Россия дўстлик шартномаси) таяндилар. 1802 йилга келиб, рус подшоси Павел I манифестига кўра, Грузия подшолиги тутатилиб, Грузия Россиянинг бир қисми деб эълон қилинди.

Қожар сулоласининг биринчи ҳукмдори Оға Муҳаммад тахтни Фатҳали шоҳга (1757- 1834) мерос қилиб қолдирди. Бу давр Европа ва Шарқда ҳукмрон мавқеларни эгаллаб олиш йўлидаги инглиз — француз рақобати кучайганлиги ҳамда Европа давлатларининг Эронда таъсир доираларини мустаҳкамлаш учун кураши авж олганлиги билан характерланади.

3-саволнинг баёни*

1800-1801 йилларда Наполеон француз армиясини Россия, Эрон, Афғонистон орқали Ҳиндистонга юриши режаларини олдинга сурди. Англия Франция билан уруш чиқиш эҳтимолини назарда тутиб, Эрон билан шартнома тузиш учун Техронга Малькольм бошчилигида махсус миссия юборишга шошилди. 1801 йили Англия билан Эрон ўртасида шартнома имзоланди. Бироқ, Эрон Россияга қарши олиб бораётган урушда Англиядан ёрдам ололмаганлиги учун шохнинг ҳафсаласи пир бўлди. Эрон шоҳи Россияга қарши Кавказorti ерлари учун уруш олиб бориш мақсадида 1807 — йили Наполеон билан шартнома имзолади. Шартномага кўра, Наполеон Эрон шохининг грузияни босиб олишини мақуллаганди, ҳарбий инструкторлар ва кўрол —яроғ беришни ваъда қилди. Бунинг эвазига Эрон шоҳи Англияга уруш эълон қилишни ҳамда ўз худуди орқали француз армиясини Ҳиндистонга ўтказиш мажбуриятини олди.

Француз —Эрон шартномаси ҳам Англияга, ҳам Россияга қарши қаратилган эди. 1804—1813 йилларда Россия билан эрон ўртасида уруш давом этди. Эрон армияси қатъий зарбага учраб, 1813 йил 24 октябрда «Гулистон» сулҳи тузилди. Сулҳга кўра, Россияга, Қорабоғ, Ганжий, Ширвон, Дербенд, Толишин ва Шимахин хонликлари ўтди. Эрон шоҳи руслар илгари босиб олган Грузия, Доғистон, Абхазия, Гурия, Мингрелия ва Имаратия худудларининг Россияга қарашлилигини эътироф қилди. Эрон каспий денгизида ҳарбий флот сақлаш ҳуқуқидан маҳрум бўлди. 1814 йилда Эрон билан Англия янги «мудофаа» шартномасини тузди. Бунга кўра Эрон шоҳи мамлакат худуди орқали Европа давлатлари армиясини Ҳиндистонга ўтказмаслик мажбуриятини олди; Англия эса, Эронга бирор бир давлат хужум қилгудек бўлса, унга қўшин, маблағ ва кўрол — яроғ билан ёрдам беришни ўз зиммасига олди. 1826—1828 йиллардаги П рус —Эрон уруши Эроннинг тўла мағлубияти билан тугади. 1828 йил 22

февралда имзоланган «Туркманчой» сулҳига кўра, Арманистоннинг катта қисми Россияга ўтди, Эрондаги рус фуқаролари алоҳида ҳуқуқлардан фойдалана бошладилар. Бу сулҳга кўра, рус молларидан Эронда олинадиган бож 5% дан ошмайдиган, Эрон 20 миллион рубль контрбуция тўлайдиган бўлди.

Россия билан олиб борилган уруш натижасида тўланадиган , контрбуция катта маблағлар талаб қилди ва мамлакат меҳнаткашлар оммасини хонавайрон этди. Эрон шоҳи саройи атрофидаги реакцион доиралар 1828 йил кузда машҳур рус ёзувчиси А.С. Грибоедов бошчилигида келган рус миссиясига қарши фитна уюштирдилар. Инглиз дипломатлари Эрондаги Россия вакиллариغا нисбатан «адоват» ташкил этдилар. Шундай вазиятда А.С. Грибоедов ўлдирилди.

XIX асрнинг 30 йилларида Эронга кириб келган чет эл капитали ҳукмронлиги, феодал — судхўрлик асорати ва Қожар шаҳзодалари, губернатор ва амалдорларнинг ҳаддан зиёд очкўзлиги, йиртқичлиги ва ўзбошимчалиги мамлакат меҳнаткаш оммаси ҳаётини ночор ҳолатга келтириб қўйди. Эрон 1841 йили Англия билан, 1856 йили АҚШ билан нотенг, асоратли савдо шартномаларини имзолашга мажбур бўлди. Шундай қилиб, Эрон мустамлакачи давлатларнинг мол сотадиган бозори ва хом ашё базасига айланиб, бунинг натижасида 10 минглаб хунармандлар хонавайрон бўлди.

Эронга чет эл капиталининг кириб келиши асосий эксплуатация объекти бўлган деҳқонлар оммасининг аҳволини янада оғирлаштирди. Мамлакатда товар — пул муносабатларининг таркиб топиши ер эгаси бўлган хонлар ва бошқа феодалларнинг деҳқонлардан ҳосилнинг иложи борича кўпроқ қисмини тортиб олишга ундар, бунинг устига феодал натурал солиқлари эндиликда пул ҳисобида олинар эди.

Асосий мазлум синф бўлган деҳқонларнинг норозилиги кўпинча шаҳар камбағаллари ва хонавайрон бўлган хунармандлар норозилигига туташиб

кетарди. Бу эса золимларга қарши танқидий чиқишларга олиб келди. Шаҳарлар, ҳатто бутун — бутун вилоятлар халқ кўзғалонлари гирдобида қола бошлади. Кармана, Табриз, Шероз ва Исфохонда халқ ғалаёнлари тез — тез бўлиб турди. Бундай ғалаёнлар кўпинча шаҳар камбағаллари ва ҳунарманддарининг ҳаракатларидан бошланарди. Уларга атрофдаги қишлоқларнинг деҳқонлари ҳам қўшилиб кетарди.

4-саволнинг баёни*

Деҳқонлар ҳаракатини золимларга қарши яхлит курашга айлантириш учун бу ҳаракатнинг программаси ҳамда ташкилотчилари, оммага бошчилик қила оладиган истеъдодли кишилар зарур эди. XIX аср ўрталарида Эронда шаҳар ва қишлоқ камбағалларининг ҳаракатларига бошчилик қилиш Бобийлар мазҳаби асосчиси Бобнинг шогирдлари зиммасига тушди.

Бобийлар кўзғалонига қадар ҳам Эронда диний мазҳаблар халқ оммаси курашининг ўзига хос ғоявий ифодачиси сифатида майдонга чиқар эди. Бобийлар ислом динидаги шайхлар мазҳаби бўлиб, улар ўз таълимотини пайғамбар авлодидан бўлган имом Махдийнинг ғойиб бўлиб инсонлар ўртасида адолатсизлик авж қилганда яна пайдо бўлиши ғоясига асослаб тузган эдилар. Шайхлар мактабидан чиққан Саид Али Муҳаммад ўзини аввал «Боб», яъни Имом Махдий билан мусулмонлар ўртасидаги воситачи деб, кейинчалик эса, Имом Махдий деб эълон қилди.

1849 йил январда Бобийлар Мозандароннинг янги губернатори Махдиқули шоҳнинг икки минг кишилик отрядини тор —мор этдилар. Эрон шоҳи ҳукумати Мозандрондаги шайх Табарси қалъасини катта кучлар билан қамал қилиб қалъа деворларини қулатди.

Эрон кўп вақтлардан буён бой ўлка ва муҳим стратегик мавқени эгаллаган Ҳиротни эгаллашга интиларди. 1856 йили Эрон кўшинлари Машҳаддан чиқиб, Ҳирот остоналарига етиб борди. Бунга жавобан Англия

Эронга уруш эълон қилди. 1857 йил 4 мартда инглизлар Эроннинг бир қанча худудини босиб олгандан кейин парижда сулҳ имзоланди. Бу сулҳга кўра Англия ўз қўшинларини эрондан олиб чиқиб кетиш мажбуриятини, эрон эса, Ҳирот ва Афғонистон худудидан ўз қўшинларини олиб чиқиш мажбуриятини олдилар. Эрон шоҳи бундан буён Ҳирот ва - бутун Афғонистонга ҳудуд даъволари билдиришдан воз кечди.

1856—1857 йиллардаги Англия —Эрон уруши XIX асрда Эроннинг Европа талончиларига қарши сўнгги йирик кўролли чиқиши эди. Бундан кейин чет эл капитали мамлакатга тинч йўл билан кириб келаверди, уни ярим мустамлакага айлантириш жараёни бошланди. Эронга чет эл капиталининг кўплаб кириб келиши, ажнабий концессиялар ташкил этиш, банклар очиш, мамлакатга янгидан — янги асоратли қарзлар бериш, маҳаллий қишлоқ хўжалигини ҳам чет эл капиталистик давлатлар талаб эҳтиёжига мослаштириш даври бошланди.

5-саволнинг баёни*

Эронда 1905 йили бошланган инқилобий ҳаракат 1911йилгача давом этди. Бу ҳаракатда аҳолининг барча табақалари фаол иштирок этди. Инқилобий ҳаракат жараёнида мамлакатнинг марказий ва шимолий районларида вужудга келган инқилобий ташкилотлар Эрон буржуа — демократик инқилобида катта аҳамият касб этди. Инқилоб натижасида Эрон тарихида биринчи марта парламент — мажлиси тузиш ҳақида қонун қабул қилинди. 1907 йилда Мажлис Эроннинг биринчи конституциясини ишлаб чиқди ва қабул қилди.

Бироқ инқилоб чет эл империалистларининг фаол ёрдами ва иштироки билан бостирилди.

Бу инқилоб мустамлака ва қарам мамлакат халқлари миллий — озодлик кураши тарихида янги давр бўлди.

Инқилобнинг ҳаёт бахш таъсири остида Эронда миллий — озодлик кураши кўтарила бошлади. Бундан ташвишга тушган Англия империалистлари Эронга катта ҳарбий куч киритдилар ва 1919 йил августида Эрон ҳукуматини махсус шартнома имзолашга мажбур этдилар. Бу шартномага кўра Эрон амалда Англиянинг вассалига айланиб қолди. Англия империализми Эрондан Кавказ ва Ўрта Осиёга қарши ҳарбий интервенция уюштириб ағдаришга ҳаракат қилдилар. Англия босқинчиларини тор —мор этилди. Бу ҳол Эрон халқини Англия империалистларига қарши курашга илҳомлантирди. 1918 —1922 йилларда мамлакатда авж олиб кетган миллий — озодлик ҳаракати империализмга қарши кураш шиори остида ўтди. Бу кураш Эроннинг Озарбойжон, Ғилон ва Хуросон вилоятларида айниқса кескин тус олди, лекин чет эл империалистларининг ёрдами билан реакцион кучлар инқилобий ҳаракатни бостирдилар.

5- МАВЗУ: XVIII АСРНИНГ II-ЯРМИ ВА XX АСРНИНГ БОШИДА ТУРК ИМПЕРИЯСИ

Т/р	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
1.	<p><u>Тайёрлов босқичи</u></p> <p>1.1. Дарсинг мақсади: XVIII асрнинг 2-ярми Туркиянинг ижтимоий иқтисодий ҳолати тўғрисида талабаларга тушунча бериш ва уларда мустаҳкам тасаввур ҳосил қилдириш. Усмонилар империясининг мустамлакачилик сиёсати ва озодлик ҳаракатлари тўғрисида талабаларга тушунча бериш. XIX аср I-ярмида Туркиянинг ижтимоий иқтисодий аҳволи ҳақида маълумот бериш. 1877-1878 йилдаги Рус-Турк уруши ва унинг оқибатларини ёритиб бериш. Берлин трактати ва аҳамияти ҳақида талабаларга тушунтириш. Туркиянинг ярим мустамлакага айлантирилиши ҳақида маълумот бериш. Ёш Турклар инқилоби улар даврида ички ва ташқи сиёсати.</p>	Ўқитувчи

	<p>1.2 Идентив мақсадлар: Туркиядаги иқтисодий аҳволни ёритиб беради. Усмонийларнинг ички ва ташқи сиёсати тўғрисида маълумот беради. XIX аср I-ярмида Туркиянинг ижтимоий иқтисодий аҳволи ҳақида маълумот бериш. Берлин трактати ҳақида маълумот беради. Туркиянинг ярим мустамлакага айланишини тушунтиради.</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар: Туркия, Усмонийлар, Медҳат, Болқон, Сан-Стефано, Янги усмонлилар, Берлин трактати, Босфор ва Дарданел.</p> <p>1.4. Дарс шакли: Гуруҳларда</p> <p>1.5. Фойдаланиладиган метод ва усуллар: маъруза, дебат, баҳс, ақлий ҳужум, видеооусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар: Кўргазмали қуроллар, слайд, харита, тақдимот, тарқатма материаллари.</p>	
2.	<p><u>Ўқув машғулотини ташкил қилиш босқичи:</u> -Мавзу эълон қилинади. -Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.</p>	Ўқитувчи
3.	<p><u>Гуруҳда ишлаш босқичи:</u> -Талабаларга муаммоли савол беради. -Талабалар фикри эшитилади, бошқа талабалар баҳсга чақирилади. -Умумий хулосалар чиқарилади ва тўғрилиги текширилади. -Умумий хулосага келинади.</p>	Ўқитувчи талаба
4.	<p><u>Мустақамлаш ва баҳолаш босқичи:</u> -Туркиянинг иқтисодий ижтимоий аҳволини айтиб беринг? - Туркияда ярим мустамлакачилик сиёсатининг моҳияти нималардан иборат эди? -Усмонлилар давлати ҳақида гапириб беринг? - Туркияда миллий озодлик ҳаракатлари авж олиши сабабини айтинг?</p>	Ўқитувчи
5.	<p><u>Ўқув машғулотини якунлаш босқичи:</u> - Туркия тарихида Усмонлилар давлати . -XVII-XVIII асрларда мустамлакачилик сиёсати. - Туркияда Ёш турклар ҳаракати. -. Туркияда ярим мустамлака давлати. - Россия – Туркия уруши.</p>	Ўқитувчи

Ажратилган вақт – 2 соат

Асосий саволлар:

1. XVIII асрнинг 2-ярми Туркиянинг ижтимоий иқтисодий ҳолати.
2. Усмонлилар империясининг мустамлакачилик сиёсати ва озодлик ҳаракатлари.

3. 1877-1878 йилдаги Рус-Турк уруши ва Берлин трактати.
4. Туркиянинг ярим мустамлакага айлантирилиши.
5. Ёш Турклар инқилоби улар даврида ички ва ташқи сиёсат.

Мавзу юзасидан дарснинг мақсади:

XVIII асрнинг 2-ярми Туркиянинг ижтимоий иқтисодий ҳолати, Усмонилар империясининг мустамлакачилик сиёсати ва озодлик ҳаракатлари, 1877-1878 йилдаги Рус-Турк уруши, Берлин трактати, Туркиянинг ярим мустамлакага айлантирилиши, Ёш Турклар инқилоби улар даврида ички ва ташқи сиёсати тўғрисида талабаларга тушунча бериш ва уларда мустақкам тасаввур ҳосил қилдириш.

Мавзуга оид муаммолар:

1. Туркия ижтимоий тузуми ҳақида гапиринг?
2. Усмонилар династиясининг ички ва ташқи сиёсати қандай бўлган?
3. 1877-1878 йилдаги Рус-Турк урушидан кейинги даврда Туркиянинг иқтисодий аҳволи қандай бўлди?
4. Ёш Турклар инқилоби даврида ички ва ташқи сиёсат аҳамиятини айтинг?

Идентив ўқув мақсадлари:

1. Янги даврда Туркиядаги сиёсий ҳолатни кўрсатади.
2. Туркиянинг тараққиёти даражасини таҳлил қилади ва шарҳлайди.
3. Туркия тараққиётида Европа давлатларининг таъсири.

1-саволнинг баёни*

Туркия тарихи, жумладан янги тарихини ўрганишга инқилобга қадар кам эътибор берилган. Бироқ Россиянинг Яқин Шарққа нисбатан сиёсий манфаати Усмон империясини ҳар томонлама билишини талаб қилди. Шу сабабли аста-секин Ғарбий Европа тилларида мавжуд асарлар, таржималар, кейинроқ эса рус тилида ёзилган асарлар ҳам пайдо бўла бошлади.

Маълумки, асосий эътибор ташқи сиёсатга “Шарқ масаласига буғозлар ва турк-рус” муносабатларига қаратилиб ички масалалар эътибордан ташқарида қолди.

Шунга қарамасдан рус тарихшунослиги Туркиянинг янги тарихига оид бир қатор муҳим асарларни берди. Аввало булар сиёсатчиларнинг ёзиб қолдирган қўлёзмалари ҳисобланади.

Рус армияси офицери М.Вронченконинг қўл ёзмаси “Кичик Осиёнинг ҳозирги вақтдаги аҳволи” (1940) Рус дипломанти К.М.Базили Усмон империяси бўйича мутахассис эди. У Туркиянинг XIX асрнинг 30 йиллари ҳақида муҳим қўл ёзма қолдирди. Басфор ва Константинополнинг янги очерки, 1-2 қисм 1836 й ва бошқалар.

1930 йиллардан бошлаб, Туркия тарихи бўйича мутахассис, тарихчилар иш бошладилар. Фанлар Академиясининг Шарқшунослик институти Закавказье ва Ўрта Осиё республикаларида, шунингдек олий ўқув юртларида Туркия тарихини ўрганиш учун махсус ўрин ажратилди.

А.А.Алимов, Х.З.Габудулин ва А.Д.Новигевлар Туркиянинг янги тарихи ҳақида ўзларининг бир қатор ишларини чиқардилар. Уруш йилларида Туркия тарихи бўйича Рус тарихчиларининг ишлари вақтинча тўхтаб қолди. Урушдан сўнг Туркия тарихшунослиги жуда кўп асарлар билан бойиди. 1947 йили А.Ф.Миллернинг “Салим III ислоҳотлари ва Мустафо Байроқдор” ҳақида катта монографияси босилиб чиқди. Академик Е.З.Тарленинг Қрим уруши тўғрисида II томлик монографияси, А.Ф.Миллернинг “Ёш турклар инқилоби ” ҳақида ҳамда Туркиянинг қисқача тарихи монографиялари ва бошқа бир қатор ишлари нашр этилди.

XX асрнинг 60 йилларига келиб Туркиянинг янги тарихи ҳақида рус муаллифларининг яна бир мунча асарлари босилиб чиқди.

XVIII асрда Туркия ўз бошидан чуқур иқтисодий инқирозни кечирмокда эди. Айниқса 1768-1774 йилларда Россия-Туркия урушида, Туркия катта ҳудудидан ажралган эди. Ўша даврда Туркияга Англия ва Франциянинг таъсири кучая бошлади. Туркиянинг иқтисодий инқирозига 1789 йил 14 июлдаги Франция инқилоби ҳамда Англиядаги саноат инқилоби сабаб бўлган эди. Туркия билан Россия ўртасидаги 1768-1774

ҳамда 1787-1791 йилларда бўлиб ўтган урушларда Болқон халқлари рус армиясини ўзларининг ҳалоскори сифатида қабул қилдилар. Юқоридаги Россия билан бўлган урушларда Турк армиясининг замонавий қуролланмаган армия эканлигини кўрсатди. Султон Салим III 1791 йил юқори лавозимда ишлайдиган ҳамда улуғ диндор шахслардан армияни яхшилаш учун ўз фикрларини билдиришни сўради. Шундан кейин Салим III 1792-1793 йилларда ислоҳот ўтказди. Туркия тарихида бу Салим III ислоҳоти номини олди. Бу ислоҳотнинг номи “Низами жаид” ёки “Новый порядок” номини олди. Ислоҳотнинг биринчи бош масаласи армияни Европага ҳос тузиш, армияни ислоҳ қилиш эди. Бу француз офицерлари томонидан амалга оширилди. 1798 йилга келиб ислоҳот туфайли 3-4 минг солдат 1804 йилга келиб 12 мингга етказилди. Ҳарбий муҳандислик билим юрти очилди. Салим III нинг бу ислоҳоти буйича яна кўплаб ишлари қилинди. Лекин саноатда ҳамон турғунлик давом этмоқда эди. Санотдаги турғунликка яна бир сабаб Туркия бозорида чет эл капиталининг ҳукмронлиги эди. 1874 йилда чет эл капиталистларига руда бойлигини ишлаб чиқариш учун саноат концессиясини бериш ҳақида қонун эълон қилинди. Чет эл моллари билан конкуренция саноатидаги бир қатор соҳаларини тушкунликка юз тутишга олиб келди. Шойи, мукомолний ва бошқалар.

Давлатнинг молия масаласи. ниҳоятда аянчли аҳволда эди. Ташқаридан олинган қарз 5,3 млрд, франкка етган эди. Чет эл банкирлари Туркиянинг бу аҳволдан ўз фойдаларини янада ошириш учун фойдаландилар. 1875 йил Оттон банки концессиясини яна 20 йилга чўзишга муваффақ бўлдилар. Туркия шундай аҳволга тушдики, ҳаттоки ўз амалдор ва офицерларига маош тўлолмайд қолди. Натижада бутун империя буйлаб халқларнинг норозиликлари авж олди ва кучли ҳаракатлар бошланди.

2-саволнинг баёни*

Худди шу даврда чет элда ўз фаолиятини давом эттираётган "Янги усмонлилар (1865 йил тузилган) ҳаракати кучайди. Улар чет элда чиқараётган газета ва варақаларида конституция жорий қилишга ҳамда ислохотлар ўтказишни талаб қилдилар. "Янги усмонлилар" ғояси баъзи либерал амалдор ва офицерлар томонидан қувватланди. Шунингдек янги усмонлиларни Англия тарафдорлари бўлган йирик давлат арбоби Медхат пошша қўллаб қувватлади.

Бирок "Янги усмонлилар" ҳаракати Султон Абдул-Азиз бошчилигидаги феодак клерикал реакциясининг қаттиқ қаршилигига учради. Янги усмонийлар ва уларнинг тарафдорлари қувғин килинди. 1871 йили реакционер Махмуд Незилнинг бош вазир қилиб тайинланиши мамлакатда миллий зулмнинг ва деҳқонларга нисбатан феодак эксплуатациясининг кучайишига олиб келди.

Айниқса, Болқон ярим оролида яшовчи славян халқларининг аҳволи жуда оғир эди. Усмон империясидаги инқироз уларга нисбатан яна зулмнинг кучайишига олиб келди. Натижада славян халқларининг озодлик ҳаракатлари бошланди. Болгариядаги озодлик ҳаракатига социал-демократларнинг раҳбари Васил Левский раҳбарлик қилди. 1872 йил декабрида Левский қўлга олинди ва 1873 йил 6 февралда осиб ўлдирилди. Славян халқлари озодлик ҳаракатлари орасида, энг кучлиси 1875 йил май ойида бошланган Герцоговинада ва кейинроқ Боснияга ёйилган деҳқонлар қўзғолони эди. Қўзғолоннинг бошланишига сабаб ушр солиғининг 26% оширилиши бўлди. Деҳқонлар бошлаб берган бу қўзғалон шаҳар аҳолиси томонидан қўллаб-қувватланди. Қузғалонга Пеко Павлович, Луки Петкович ва бошқалар раҳбарлик қилди. Тезда буларга хайрихоҳлик билдириб Сербия, Болгария, Черногория ва бошқа Болқон мамлакатларида ҳам қўзғалонлар кўтарилди. Қўзғалонга қарши 35 минглик турк армияси юборилди. Бирок, 33- минг кишилиқни ташкил қилувчи қўзғалончиларга бу армия бардош бера олмади. Чет эл давлатлари италянларни ҳимоя қилиш

ниқоби остида Болқон воқеаларига аралашдилар. Улар 1876 йили Босния ва Герцоговинада ислохотлар ўтказишни Туркиядан талаб қилдилар. Бу орада янги усмонлар уз фаолиятларини кучайтирдилар. 1876 йил майда улар вакиллар палатасини чақириш ва Абдул-Азизни бошқа султон билан алмаштиришга ундовчи чақириқ босиб чиқарилди. 10 майда Истамбулда сарой олдида 40 минг кишилиқ намоёиш ташкил қилинди. Намоёиш қатнашчилари пошшони вазирликдан олиб ташлаш янги ҳукумат тузиб, унга Медхат пошшони қайтариб қўйишни талаб қилдилар. Абдул-Азиз ушбу талабини бажарди. Бироқ бу ён бериш халқ оммасига ҳеч нарса бермади, сабаби халқ норозилиги кучайиб ҳаракатлар тўхтамади. Бу ҳаракатларни кучайиб кетиши янги усмонларни чўчита бошлади. Улар реакцион чиқишларнинг олдини олиш мақсадида 1876 йил 30 май куни Султон сарой ахиллари ёрдамида давлат тўнтариши ўтказдилар. Мурод Султон бўлди, сўнг маълум бўлдики, Мурод ақли заиф бўлиб, мамлакатдан воз кечишга мажбур бўлди. Шайх ул-ислом дарҳол фатво ёзиб, уни султонликдан тушириб ўрнига 1876 йил 31 августда Абдул-Ҳамид II ни султон қилиб тайинлади. Мамлакатдаги кескинликни юмшатиш мақсадида Абдул-Ҳамид II 1876 йил декабрида Медхат пошшони бош вазир қилиб тайинланди ва унга конституция лойиҳасини тайёрлашни буюрди. Ниҳоят 1876 йил 23 декабрида конституция эълон қилинди. Уни эълон қилишни конференция очилиши кунига тўғирлади. Конституция Медхат конституцияси ёки 1876 йил конституцияси Медхат конституцияси номини олди. Бу конституцияга асосан Туркия конституцион монархия давлатига айланди. Аммо мамлакат ичкарисидаги оғир аҳволдан фойдаланган Абдул Ҳамид ўз мақсадини амалга оширишга киришди. “Конференция ўз ишини тугатиши биланоқ 1877 йил феврилида Медхат пошшони "давлат хавфсизлиги душмани" деб эълон қилиб, мамлакатдан бадарға қилинди ва кейинчалик 1878 йилда ўлдиртириб юборилди. Шундай қилиб, "Янги усмонлар" мағлубиятга учрадилар. Бироқ оммавий инқилоб ва миллий-

озодлик ҳаракати фақат Болқон ярим оролида славян халқлари орасида кенг ёйилди. Туркиядаги 70 йиллар ўртасидаги инқироз эса тугатилмади.

3-саволнинг баёни*

1877 йил баҳорда рус-турк уруши бошланди. Россия режаси қанчалик босқинчилик бўлмасин, шунга қарамасдан у Болқон халқларининг турк зулмидан озод бўлишига ёрдам берди. Бу урушда Руминия қушини Россияга иттифоқчи бўлиб ҳаракат қилди. Турк армияси кетма-кет мағлубиятга учради. 1878 йил бошига келиб, Туркиянинг ҳарбий ҳолати янада, кескинлашди. 1878 йил 3 мартда Истамбулга яқин бўлган Сан-Стефано деган жойда Россия билан Туркия ўртасида тинчлик битимини имзолади. Болгария мустақилликни қўлга киритди. Лекин Россиянинг кучайиб кетишидан қурққан Англия, Германия, Франция ва Австрия-Венгрия давлатлари билан келишган ҳолда Берлин конгрессини чақиришга муваффақ бўлди. Берлин конгресси 13 июнь 1878 йил очилиб, асосий масала тинчлик битимини қайта кўриб чиқиш эди. 13 июлда Берлин тракти эълон қилинди. Берлин трактати асосан Шимолий Болгария мустақил князлик бўлди. Жанубий Болгария эса, автономияга айланди. Сербия, Черногория ва Руминияга мустақиллик берилди. Россияга Ботуми, Карс ва Ардаган районлари қўшилди. Шунингдек у Бессарабиянинг жанубий қисмини қайтариб олди. У Қрим урушидан сўнг қўлдан кетган эди. У шундай қилиб, 1877-1878 йиллардаги рус-турк уруши натижасида Болқон халқлари озодликка эришди. Шу билан бирга Туркиянинг бу урушда енгилиши ва Берлин конгресси қарорларига кўра Туркиянинг чет давлатларидан қарамлиги ортди. Берлин конгресси Австрияга, Боснияга ва Герцоговинани оккупация қилиш учун санкция берди.

5-саволнинг баёни*

Берлин конгрессидан сўнг Туркиянинг ярим мустамлакага айлантирилиши тезлашди. Туркия бир давлат томонидан эмас, балки бир гуруҳ давлатлар томонидан ярим мустамлакага айлантирилди. Айниқса, капиталистик давлатларнинг империализим даврига ўтиши билан бу қарамлик кучайди. 1881й Франция, Тунисни 1882 йили эса Англия, Мисрни босиб олдилар. 1881 йили Фессалия Грецияга қўшилди. Империалистлар территория босиб олиш билан кифояланмасдан, Туркиянинг ичкарасида ҳам ўз мавқеларини мустаҳкамлаб олиш учун интилишни давом эттирдилар. 1875 йилга келиб Туркиянинг чет давлатларидан қарзи 5 млрд франкни ташкил қилар эди. Туркия шу пулнинг ярмини олган эди. 1879 йилда эса Туркия молиявий соҳада банкрот бўла бошлади. Қарз олган мамлакатлар узоқ давом этган музокоралардан сўнг Туркия Султони 20 декабрь 1881 йили декрет эълон қилди. Бунда Оттон банки ташкил қилганлиги маълум қилиниб, бу декрет мусулмонлар календари ҳисоби буйича 28 муҳаррам 1299 йилга тўғри келганлиги сабабли уни муҳаррам декрети деб ҳам аталди. Мамлакатда яна амалдорлар кўпайиб кетди. Турк халки буйнига яна янги буйунтуруқ осилди. Яна солиқларнинг тури кўпая бошлади. Банк бошқармасининг даромади кундан-кунга кўпайди. Туркия қарзи эса сира камаймади балки, ортди. Агар 1881 йили Туркия қарзи 2,5 млрд франк бўлган бўлса, XIX аср охирига келиб 4 млрд франкка етди. Шундай қилиб Англия ва Францияга қарашли Оттон банки Туркияни қарам мамлакатга айланишида муҳим роль уйнайди. Туркия қарамлигини кўчайишида катта роль ўйнаган яна бир, объект темир йўллар қуриш учун капитал киритиш керак эди. Манбаларда кўрсатилишича мустамлака ва ярим мустамлака мамлакатларида темир йўллар қуришда 4-5 йирик капиталистик-мамлакатларнинг молия капитали ҳукмронлик қилар эди. Туркия ҳукумати чэт эл компанияларининг кўпроқ фойда олишлари учун шароит яратиб берди. Темир йўл қуришдаги оғирликлар дехқонлар

гарданига тушди. Темир йўл қуришда айниқса, Германия активлик кўрсатди. Энг каттаси Берлин-Бағдод темир йўли эди. Уни қурилиши 1888 йили бошланди. Шу муносабат билан Вильгельм II нинг шахсан ўзи Истамбулга келиб, Туркия султони билан музокаралар олиб борди. Германия томонидан Бағдод темир йўлини қуриш учун руҳсат олиши Англия билан Германия ўртасидаги қарама-қаршиликларни янада кучайтириб юборди. 1990 йили Бағдод темир йўлини концессия қилиш ҳақида келишув имзоланди.

Чет эл фирмалари Туркия табиий бойликларини эксплуатация қилиш концессияга олдилар. Шу йилларда Туркия империалистлар учун асосий қурилиш марказига айланди. Империянинг Туркияда шундай эркин фаолият олиб боришлари учун Абдул-Ҳамид сиёсати жуда кўл келди. Абдул-Ҳамид ўрта аср ҳукмронлиги режимини ўрнатди. Унинг режими туркларда "зулм" деб аталарди. Бу даврда зулм, эксплуатация ҳаддан ошиб кетди. Реакцион гуруҳлар ўз манфаатлари йулида ислом динидан фойдаландилар. Туркия султонининг расмий назарияси орқали турк феодаллари мусулмонларни ўз сиртмоқларига тортмоқчи бўлдилар. Туркиядаги аҳвол чет эл империалистлари учун уни сиёсий жиҳатдан ҳам қарам қилиш учун ёрдам берди. 1883 йили бош штаб офицери палковник фондер Гольц ҳарбий маслаҳатчи директори лавозимига таклиф қилинди. У Турк армиясини қайтадан ислоҳ қилишда қатнашди. Яна бошқа чет эл маслаҳатчилари пайдо бўла бошлади. Туркияни чет эл империалистларидан қарамлигининг ортиши билан эзилган халқларга нисбатан зулм ҳам ортди. Миллий зулм кучайди. Айниқса, Шарқий Анталияда яшовчи арман халқининг аҳволи оғир эди.

Ахмад Ризабей билан пойтахт Истанбул шаҳридаги 5 чи мидитсина билим юрти талабалари ўзаро иттифоқ туздилар. Уларнинг иттифоқида янги сиёсий уюшма "Бирлик ва тараққиёт" вужудга келади. Бирлик ва

тараққийёт 1894 йилда шу уюшма заминида ёш турклар ташкилоти тузилди. 1895 йилда Усмон ишчи жамияти ташкил топди. Бу жамият бир йил яшади. Абдулхамид II ёш туркларга нисбатан қаттиқ чоралар кўрди.

1897 йилда у ёш турклардан 13 кишини ўлдирди, 68 кишини турмага ташлади.. Бироқ мамлакатда ёш туркларнинг таъсири кучаяди. 1902 йилда Парижда ёш Туркларнинг биринчи съезди бўлди. Бу съездда ташкилот фаолидан Абдулла Жавдод "Турк ватандошларимга" мурожаатини ўқиб эшиттирган. У бу мурожаатда Абдулхамид режимини ағдариш учун бирликка даъват этган.. Ёш турклар таркибида Албан, Арман ва Араб вакиллари бор эди. Ёш турклар ташкилоти 19 асрнинг охирига қадар ягона бўлсада, 1903 йилдан бошлаб 2 га бўлинади..

1.Сабохиддин тарафдорлари: улар Туркия бутун ҳаётини европалаштиришни таклиф қилдилар;

2.Ахмад Ризабей тарафдорлари: улар Туркизм Исломчилик босқичида туриш, техник жиҳатидан европалашсак бўлади деб ҳисоблайдилар. " гуруҳ ўртасида қаттиқ кураш боради.

1907 йилда ёш Турклар ҳаракатида янги давр бошланди. Турк султонининг ҳарбийлари халққа ўқ отишдан бўйин товлади". Натижада энг стратегик аҳамиятга эга бўлган шаҳарлар Кайсара, Сиван, Эрзуруш, Куния қабилардан султон қўйган ҳукмдорлар ҳайдалди. Ўша йили ёш Турклар ҳаракатининг маркази Париждан Салоникага кучади. Ҳарбийлар ҳам ёш Туркларга хайрихоҳ эди. 1907 йилда капитан Мустафо Камол ёш Туркларни ҳимоя қилган, "Ватан сиёсий ташкилотини тузди" бу давр Туркия учун анча мураккаб кечди.. Ёш Турклар ҳокимиятга интилаётган эди. Париждаги келишувга мувофиқ Абдулхамид қарши кўзғолон, у тахтга келганлигининг 33 йиллик байрамида 1909 йил авгста бошланиши керак эди.. Аммо ёш Турклар кўзғолонни вақтли бошладилар. Бунга Англия ва Россиянинг Равел тинчлик шартномаси сабаб бўлади. Македония Туркияга қаради. Австрия-Венгрия уни босиб олмоқчи бўлди" Лекин Туркияга қарши

эски ҳукумат бу масалада қатъий чора кўрмади. Натижада Ресна шаҳарлик Капитан Ниёзбей Ревел шартномасига қарши кураш бошлади, Бош штат майори Анварбей подполковник Салоҳиддинбей майор Хасантосуп кабилар Македонияни ҳимоя қилдилар. 1908 йил 23 июнда ёш Турклар монастрида ултиъматимни султонга юбордилар.

1.1876 йилги конституцияни тиклаш.

2.Парламентни жорий қилиш.

Султон шартномаларни бажарди. Парламентни чақиришга ваъда берди. 23 июнда ёш Турклар томонидан миллий байрам деб эълон қилинди. Улар ҳокимиятга келганга қадар халққа кўп ваъда беради. Улар беради, бироқ улар "Бирлик ва бўлинмаслик" шиорини ўртага ташлади.. Буюк давлатчилик сиёсатини юритди. Биринчи, иккинчи Болқон урушларида Туркиянинг енгилишининг ёш туркларнинг обрўсини тушурди. Вақтинча ҳокимиятни 1912 йил июл, 1913 йил январгача "Озодлик ва бирлик" партияси эгаллади. 1913 йил январдан Анварбей ҳарбий тўнтариш қилиб, "Ёш турклар триунверати"ни тузади. Ҳокимият 3 та ёш турклар кўлига ўтади..

1-Ҳарбий Министр ва бош штаб бошлиғи Анвар пошшо.

2-"Ички ишлар Министри "Бирлик ва тараққиёт" партияси раиси Талъат пошшо.

3-Флот Министри Истанбул шаҳар ҳарбий Генерал губернатор Жамол пошшо улар 1913 йилда Туркия саноатини рағбатлаш ҳақида қонун чиқарди. Лекин натижа бермади. 1890-1908 йилларда 45,3 млн бўлса, 1908-1914 йилларда 4 9,5 млн миллиард Туркия Европадан қарз бўлади. 19 аср охирида Усманийлар {Туркия} империяси Осиё Европа ва Африкада хали ҳам жуда катта территорияларга эга эди, лекин бу территорияларнинг кўпчилиги султонга расмангина бўйсунар эди. Ўтмишда ғоят қудратли бўлган бу давлат Англия, Франция ва Германиянинг ярим мустамлакасига айланиб қолди.

Капитализм секин ривожланиб борди. Аҳолининг асосий оммаси бўлган деҳқонлар феодал мажбуриятлар системаси билан кишанлаб ташланган эди. Империянинг ҳукмрон доиралари бой берган нарсаларининг ўрнини меҳнаткашларни эксплуатация қилишни кучайтириш ва ўзга дин халқларини айниқса мунтазам суратда йўқолиб борилаётган славянлар билан арманлар талаш йўли оила тўлдиришга ҳаракат қилар эдилар. 90 йилларда бир неча юз минг арманни ўлдиришни ташкил этганлиги учун Абдул-ҳамид "қонхўр султон" деган ном олди. Болқондаги ҳар бир мағлубиятдан қўшин Усманийлар империясининг кризиси чуқурлашиб борди.. 19 аср охирида тараққийпарвар кучлар "Озодлик, тенглик, қардошлик ва адолатни" талаб қила бошладилар.. Уларнинг лидерларини "Ёш Турклар" деб атадилар .

Ёш Турклар офицерларга таяниб 1908 йил йилда Македонияда қўзғолон кўтардилар.. Кўп ўтмай Истанбулда ҳокимият амалда ёш Турклар комитети қўлига ўтиб қолди. Ёш Турклар ўз ҳокимиятларини мустаҳкамлаш учун империалистик давлатлардан қарз олишга ҳаракат қилдилар, чет элликларга концессиялар тарқатдилар. Шундай қилиб, ёш турклар инқилоби Усманийлар империяси тузумининг синфий моҳиятини ўзгартирмади ва меҳнаткашларнинг аҳволини яхшиламади.

6-Мавзу: АФҒОНИСТОНДА ДУРРОНИЙЛАР ДАВЛАТИНИНГ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ.

Т/р	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
1.	<p><u>Тайёрлов босқичи</u></p> <p>1.1. Дарснинг мақсади: Афғонистонда уруғчилик жамоа тузумининг емирилиши ва феодал муносабатларнинг шаклланиши тўғрисида талабаларга тушунча бериш ва уларда мустаҳкам тасаввур ҳосил қилдириш. Дурронийлар давлатининг ташкил этилиши ва ижтимоий иқтисодий тузуми тўғрисида талабаларга тушунча бериш. Дурронийлар давлатининг ички ва ташқи сиёсати ҳақида маълумот бериш. Инглиз-Афғон урушлари ва унинг оқибатларини ёритиб</p>	<p>Ўқитувчи</p>

	<p>бериш. 1907 йилдаги Инглиз- Рус битими ва Афғонистон ҳақида талабаларга тушунтириш. сиёсати.</p> <p>1.2 Идентив мақсадлар: Афғонистондаги иқтисодий аҳволни ёритиб беради. Дурронийлар ички ва ташқи сиёсати тўғрисида маълумот беради. XIX аср I-ярмида Афғонистоннинг ижтимоий иқтисодий аҳволи ҳақида маълумот бериш. Инглиз-Афғон урушлари ва унинг оқибатлари ҳақида маълумот беради.</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар: Афғонистон, Дурронийлар, Ёш афғонлар, Кобул, Аҳмадшоҳ ,Гандамак шартномаси,Абдали, Сулаймон ва Ҳиндикуш тоғлари.</p> <p>1.4.Дарс шакли: Гуруҳларда</p> <p>1.5.Фойдаланиладиган метод ва усуллар: маъруза, дебат, баҳс, аклий ҳужум, видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар: Кўргазмали қуроллар, слайд, харита, тақдимот, тарқатма материаллари.</p>	
2.	<p><u>Ўқув машғулотини ташкил қилиш босқичи:</u> -Мавзу эълон қилинади. -Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.</p>	Ўқитувчи
3.	<p><u>Гуруҳда ишлаш босқичи:</u> -Талабаларга муаммоли савол беради. -Талабалар фикри эшитилади, бошқа талабалар баҳсга чақирилади. -Умумий хулосалар чиқарилади ва тўғрилиги текширилади. -Умумий хулосага келинади.</p>	Ўқитувчи талаба
4.	<p><u>Мустаҳкамлаш ва баҳолаш босқичи:</u> -Дурронийлар тавлвтининг иқтисодий ижтимоий аҳволини айтиб беринг? - Афғонистонда ярим мустамлакачилик сиёсатининг моҳияти нималардан иборат эди? -Аҳмадшоҳнинг ички сиёсати ҳақида гапириб беринг? - Афғонистонда миллий озодлик ҳаракатлари авж олиши сабабини айтинг?</p>	Ўқитувчи
5.	<p><u>Ўқув машғулотини якунлаш босқичи:</u> - Афғонистон тарихида дурронийлар давлати . - Афғонистонларнинг асосий машғулотлари. - Афғонистонда Ёш Афғон ҳаракати. -. Афғонистон ярим мустамлака давлати. - Ингиз – Афғон уруши.</p>	Ўқитувчи

Ажратилган вақти-2 соат

Асосий саволлар:

1. Афғонистонда уруғчилик жамоа тузумининг емирилиши ва феодализм муносабатларининг шаклланиши.
2. Дурронийлар давлатининг ташкил этилиши ва ижтимоий иқтисодий тузumi
3. Дурронийлар давлатининг ички ва ташқи сиёсати.
4. Инглиз-Афғон урушлари.
5. 1907 йилдаги Инглиз- Рус битими ва Афғонистон

Мавзу юзасидан дарснинг мақсади:

Афғонистонда уруғчилик жамоа тузумининг емирилиши ва феодализм муносабатларининг шаклланиши, Дурронийлар давлатининг сиёсати ва озодлик ҳаракатлари, Дурронийлар давлатининг ички ва ташқи сиёсати, Инглиз-Афғон урушлари ва 1907 йилдаги Инглиз- Рус битими ва Афғонистон тўғрисида талабаларга тушунча бериш ва уларда мустақам тасаввур ҳосил қилдириш.

Мавзуга оид муаммолар:

1. Афғонистонда уруғчилик жамоа тузумининг емирилиши ҳақида гапиринг?
2. Дурронийлар давлатининг ташкил этилиши ва ижтимоий иқтисодий тузumi ҳамда сиёсати қандай бўлган?
3. Инглиз-Афғон урушлари даврида иқтисодий аҳволи қандай бўлган.
4. 1907 йилдаги Инглиз- Рус битими ва Афғонистон?

Идентив ўқув мақсадлари:

1. Янги даврда Афғонистондаги сиёсий ҳолатни кўрсатади.
2. Дурронийлар даври таракқиёти даражасини таҳлил қилади ва шарҳлайди.
3. Афғонистонга Европа давлатларининг таъсири.

1-савол баёни*

Х-ХIV асрдаги манбаларда ёзилишича этник-географик худуддан келиб чиқиб қарайдиган бўлсак Сулаймон тоғи ва Ҳиндиқуш тоғи этакларида яшаган қабилаларини афғонлар деб аташганлар. Демак Афғонлар Сулаймон ва Ҳиндиқуш тоғларида чорвачилик билан шуғулланиб келган халқлардир. Бу ўлканинг тарихий аҳамияти шундан иборат эдики, бу ўлкадан қадимги ипак йўли ўтган бўлиб, бу йўл Хиндистон, Ўрта Осиё ва Эрон давлатлари билан савдо йўлини боғлаб кўприк вазифасини бажарган.

Афғонистон орқали 3та Карвон йўли ўтган бўлиб, бу йўллар тоғ йўллари дир:

Биринчи йўл-Болан

Иккинчи йўл-Гомал

Учинчи йўл-Хайбар

Бу йўллар Ҳиндистондан бошланиб дарвоза вазифасини бажарганлар.

Афғон қабилаларининг асосий машғулоти чорвачилик бўлган. Қиш мавсумида чорвасини Ҳиндистон ва Эрон давлатлари худудларида боқишган. Ёзда эса яна Ҳиндиқуш ва Сулаймон тоғ этакларида қўй, эчки, от, туяларни боқишганлар. Ўша даврда афғон қабилалари билан бир вақтда деҳқончилик билан шуғулланган тожиклар ҳам яшаганлар, уларнинг асосий машғулоти деҳқончилик бўлган. Тожиклар асосан Қобулда, Қандоҳарда ва Ҳирот худудларида истоқомат қилишганлар. Афғон тилига келсак бу пуштун тили бўлиб форсийлар тилига бориб тақалади. ХVI асрга келиб Афғонлар ўз ёзувига эга бўлганлар. Шунинг ҳам эслатиб ўтиш керакки, деҳқончиликда тожиклар янги-янги серҳосил ерларни ўзлаштириб, бу

ерлардан кўплаб серҳосил маҳсулотлар ола бошлаган бир пайтда, афғон қабилалари ҳам чорвачилик билан шуғулланиб аста-секин деҳқончиликка ўта бошлади. XVIII -асрнинг бошларига келиб афғон қабилалари Ҳиндистоннинг ғарбий қисмини ва сулаймон тоғи ҳудудларини эгаллаб жойлашиб олган эдилар. Афғонистон ҳудудидан кўп қабилалар, аммо шулардан қўйдаги қабилалар афғонистоннинг мустақиллиги учун кураш олиб борганлар, булар қўйдагилар:

1. Абдали қабиласи,
2. Гилза қабиласи,
3. Юсуфий қабиласи,
4. Хаттак қабиласи.

Бу қабилаларнинг жойлашув ҳудудлари қўйдагича бўлган Абдали қабиласи Ҳиротда ҳамда Қандоҳар ҳудудларида, Гилза қабиласи эса Қандоҳар ҳудудида яшаганлар. Юсуфий қабиласи эса Пешовар пасттекислигида яшаганлар. Хаттак қабиласи Қобул ва унинг атрофида яшаганлар. Афғон қабилаларининг асосий машғулоти чорвачилик бўлиб шу билан бир қаторда ҳунармандчилик билан ҳам шуғулланганлар жумладан темирни эритиб ундан қилич ва бошқа қуроллар ясаганлар, буни эркак усталар бажарганлар. Қўй ва туя, эчки териларидан эса гилам, кигиз териға ишлов берганлар, бу ишни асосан хотинлар бажарганлар. Улар асосан қўйчилик ва эчкичиликка катта эътибор берганлар. Хар бир қабиланинг оқсоқоллар йиғилиши бўлиб, барча масалаларни шу йиғилишда кўриб чиқар эдилар. Буни, жирға деб аташар эди.

Афғон қабилаларида хон, мирлар, арбоб деган унвонлар бўлган. Афғонларга асир тушганларни қуллар деб аталарди, уларнинг кучидан фойдаланганлиги учун ва ёнларида яшаганликлари учун ҳамсоя деб аташган. Афғонистонда XIV-XVIII асрлар давомида тўхтовсиз қабилалар ўртасида уруш бўлиб, зўр қабилалар яхши ерларни ўзлариники қилиб олиб аста-секин ўтроқлашдилар, ва зўр қабилаларга кучсиз қабилалар вассал,

яъни қарам бўлиб қолдилар. Шунини ҳам қайд қилиш керакки ҳар бир қабиланинг кўриқчилари соқчилари бўлган. Афғонлар ўтроқлашгандан кейин деҳқончиликка эътибор бериб, буғдой., арпа турли ҳил мевали дарахтлар экишган ва узумзорларни кўпайтирганлар. Шундай қилиб Афғонистонда уруғчилик тузуми XVI асрга келиб емирилди. Феодаллашув процесси бошланди. Аммо ҳали бутунлай қабилачилик йўқолмаган эди.

2-савол баёни*

XVI асрда Афғонистонда феодаллашув процесси бошланган бир пайтда Эрон шоҳи Сафавий Исмоил (1502-1722) давлатни бошқарган. Ўша даврда Ҳиротни ўзбеклардан тортиб олди. Афғонистоннинг (1526-1761) йиллар Шарқий қисмидаги Ғазна, Қобул, Пешовар ҳудудлари мўғиллар, яъни Бобурийлар қўлида эди. Қандахор вилояти қўлдан қўлга ўтиб 1709 йилда Сафавийлар қўлига ўтди. Афғонистон эгалланди Бироқ Афғон қабилалари мустақиллик учун курашни давом этирдилар. Сафавийлар Афғон кўзғолончиларига қарши Қобулда Қандахорда ва Пешаворда ҳарбий кўшинларни сақлаб туришга мажбур эдилар. Бу кўшинларга қарши Афғон қабилалари бирлашиб ўз мустақилликлари учун қарши кураш олиб бордилар. Жумладан Хаттак қабиласидан чиққан Хўшхалихон бошчилигида 1640-1690 йиллар давомида Бобурийларга қарши 1709 йилда Қандахорда Сафавийларга қарши Мирвайсхон бошчилигида озодлик ҳаракати бўлиб ўтди. Бироқ ўша даврда Бобурийларда ҳам Сафавийларда ҳам ички зиддиятлар кескинлашиб иқтисодий ва ҳарбий жиҳатдан кучсизланиб қолган эди. Шундан фойдаланиб Қандахор хонни Маҳмуд 20 минг кишилиқ армия билан Сафавийлар пойтахти Исфохонга қарши уруш бошлаб шоҳ кўшинларини 1722 йилда 8 мартда Гулобод деган жойда тор-мор қилинди. Эрон шоҳи Хусайн асир тушди ва ўлдирилди. Унинг ўрнига Маҳмуд ўзини Эрон подшоси деб эълон қилди. Бироқ Афғонлар ислом динини сунний мазхабида эронийлар эса шиа масхабида бўлганлиги учун ҳам шунинг учун ҳам эрон халқи оёққа туриб Афғонларни ўз юртидан

кувиб юборишга эришдилар. Эрон амалдорларнинг ташаббуси билан шох Маҳмуд амаки укаси Афшор томонидан ўлдирилди. Афшор шох деб эълон қилинди. У турклархужумини қайтарди, енгди, уларни Эрондан хайдаб чиқарди. Шундай бир пайтда туркманларнинг Афшор қабиласидан чиққан ҳарбий

қўмондон Нодир Қули (1688-1747йил) чиққан ҳарбий қўмондон халқ лашкарини йиғиб Хуросон ва Астрободни эгаллади.

Энди Нодир Қули олдида Афшор қабиласи ва шу йўл билан 1729 йилда Абдали қабиласи эгаллаб турган Хиротни эгаллаши керак эди. Ниҳоят Нодир Қули билан Абдали қабиласи ўртасида тўрт марта қонли жанг бўлиб бу жангда Нодир Қули ғалаба қозонди. Хиротдан Абдали қабиласини хайдаб чиқарди. Шундан кейин Нодиршоҳ 1829 йилда Афғонларни Исфохондан кувиб юборди. Эрон Афғон қабилаларидан озод бўлди. 1736 йилда Нодир ўзини Эрон шоҳи деб эълон қилди.

Шундан кейин 1737 йил Нодиршоҳ ўзининг ташқи сиёсатида талончилик урушларини Афғонистон ва Ҳиндистонга қаратди. У даставвал Қандахорни, Ғазнани, Қобулни эгаллади. Бироқ Ҳиндистонга юриш қилиш учун журъат эта олмади сабаби унинг ашаддий душмани Гилза ва Абдали қабиласи бунга қарши турар эди, шунинг учун Қандахорда яшаб турган Гилзаларнинг катта қисмини Хуросонга кўчирди. Уларнинг жойига Хиротдан Абдали қабиласини кўчирди, иккинчидан Нодиршоҳ 12 минг қизил бошли Эронийларнинг оиласи билан Қобулга ва бошқа шаҳарларга кўчириб келиб жойлаштирди. 1747 йилда Нодиршоҳ вафот этди, у босиб олган давлатлар мустақил бўлди, Бобурийлар давлатига келсак, ўзаро урушлар мамлакатни иқтисодий аҳволини қийинлаштириб қўйган эди.

3-савол баёни*

Афғон қабилалари бирлашиб 1747 йилда мустақил Афғонистон давлатини туздилар . Шундай қилиб, Афғон қабилалари ўртасида йиғин (жирға) ўтказилди ва Абдали қабиласи Садазойлар уруғидан бўлган

Аҳмадшоҳни Афғонистон шоҳи деб эълон қилди. Қандахор яқинида Нодирабод деган жойда оқсоқоллар кенгаши ёки йиғини бўлиб ўтган эди. Хулоса қиладиган бўлсак Афғон қабилалари бирлашиб узоқ йиллар давомида ташқи душманларга қарши кураш олиб бориш натижасида ўз мустақил давлатига эга бўлдилар. Аҳмадшоҳ давлат тепасига келгандан кейин (1747 - 1773) кейин биринчи навбатда мамлакатнинг ички сиёсатига алоҳида эътибор бериб қўйидаги ишларни амалга оширишга ҳаракат қилди. Биринчидан: ўзининг қабиласини дур деб атади ва шу билан Дурронийлар династиясига (сулоласига) асос солди. Иккинчидан: мамлакатни бошқаришда диндорларга таяниб иш тутди. Учинчидан: давлатнинг ижтимоий тузумида қабилачилик ҳам феодализм ҳам мавжуд эди. Тўртинчидан: Дурронийлар қабиласи ер солиғидан озод қилинган эди. Бешинчидан: армияга отлиқ аскарлар фақат Абдали қабиласидан чақирилар эди. Шу билан бирга ҳарбий бошлиқлар ҳам Абдали қабиласидан тайинланар эди. Олтинчидан: мамлакатда жиноят қилган кишиларнинг ўша ҳудудда яшаган қабилла йўлбошчилари ўзларининг одати бўйича суд қилар эди, албатга бунинг тепасида диндорлар турар эди. Еттинчидан: Аҳмадшоҳ шаҳарлараро савдо ишларига катта эътибор берди. Саккизинчидан: Аҳмадшоҳ даврида бозор масаласига алоҳида эътибор берилди ва тоштарозидан уриб ўғирлик қилса унга қаттиқ жазо кўриладиган бўлди.

Аҳмадшоҳнинг ташқи сиёсатига тўхталадиган бўлсак у
Давлатни

бошқаришнинг биринчи кунларидаёқ Афғон ҳудудларидан Ғазнани, Қобулни ва Пешоворни ўзига қаратди. Аҳмадшоҳнинг ташқи сиёсатининг асосий мақсади Ҳиндистонга қаратилган эди, шунинг учун ҳам етти марта Ҳиндистонга юриш қилди. 1748-1757 йиллар давомида Аҳмадшоҳ Пажобни, Синд, Кашмир, Сирхинд вилоятларини ишғол қилди ва жуда катта бойликларга эга бўлди.

Ўша даврда асосий бойлик босиб олган худудлардан келар эди, Аҳмадшоҳ ўзининг ташқи сиёсатига тўхталиб, « менга Афғонистон армия етиштириб берса, Ҳиндистон эса бойлик ёки пул етказиб беради» деб мактанган эди.

1758 йилга келиб Аҳмадшоҳ 3 йил Маратхлар билан уруш олиб бориб охирги тарихий жанг 1761 йил 14 январда Панипата текислигида бўлди бу жангда Маратхлар ва Бобурийлар сулоласига барҳам берилди. Шундан кейин Аҳмадшоҳ Ҳиндистонда мусулмон давлатини тузмоқчи эди. Бироқ Қандахорда кўтарилган кучли кўзғолон Аҳмадшоҳ сиёсатига қарши қаратилган эди. Буни эшитган Аҳмадшоҳ катта ўлжалар билан шошилиничи равишда Афғонистонга қайтади ва кўзғолонни шафқатсизлик билан бостиради. Шундан кейин Аҳмадшоҳ Машхадни ва Нишопурни босиб олди у йирик марказлашган давлат тузмоқчи эди аммо бу мақсадига эришолмади ва 1773 йилда вафот этди. Унинг ўрнига Темуршоҳ 1773-1793 йилгача давлатни бошқарди унинг Темуршоҳ даврида пойтахт Қандахордан Қобулга кўчирилди. Унинг даврида мамлакат худуди Кашмир Синд ва Пешовар унинг худудидан чиқиб кетди унинг даврида Афғонистон ўз худудини Шимолга кенгайтиришга ҳаракат қилди. Бироқ 1789 йилда Шимолда ўзбеклар беги Муродбек бошчилигида кўзғолон кўтарди, бу кўзғолонга қарши 100 минг кишилик армия билан юришни бошлади. Балх томон юриш қилди, бироқ шох кўрқиб хужумга ўта олмади ва Муродбек билан сулҳ тузди. Чегара Амударёнинг чап ва ўнг томони қилиб белгиланди. Шундан кейин мамлакат ҳар томонлама таназзулга юз тута бошлади. Темуршоҳ даврида Афғонистоннинг халқаро майдонда тутган ўрнига тўхталадиган бўлсак. Замоншоҳ даврида (1793-1801) бошқарди. Замоншоҳ даврида Садазойлар ҳукмронлиги 1818-йилда тугади. Шу билан Дурронийлар династиясига барҳам берилди. Унинг ўрнига Бараказий қабиласидан чиққан Дўстмуҳаммад давлат тепасига келди унинг даврида Англия Афғонистоннинг ички ишларига аралашадиган бўлди ва Хайбар йўли

орқали Афғонистонга ҳужум қилишга тайёргарлик кўра бошлади, буни сезган Дўстмуҳаммад Россиядан ёрдам сўраш учун 1837 йил ўз элчиларини Петербургга жўнатди. Натижада Россия билан Англия ўртасида зиддият келиб чиқди. Сабаби Англия Афғонистонга уруш харакатларини бошласа Россия Ўрта Осиё масаласида Англиядан хавфсирар эди.

Зоманшоҳ даврида (1793-1801) Ҳиндистонга юриш қилди аммо натижасиз қайтди. 1826-1863 йиллар давомида Афғонистонни Дўстмуҳаммад бошқарди.

4-савол баёни*

1838-1842 йилларда биринчи Англия Афғон уруши бўлиб ўтди. 1838 йил сентябр ойида шуджини тахтда ўтказиш учун 22 минг кишилик армия билан Афғонистонга юришни бошлади. Англия кўмондони Макнотен унинг ҳарбий котиби Александр Бернс эди. Қандаҳор қаршилик кўрсатмади. Дўстмуҳаммад шимолий Афғонистон ҳудудига қочди. Душман 1839 йил Қобулни эгаллади, бу урушга Англичанлар 60 минг фунт стерлинг сарфлади. 1841 йил кузида афғонлар тожиклар бирлашиб инглизларга қарши курашди, бироқ Дўст Муҳаммад асир тушди ва Ҳиндистонга асирга юборди. Дўстмуҳаммадларнинг ўғли Акбархон билан 12 декабр 1841 йил шартнома тузди. Англичанлар ўз қўшинларини Жалолобод ва Кандаҳордан чиқариб кетиши керак эди, аммо бу шартномани Макнотен бажармади. 1842 йил 6 январда Англия қўшини катта талофатлар кўриб Афғон ҳудудини ташлаб чиққа бошлади.

Дўстмуҳаммад 1863 йил вафот этди узоқ тортишувлардан кейин унинг ўғли Шералихон 1869 йил тахтга ўтирди, 1878 йилда Берлин Конгресси кетаётган бир пайтда Россия Англияга ўз таъсирини ўтказмоқчи бўлди. Столетов бошчилигида рус миссияси келди бироқ Шералихон миссияни қабул қилмади. 1878 йил ноябр ойда Англия Афғонистонга уруш

бошлади Шералихон 1879 йил феврал ойида вафот этди. Давлат тепасига Ёқубхон келди.

5-савол баёни*

1901 йили Абдурахмон вафот этди. Амирлик тахтини Ҳабибулло эгаллади. У отаси йўлидан кетиб афғон қабилаларини бирлаштириш сиёсатини олиб борди. Инглизларга қарши курашни давом эттирди. Россия билан савдо алоқаларини ўрнатди. Бунга жавобан Буюк Британия Афғонистонга қарши иқтисодий қамал сиёсатини қўллади.

Айни пайтда 1904 – йили Буюк Британия Афғонистонга битим таклиф қилди. Унда ташқи савдо Буюк Британия назоратида бўлмоғи мамлакатда инглизларнинг темир йўл куришига розилик бериш, инглиз фуқороларининг Афғонистонга эркин кириб чиқишга руҳсат бериш талаб қилинган эди. 1907 йилда шу масалалар кўзда тутилган битим имзоланди. Айни пайтда Афғонистон Буюк Британия манфаатлари минтақаси деб эълон қилинди. Россия учун эса савдо ҳуқуқлари берилди ҳолос.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак Ўрта Шарқда 1747 йил Афғонистон мустақил давлати ташкил топди.

Афғонистон давлати ташкил топгандан кейин ўзининг ташқи сиёсатини Ҳиндистонга, яъни Бобурийлар сулоласини ағдариб ташлашга қаратди. Мустақил Афғонистон давлатига XVIII асрнинг 40 йилларига келиб чет мамлакатларнинг жумладан Англия ва Россия давлатларининг қизиқиши кучайди.

**7- МАВЗУ: XVII АСРНИНГ 2-ЯРМИ ВА XIX АСР ЎРТАЛАРИДА
КОРЕЯ**

Т/р	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
1.	<p><u>Тайёрлов босқичи</u></p> <p>1.1. Дарснинг мақсади: Кореяда феодал тузумининг қулаши тўғрисида талабаларга тушунча бериш ва уларда мустаҳкам тасаввур ҳосил қилдириш. 1862 йилги деҳқонлар қўзғолони тўғрисида талабаларга тушунча бериш. «Сирхак» ғоявий оқими ҳақида маълумот бериш. Миссионерлар Кореяда. «Тонхак» шарқий таълимотининг моҳиятини ёритиб бериш. XIX асрнинг 60-70 йилларида АКШниг Кореяга қилган агрессияси ҳақида талабаларга тушунтириш. 1893-1894 йилларда деҳқонлар қўзғолонининг мақсадини ёритиб беради. XIX асрнинг охирида империалистик давлатларнинг Корея учун кураши ҳақида маълумотлар беради.</p> <p>1.2 Идентив мақсадлар: Кореядаги иқтисодий аҳволни ёритиб беради. «Сирхак» ғоявий оқими ва унинг аҳамияти тўғрисида маълумот беради. Миссионерлар Кореяда. «Тонхак» шарқий таълимотининг моҳиятини ёритиб бериш. XIX асрнинг 60-70 йилларида АКШниг Кореяга қилган агрессияси ҳақида талабаларга тушунтириш</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар: Корея, «Сирхак», Миссионерлар, «Тонхак», Агрессия , Деҳқонлар қўзғолони, Феодал тузум,</p> <p>1.4.Дарс шакли: Гуруҳларда</p> <p>1.5.Фойдаланиладиган метод ва усуллар: маъруза, дебат, баҳс, аклий ҳужум, видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар: Кўргазмалар қуроллар, слайд, харита, тақдимот, тарқатма материаллари.</p>	Ўқитувчи
2.	<p><u>Ўқув машғулотини ташкил қилиш босқичи:</u> -Мавзу эълон қилинади. -Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.</p>	Ўқитувчи
3.	<p><u>Гуруҳда ишлаш босқичи:</u> -Талабаларга муаммоли савол беради. -Талабалар фикри эшитилади, бошқа талабалар баҳсга</p>	Ўқитувчи Талаба

	<p>чақирилади. -Умумий хулосалар чиқарилади ва тўғрилиги текширилади. -Умумий хулосага келинади.</p>	
4.	<p><u>Мустаҳкамлаш ва баҳолаш босқичи:</u> - Корея тавлатининг иқтисодий ижтимоий аҳволини айтиб беринг? - Кореяда ярим мустамлакачилик сиёсатининг моҳияти нималардан иборат эди? - Сирхак ғоявий оқими ва унинг аҳамияти тўғрисида маълумот беринг? - «Тонхак» тўғрисида маълумот беринг?</p>	Ўқитувчи
5.	<p><u>Ўқув машғулотини якунлаш босқичи:</u> - Корея тарихида Манжурларнинг ҳукмронлиги ва оқибатлари . - Кореяда миллий озодлик ҳаракатлари. - Корея қишлоқ хўжалиги ва ҳунармандчилиги. -Кореяга АҚШ ва Япониянинг таъовузи. - Мустақиллик клуби ва унинг фаолияти.</p>	Ўқитувчи

Ажратилган вақт – 2 соат

Асосий саволлар:

- 1.Кореяда феодал тузумининг қулаши.
- 2.1862 йилги деҳқонлар қўзғолони.
- 3.«Сирхак» ғоявий оқими.
- 4.Миссионерлар Кореяда. «Тонхак».
- 5..Корея ва АКШ XIX асрнинг 60-70 йилларида.
- 6.1893-1894 йилларда деҳқонлар қўзғолони.
- 7.XIX асрнинг охирида империалистик давлатларнинг Корея учун кураши

Мавзуга оид муаммолар:

1. Кореяда феодал тузуми хақида гапиринг?
2. Корея ва АКШ XIX асрнинг 60-70 йилларида?
3. .«Сирхак» ғоявий оқими қандай рол ўйнади?
4. 1893-1894 йилларда деҳқонлар қўзғолонининг аҳамиятини айтинг?
5. XIX асрнинг охирида империалистик давлатларнинг Корея учун кураши?

Мавзу юзасидан дарснинг мақсади:

Кореяда феодал тузумининг қулаши. 1862 йилги деҳқонлар қўзғолони , «Сирхак» ғоявий оқими, Миссионерлар Кореяда. «Тонхак»,1893-1894 йилларда деҳқонлар қўзғолони, Корея ва АКШ XIX асрнинг 60-70 йилларида ва XIX асрнинг охирида империалистик

давлатларнинг Корея учун кураши тўғрисида талабаларга тушунча бериш ва уларда мустақкам тасаввур ҳосил қилдириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1. Янги даврда Кореядаги сиёсий ҳолатни кўрсатади.
2. Корея тараққиёт даражасини таҳлил қилади ва шарҳлайди.
3. Корея тараққиётида «Сирхак» ғоявий оқимининг ўрни.

1-савол баёни*

XVII асрнинг 30 йилларидан бошлаб Корея Маньчжур (Цин) династияси вассал қарамлиги остида эди, аммо амалда Корея ички ва ташқи сиёсатда мустақил иш юритарди. Корейс қироллигининг вассал қарамлиги император саройига вақти - вақти билан. элчи юбориш ва солиқ тулашда намоён буларди.

XVIII асрда Кореянинг ижтимоий-иқтисодий аҳволи феодал қолоқлигича қолаверган давлат эди. Бутун ер Корея ҳукуматига қарам эди. Ер уч блокка бўлиниб, яъни 3 категорияга тақсимланган.

1. Давлат ери (Конгжон) феодалларининг ҳволи ери бўлиб кейин марказий ерлар ҳисобланар эди.

2. Феодалларнинг шахсий ерлари (Сагжон)

3. Дехқонлар ери (Мингжон)

Дехқонлар ўз ерларида ишлаб олинган ҳосилнинг бир қисмини феодалларга берар эди. Агарда деҳқонлар ортиқча ерга эга бўлса дарҳол давлат ҳукумати олдида жиноий жавобгарликка тортилар эди.

Солиқлар ер рентаси тариқасида тўланар эди. XVIII асрга келиб давлат солиғи пул солиғи билан олинарди. Хван Хэ, Кёнсан, Канвон, Чхунчхон каби вилоятларда. XIX асрнинг ўрталарида ҳукумат бугдой билан пул солиғини кучайтирди. Айниқса, корейс ҳунармандлари, деҳқонлари ва давлат ҳунармандлари билан бирлашдилар. Ҳунармандлар монастирларда ишлар эдилар. Ҳар қандай монастирда ишлаб чиқарадиган маҳсулоти қоғоз,

туш, ҳар ҳил уй буюмлари ясар эдилар. Давлатнинг ўзи шахси ҳунармандчилик билан ишлашга рухсат этилган эди.

Лекин ҳунармандларнинг аҳволи ниҳоятда оғир аҳволда яшар эдилар. Лекин ҳаёт тўхтаб турмади ҳунармандчиликнинг ўрнига мануфактуралар вужудга келди. Мануфактураларнинг вужудга келиши Кореяда капиталистик тузумнинг вужудга келишига сабаб бўлди. Мамлакатда ипакчилик ниҳоятда ривожланди. Айниқса Ёнбён, Сончхон, Хвэрён, Кёнчжон ва Кванчжу вилоятларда кенг ривожланди. 1800 йилларга келиб ички савдо кенг йўлга қуйилди. Шу пайтга келиб 1600 савдо омбори бўлиб, бу омборлар қуйидаги шаҳарларда жойлашган эди. Булардан Сеул, Кэсон, Тэгу, Кванчжу, Пхеньян шаҳарлари эди.

XVIII -XIX асрларга келиб Корея қишлоқ хўжалигида анча силжишлар юз берди. Айниқса ўрмончилик, боғдорчилик ривожланиши ишлаб чиқаришга катта таъсир қилди. Лекин қишлоқлардаги деҳқонлар солиқ тўлашдан эзилган эди.

XVIII ўрталарида қонуний равишда 16 кг солиқ тўлайдиган бўлди. Деҳқонлар учун энг оғир нарса бу давлатга 16 йил ҳарбий хизматни ўтаб бериши керак эди. 46 ёшга борганда истеъфога чиқиб гуруч ёки материалдан ёрдам бериши керак эди. Ҳукуматнинг бундай сиёсатига эзилган деҳқонлар 1808 йил қўзғалон кўтарди. Қўзғалон Хамчён вилоятида бошланди. 1811 йилга келиб Коксан вилоятида ҳукумат ташкилотларини қўлга олди. Қўзғалончилар қамоқхонада ётган кишиларни озод қилдилар. Ҳукумат бу қўзғалонни бостириш учун кучли қўшин юборди. Қўзғалон бостирилди 37 одамни ўлимга ҳукм этдилар, 130 кишини қамоққа олдилар. 1811-1812 йилда кучли деҳқонлар қўзғалони бўлди. Бу қўзғалонга Хон Гён Нэ раҳбарлик қилди. Қўзғалон Пхенянда бошланди.

Хон Гён Нэ отряди 1000 кишидан кўпроқ бўлиб, шимолда Ким, Чан, Си бошчилигидаги отряд ҳаракатга келди. Ҳаракатнинг биринчи кунандаёқ қўзғалончилар 8 уездни қўлга киритдилар. Армияга деҳқонлар, ишчилар ,

корейс кончилари бирлашиб уларнинг сони 5 минг кишини ташкил қиладиган бўлди. Улар феодал саройларини вайрон қилдилар. Чхончихон шаҳрини қўлга олдилар. Ҳаракат Анжуга қараб бошланган эди. Лекин вақтни бой берган эди. Хон Гён Нэ шимолга чекиниб Чонжу қалъасига бориб 4 ой қалъани мудофаа қилди. Лекин 1812 йил апрелда ҳукумат қўшинлари қалъани эгалладилар. Хон Гён Нэ мудофаада қаҳрамонларча ҳалок бўлди.

Корейс давлати ва ҳукмрон феодал синфи аҳолига оғир солиқ ва мажбуриятлар юкледи. Солиқлар асосан натура шаклида олинарди: зироатчилик маҳсулотлари (булардан энг асосийси гуруч), хонаки ва майда ҳунармандчилик маҳсулотлари. Корея иқтисодий ҳаётининг асосини натурал деҳқон хўжалиги ташкил қилар эди. Деҳқончилик хўжалигида ишлаб чиқарилмайдиган маҳсулот эҳтиёжини (олий навли ипак матолари, парча, олтин, кумуш ва қимматбаҳо тошлардан тайёрланган буюмлар, фарфор ва фаянс, турли хил қўрол-яроғлар ва бошқалар) ҳукмрон синф турли ҳукумат муассасалари руйхатидаги крепостнойга айлантирилган ҳунармандлар меҳнати ҳисобидан қондиришар эди. Ҳукумат ҳунармандчилик ишлаб чиқаришини ташкиллаштириш ва савдони тартибга солиш билан шуғулланарди.

1786 йилга келиб Корея аҳолиси 7,3 млн кишига етди. XVIII асрда кузатилган ишлаб чиқариш кучларининг бир оз ўсиши қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг кенгайишини, гуруч ҳосилдорлигини ошириш янги методларини жорий этилишини таъминлади (кўчат қилиш), шу жумладан техник томорқа экинларини (тамаки, женьшень, ширин картошка, кади, помидор ва бошқалар) ҳам. Шу билан бир қаторда ирригация ишлари кенгайтирилди, ҳунармандчилик ва савдо соҳасида ўзгаришлар содир бўлди.

XIX асрга келиб, ҳукумат муассасалари руйхатидаги крепостнойга айлантирилган усталарнинг ҳунармандчилиги ишлаб чиқаришнинг

(зироатчиликдан ажратилган) муҳим формаси булмай қолди. Нафақат шаҳарларда, балки қишлоқларда ҳам чўян қозон, қишлоқ хўжалиги кўроллари, фарфор ва фаянс буюмлар, қоғоз ва бошқа буюмлар тайёрланадиган ҳунармандчилик устахоналари вужудга келди. Барча ҳудудларда ишлаб чиқариладиган буюмларни ихтисослаштириш бошланди ва бу буюмлар бутун мамлакат буйлаб сотиладиган бўлди. Пхенянда вилоятидаги Сончхон ва Ёнбён, Чолладо вилоятидаги Начжу ипак матолари билан, Жанубий Кореянинг бир қатор ҳудудлари пахта матолари билан, Кёнгидо вилоятидаги Ансон бронза идишлари билан, Кёнгидо вилоятидаги Пунвон фарфор - керамика. буюмлари билан машҳур эди.

Кўплаб ҳунармандчилик корпорациялари - *ке* (цех) пайдо бўлди. Кейинчалик кенг тарқалган эркин ҳунармандчилик крепостной бўлган давлат ҳунармандларининг кам унумли меҳнатини қўллаш фойдасиз эканлигини кўрсатди. Шунинг учун кўпгина ҳукумат муассасалари асосий ишларни бажаришда ёлланма ишчи кучини- жалб қилдилар. Саройга керакли хилма-хил буюмлар ва кўрол -аслаҳалар ишлаб чиқарадиган сақланиб қолган ҳукумат устахоналарида меҳнат унумдорлигини ошириш учун пул ёки дон мукофоти билан рағбатлантириш йулга қўйилган эди.

Буларнинг ҳаммаси пул аҳамиятининг ўсишига, янги бозорларнинг пайдо булишига ва савдо алоқаларининг кенгайишига ёрдам берди. XIX асрнинг бошидаёқ, Кореяда мингдан ортиқ маҳаллий бозорлар бор эди, уларнинг катта қисми беш кунда бир марта ишлар эди. Мол, шифобахш ўтлар ва бошқа товарлар сотиладиган махсус бозорлар ҳам мавжуд эди. Маҳаллий бозорлар ҳали умуммиллат бозорига қўшилмаган эди, аммо XIX асрга келиб Вончжу, Чончжу ва Тэгуда дорилар савдоси бўйича умумкорейс ярмаркаси мавжуд эди. Кореянинг чегара ҳудудларида бозор марказлари вужудга келди, мамлакат изоляцияси (яккаланиши) даврида ҳам бу марказларга Хитой ва Японияга савдо хизматини кўрсатиш

рухсати берилди. Бу бозорларда дон, женьшень, катта шохли моллар, балиқ, туз, пахта ва пахта матолар, коғоз ва корейс хунармандчилигининг бошқа буюмлари сотиларди.

Товар - пул муносабатларининг ривожланиши билан савдогарлар капитали ҳам ўсиб борди. XIX асрга келиб бир қанча савдогарлар корпорациялари - *гильдий* мавжуд эди. Булардан энг кўп сонлиси майда сайёр савдогарлар корпорацияси ҳисобланарди, улар ўз товарларини саватларда ва махсус мосламаларда олиб юрардилар. Бир неча юз минг кишидан иборат бу корпорация маҳаллий бозорда ҳукмронлик қиларди. Чакана ва кўтара савдо билан, бундан ташқари анча аҳамиятли кредит-молия операциялари билан (жамғарма, вексель, ссуда) шуғулланадиган йирик савдогарларга майда савдогарлар қарам эди. Савдогарлар савдо-судхўрлиги фаолиятини жамиятда эгаллаб турган мавқеи тўғрисида савдогарлик билан шуғуллана олмайдиган феодаллар капитали ёрдамида амалга оширарди.

Мамлакатда рўй берган иқтисодий ўзгаришлар феодал ер эгаллигига ўз таъсирини кўрсатди. Давлат ерларидаги деҳқонларнинг ер улушини дворянлар томонидан эгаллаб олиниши ва сотиб олиниши натижасида хусусий ер эгаллигининг тез ўсиши рўй берди. Кўпинча ер сотувлари подшо саройининг вакиллари ва айрим давлат муассасалари томонидан амалга оширилди. Заминдорлар хусусий ер эгаллигининг кенгайиши давлат ер солиғи олинадиган ер майдонларининг кескин қисқаришига олиб келди. Шунинг учун ҳукумат уз йўқотишларини эски солиқларни кўпайтириш ва янги солиқлар жорий қилиш йўли билан тўлдиришга ҳаракат қилди. Мавжуд ер солиқларидан ташқари, ер эгаллиги шаклига қарамай, мамлакатнинг барча ер майдонларидан кўплаб бошқа солиқлар олиш жорий этилди. Заминдорлар ер эгаллигининг тез суратда ўсиб бориши деҳқонларни кучли эксплуатация қилинишига олиб келди. Ҳукумат собиқ деҳқонларининг анчагина қисми заминдорлар қарамлигига тушиб қолди.

Заминдорлар дехқонлар ҳосилининг 60 % дан 70 % гача бўлган қисмини тортиб олардилар ва турли мажбуриятларни бажаришга мажбур қилардилар. Дехқонларни феодаллар томонидан эксплуатация қилиниши савдо-судхўрлик капитали тамагирлигига тенг келарди. Барча йиғиб олинган солиқлар савдогарларга бадал тариқасида берилар эди. Савдогарлар бу солиқлар йиғинини ихтиёрий равишда оширар эди. «Қайтариб олинадиган дон (ғалла)» номи билан танилган давлатнинг дон захираларини ссуда судхўрлик капиталига айлантирилишида ҳукуматнинг ўзи судхўр сифатида қатнашиб келган.

Ҳукумат аппарати ёрдамида дехқонларга ғалла орқали кабал ссуда мажбуран бериларди, амалда бу очикдан-очик талончиликка тенглашар эди. Натижада кузда дехқонлар олинган ссудадан фоизи ортиқроқ бўлган қарзни «қайтариб» беришлари лозим эди. Ҳукумат аппаратида коррупция ва давлат ғазнасини талон-тарожлик ғилиш ҳукм сурарди. Мамлакатда маош олмайдиган ва йиғиладиган солиқларнинг анчагина қисмини ўзлаштириб олиш ёки қўшимча солиқлар ва пора олиш орқали кун кечирадиган майда амалдорларнинг йирик қатлами мавжуд эди.

Кореядаги мавжуд тартибларга танбех бериб XIX аср бошларида яшаб ўтган корейс мутафаккири Чон Як Ён (1762-1836) «Халқларни бошқариш хақидаги ўйлар» китобида: «Халқ уз ерида далалар барпо этади, амалдорлар эса халқни терисини шилиб, суяқларини синдириб, таг-томиригача талаб халқдан далалар барпо этадилар» - деб ёзган эди.

Ўша даврда бир амалдор: «Халқнинг аҳволи жуда оғир, нафс балоси сув тошқини фалокатидан ёки ёввойи ҳайвонлар етказадиган фалокатдан кўра кўрқинчлироқдир» - деб ёзган эди. Феодаллар тамагирлиги қишлоқ хўжалигининг пойдеворига зарар етказарди ва кўплаб дехқонларни қашшоқликка олиб борарди. Дехқонлар ишлатадиган арзимас ер парчалари ориқлашиб борар эди. Ирригация тармоғи заифлашиб бормоқда эди. Ҳосилсизлик ва очарчилик доимий ҳолатга айланиб қолган эди ва минглаб

одамларни ёстигини қуритадиган ўткир юқумли касалликлар тарқалиши авжига чиққан эди.

2-савол баёни*

1862 йил деҳқонлар қўзғолони. XIX асрнинг иккинчи ярми янги қўзғолонлар билан бошланди. Булардан энг каттаси 1862 йилда Чинчжу округида (Кёнсандо провинцияси) ва мамлакатнинг бошқа худудларида руй берди. Амалдорларнинг ўйлаб чиқарган 60 минг нян миқдордаги тўланмай қолган қарзлар ҳақидаги сафсатаси ва бу қарзларни аҳолидан ноқонуний ундириб олиш талаби Чинчжу деҳқонларининг қўзғолонига сабаб бўлди. Белкурак ва бамбук таёқлари билан қўролланган минглаб деҳқонлар округ марказига бостириб кириб манфур амалдорларни жазоладилар. Бундан сўнг атрофдаги заминдорларга зарба бериб уларнинг мол-мулкини бўлиб олдилар. Бир ҳафта ичида қўзғолончилар округнинг 22 вилоятига тарқалиб кетдилар. Бу вақт давомида заминдорларнинг 182 уй-жойлари вайрон қилиниб, ёндирилиб ва 100 минг нян миқдоридаги мол-мулк талон-тарож қилинди.

Чинчжу қўзғолонидан кейин бошқа округларда ҳам бирин-кетин қўзғолонлар кўтарилди. 1862 йилнинг март ойида Чолладо провинциясидаги 3 мингта Иксана деҳқонлари қўзғолон кўтардилар. Апрель ойида бир неча минг қўзғолончи деҳқонлар Кэрёндаги (Кёнсандо провинцияси) қамоқхонани забт этиб, махбус ўртоқларини озод қилдилар; солиқ рўйхатлари сақланадиган ҳукумат муассасаларига ўт қўйдилар; ундан кейин амалдорлар ва заминдорлар уй-жойларини вайрон қилишиб, уларнинг мол-мулкини бўлиб олдилар. Энг манфур амалдорлар ўлдирилди. Шу тарзда бошқа бир қатор худудларда ҳам қўзғолонлар бўлиб ўтди.

Кореяда 1862 йил - деҳқонлар қўзғолони йили бўлди. 10 ой давомида 10 минглаб одамлар иштирокида 21 та йирик деҳқонлар қўзғолони руй берди. Аммо бу қўзғолонларнинг ҳаммаси бостирилган эди. Бу

қўзғолонлар тартибсиз, чала бўлиб, мавжуд тузумга қарши оммавий ташкиллаштирилган курашга айланмади. Дехқонлар одатда, ўз округ ва провинцияларида - эски ҳукмдорлар ўрнига, янги ва яхши ҳукмдорларни сайлаш ҳаракатида бўлар эдилар. Аммо, мамлакатнинг ҳар жойларида бўлиб ўтадиган бу чала, тартибсиз дехқонлар қўзғолони ҳам ҳукумат асосларини заифлаштирар эди.

XIX асрнинг биринчи ўн йилликларида эски феодал муносабатларининг секин ва оғир парчаланиш жараёнлари Кореяни чуқур инқирозга олиб келди. Бу даврда бошланган дехқонлар қўзғолони асрнинг иккинчи ярмида кучайди. Сақланиб қолган қоқоқ феодал муносабатларнинг ҳукмронлиги мамлакатни қашшоқлашишига олиб келди ва унинг ташқи хавфга қарши курашиш қобилиятини сусайтирди. Кўп ўтмай чет эл колонизаторларининг Кореяга қилган ҳужуми корейс халқининг аҳволининг яна ҳам ёмонлашишига олиб келди.

3-савол баёни*

«Сирхак» ғоявий оқими. Феодал системасининг таназзули нафақат синфлар курашини кескинлашишини, аммо Кореянинг ҳукмрон синфи ичидаги зиддиятларни кўчайишини келтириб чиқарди. Агар, XVIII аср давомида ва XIX асрнинг биринчи ярмида заминдорларнинг муайян бир гуруҳининг диктатураси ўрнатилган бўлса— *норон* (қариялар), бу ҳукмрон синфнинг ички зиддиятларини бартараф қилинишидан далолат бермас эди, фақатгина ўсиб бораётган дехқонлар қаршилигига ва аҳоли қатламининг нуфузи ортган савдо-хунармандларига қарши курашиш учун кўч тўплаш ҳаракати эди.

Феодалларнинг шафқатсиз эксплуатацияси ва зулмига қарши эзилган дехқонларнинг қаттиқ норозилиги, яхши ҳаёт ҳақидаги орзулари адабиёт ва фольклорнинг турли асарларида ўз аксини топган. Шу билан бирга корейс феодал жамиятида ички зиддиятлар ўткирлашиб борган сари, ҳукмрон

синфнинг айрим вакиллари мамлакатда қаддини рослаётган антифеодал кучларнинг интилишларига ён босиб, эски конфуцион ғояларни рад этиб, «Сирхак» (реал фанлар учун) шиори остида олдинга чиқдилар. XVII-XVIII асрларда вужудга келган бу ғоявий оқим ўзига хос шаклда эски асосларга қарши курашаётганларнинг манфаатларини акс эттириб, феодал Кореянинг бошидан кечираётган оғир таназзулдан олиб чиқиш йўлини ахтарганлар.

Ғоявий муносабатда сирхак оқими ҳали етукликдан йироқ ва ҳар хил босқичларда турлича эди; у ўша даврдаги феодал тузумининг ва бу тузумни ёритаётган конфуцион ғоясининг ўзига хос танқиди эди. Бу ғоянинг тарафдорлари ижтимоий ва иқтисодий ҳаётда ислохотлар ўтказиш зарурлигини тан олишарди, ҳаёт билан боғлиқ бўлган реал фанларни жорий этилишларини таъкидлаб ўтишарди ва бу фанларга нафақат табиий фанларни (астрономия, математика, медицина, агрономия ва хоказо), шу қаторда тарих, география, тилшунослик ва адабий фанларни киритишар эди. Бу ғоянинг фаолиятчилари бошқа мамлакатлардан илғор фан-техник билимларни ўзлаштириб олиш зарур деб ҳисоблашарди.

Сирхак ғояларини кўплаб XVIII аср охири - XIX аср бошларидаги корейс маданиятининг атоқли вакиллари тарғибот қилишарди. Булар қаторига «Шимол таълимоти»нинг тарафдорлари табиатшунос Хон Дэ Ён, Пак Чи Вон ва бошқалар кирарди. Улар фан-техник билимларни Корея кўшнисини Хитойдан ва Европадан ўзлаштириб олиш зарур деб ҳисоблашарди. Хон Дэ Ён ер ўз ўқи атрофида ва қуёш атрофида айланади деган хулосани мустақил чиқарди ва бу хулосаси билан ҳукмронлик қилиб келган коинот тузилиши ҳақидаги тасаввурларни ағдариб ташлади. Пак Чи Вон ўзининг беллетристик асарларида Корея заминдорларининг конфуцион олимлик димоғдорлиги, нодонликлари устидан зарда билан масҳара қилади, халқ оммасининг оғир ва ҳуқуқсиз аҳволига эътибор беради. Мамлакатнинг иқтисодий аҳволини яхшилаш ва халқнинг азобларини енгиллаштириш учун, Пак Чи Вон бошқа сирхак мутафаккирлари сингари, қишлоқ

хўжалигини бошқаришда яхшироқ усуллари жорий этиш, савдо ва саноатни ривожлантириш керак деб ҳисоблаган.

Сирхакчилар инқилобчи бўлмаган, улар эзилган халқнинг аҳволига ва курашига чуқур ачинишига қарамай ўз ғояларини маърифатли ҳукмдор орқали амалга оширмоқчи бўлганлар. Аммо, ҳаттоки шундай ўтача оппозиция ҳам, ҳукмронлик қилиб келаётган норон гуруҳи томонидан ғазабли репрессияларни келтириб чиқарди. Атоқли сирхак мутафаккирларидан бири Чон Як Ён бундай таъқибларнинг қурбонига айланди. 1801 йилда у ўлим жазосига маҳкум қилинди ва кейинчалик ўлим жазоси сургун қилинишга алмаштирилган эди. Узоқ муддатли сургунда Чон Як Ён социал утопиясини, идеал тузилган жамият лойиҳасини яратади. Бу жамият асосида деҳқон жамоалари қуйидаги принцип буйича ер билан таъминланади: «Ер унга ишлов берганларга тегишли, унга ишлов бермаганларга у тегишли бўлиши мумкин эмас». Бунда ҳеч ким бировнинг меҳнатини ўзлаштириб олмаслиги ва ҳар ким жамоа хўжалигига сарфланган меҳнатига яраша маҳсулот олиш учун хўжаликни бирга бошқариш кўзда тутилган эди. Чон Як Ён меросий монархияни қоралар эди ва халқ суверенитети ғоясини умумий тарзда илгари сурарди, яъни шуни маълум қилдики азалдан халқ ҳукмдорлар учун эмас, балки ҳукмдорлар халқ учун мавжуд бўлганлигини. Сирхак оқими XVIII аср охирида маданий кўтарилиш юзага келишига сабаб бўлди ва XIX асрда корейс маданиятининг ривожланишига самарали таъсир қилди.

Математика, астрономия, механика, физика, ботаника, медицина фанларининг маълум даражада ривожланиши ва корейс географияси, тарихи, тили ва адабиётининг ўрганилиши анчагина илмий йўлга қўйилганлиги XVIII аср охиридаги сирхак мутафаккирлари фаолиятининг натижаси ҳисобланди. Тарихчилар ўрта аср манбалари маълумотларини танқидий равишда фахмлаб олишни бошладилар.

Сирхак ғоялари тасвирий санъатга ҳам ўз таъсирини кўрсатди. XVIII асрнинг иккинчи ярмида корейс рассомчилик санъатида реалистик оқим вужудга келди. Атоқли корейс рассоми Ким Хон Донинг (1760 й) расмларида фақатгина хукмрон синфни тасвирлаш ўрнига биринчи бор халққа нисбатан тўла севинч билан ёрқин таърифли турли ижтимоий образларни яратади: туникачи уста, темирчи ва бошқалар. Ким Хон Донинг замондоши рассом Син Юн Бокнинг жанр расмларида кўпинча шаҳарликлар тасвирланарди. Рассомлар Син Ви- («Қора бамбук» расмининг муаллифи) ва Нам Ке У - XVIII аср охири ва XIX асрнинг биринчи ярмида машхур пейзаж усталари бўлишган.

Чон Як Ён ижтимоий-сиёсий тафаккур ва фанларнинг турли соҳаларини ривожланишига ўзининг катта ҳиссасини қўшди. Чон Як Ён тарихий география («Мамлакатимизни ўрганиш») ва корейс тили тарихи («Сузлар маъносини нотўғри изоҳлаш ҳақида») ҳақидаги мислсиз илмий ишларни ёзиб қолдирди. Унинг математика ва механика, физика ва астрономия, физиология ва медицина буйича, кейинчалик унинг 76 томлик адабий мероси тўплашга киритилган, кўплаб асарлари ҳозиргача катта аҳамиятга эга. Табиатшунос позициялардан Чон Як Ён диний хурофот, астрология ва табибликка қарши кураш олиб борган. Ўша даврдаги хурофотлар ва «бахтли», - «бахтсиз» кунлар кўрсатмалари билан тўлдирилган календарлар ўрнига у халқ учун илмий календар тузди. Бу календарларда дала ишларини бошлаш энг яхши муддатлари, хонаки ҳайвонларни озиклантириш, даволаш қоидалари ва қишлоқ хўжалиги бўйича бошқа фойдали билимларни маслаҳат қилишга ўринди. Чон Як Ён биринчи бўлиб чечакка қарши эмлашни таклиф қилди. У техник янгиликларни жорий этиш катта аҳамиятга эга эканлигини таъкидлаб ўтган эди. Чон Як Ён фалсафада ўтмишдошларининг материализм ғоялари куртакларини ривожлантиради ва хукмронлик қилиб келаётган неоконфуцион идеалистик системасини танқид қилади ва идеал бошланиш на худо, на бошқа ғайритабиий

мавжудот томонидан яратилган, балки у моддий бошланишнинг ўзига хос ўзгаришидир деб айтар эди.

XIX аср нинг биринчи ярмида Кореянинг ички сиёсий ҳаётида ва идеологиясида реакцион сақловчи тенденциялар юқори келди. Шунга қарамай сирхакчилар корейс фани ва адабиёти ривожланишига фойдали таъсирини ўтказдилар. Қадимги ёзма ёдгорликларни ўрганишда критик методларини қўллаган олим Ким Чон Хи катта натижаларга эришди (1786-1856 й). У ўзи «Кореянинг эпиграфик ёдгорликлари таърифи» асари билан илмий эпиграфиканинг бошланишига қадам қўйди. У нафақат бир қатор муҳим эпиграфик ёдгорликларни очди, ёзувлари ўчган текстларни тиклади ва мазмунини расшифровка қилди, шу билан бирга тарихни ўрганиш вазифалари билан боғлади. У моддий археологик ёдгорликлар ёрдамида Кореянинг ибтидоий жамоа тарихини ўрганишни биринчи бўлиб бошлаб берди. Хитойга ташрифидан кейин Ким Чон Хи бир неча ўн йилликлар давомида атоқли Хитой олим-адабиётчилари (Цао Юй - Шуй, Вэн Фан - Ган, Юань - Юань ва бошқалар) билан фаол равишда боғланиб турди ва улар билан кўпгина Хитой адабиёти ва ёзуви тарихи масалаларида илмий фикрлар алмашиб турди ҳамда Ким Чон Хи бу фанларни ўрганишда ўз ҳиссасини қўшди.

Аср ўрталарида Ли Кю Гён томонидан тузилган Кореянинг этнографик таърифларида критик тадқиқот методлари ўз аксини топган. XVIII асрдаёқ Кореянинг тўлиқ географик таърифи (1863 йил) ва географик карталарининг тузилиши (1861 йил) бўйича бошланган ишлар 60 йилларда тугатилди.

60 йиллар бошларида янги низомлар «Буюк тузукларнинг такрорий тўплами»ни (1785 йилда тузилган «Буюк тузукларнинг тўлиқ тўплами» ўрнига) тузиш бўйича олиб борилаётган ишлар ҳукмрон синф сиёсати ҳамда феодал тартибларни мустаҳкамлаш ва қирол ҳукуматини улуғлаш билан боғлиқ бўлган.

XVIII аср охирида япон истилоси даврида вайрон қилинган Кёнбоккун саройини реставрация қилиш ишлари бу сиёсатнинг мақсадига қаратилган эди. Бу монументал сарой Ли династиясининг ҳукмронлик давридаги энг йирик архитектура ёдгорлиги бўлиб ҳукмронлик қилиб келаётган қирол династиясининг буюклиги ва куч қудратини тимсоли бўлиш керак эди. Кёнбоккун бутун бир комплекс сарой иморатларидан иборат бўлиб, булардан энг ахамиятлиси «Шон-шараф дарвозаси» ва Тахт палатаси.

4-савол баёни*

Миссионерлар Кореяда. «Тонхак». XIX аср бошларида Корея Европалик колонизаторлар эътиборини ўзига тортди. Дастлаб уларга корейс аҳолиси орасида христиан динини тарғиб қилиб юрган миссионерлар йўл очиб берди.

Христиан тарғиботи ўзи учун қулай шароитда ривожланиб келди. XII-XIII асрлардаёқ Кореянинг оппазицион элементлари христиан динини расмий конфуцион идеалогиясига қарши курашда қулай кўрол деб билишди. Кейинчалик эса христиан тарғиботига қарши кураш мамлакатда тарқалаётган капиталистик давлатларнинг нуфузига қарши курашга туғри келиб қолди.

XIX асрнинг 30 йилларида Корея сохилларида ғарбий давлатларнинг (Англия, Франция, АҚШ) кемалари тез-тез кўриниб турди. 1831 йилда Рим папаси тамонидан корейс епископлиги тузилди. Бир неча йил давомида епископия 10 минг корейсни католикка айлантирди. 1839 йилда Корея ҳукумати христиан ва европалик миссионерларга, мамлакатга хавф туғдираётган одамларга сингари, қарши репрессив чораларини кўришга қарор қилди. Айрим миссионерлар ва корейс христианларининг қатл этилиши 1847 йилда Кореяга француз ҳарбий кемаларининг юборилишига сабаб бўлди. Аммо юборилган

кемалар сайёз жойга ўтириб қолди. Қутқарилган француз марякларини ватанига қайтариб бериб, корейс ҳукумати чет мамлакатларнинг Корея билан савдо муносабатларини ўрнатиш ва қатл этилган миссионерлар учун жавоб бериш талабини қатъиян рад этди.

Миссионерлар диний ташкилотларини колонизаторларнинг агентураси эканлигини билгани сари корейс халқининг христиан идеологиясига нисбатан оппозицияси кучайиб борди. 50 йилларда вужудга келган «Тонхак» (шарқий таълимот) таълимоти узини очикдан-очик «гарбий таълимот»га яъни католик миссионерлар тарқатаётган христиан динига қарши кўйди. Шу билан бирга тонхак таълимоти расмий конфуцианликка қарши чиқди ва узига ҳос диний реформациясини ўтказишга ҳамда - буддизм, конфуционизм ва даосизм диний таълимотларининг асосий элементларини мужассамлаштириб янги дин тузишга ўринарди.

Тонхак таълимоти вужудга келганидаёқ ҳукумат таъқибларига дуч келди. Унинг идеологи Цой Чже У ни қўлга тушуриб қатл этдилар. Аммо унинг издошлари фаолияти давом этаверди. Уларнинг нуфузи феодал зулмига қарши курашаётган корейс деҳқонлари орасида ортиб борди.

50-60 йилларда капиталистик давлатлар Хитой ва Японияга кабал шартномаларни қабул қилдиришга муваффақ бўлдилар ва бу мамлакатларга кенг қириб бориш имкониятига эришдилар, шу билан чет мамлакатларнинг Кореяга бостириб келиш хавфи анчагина кучайди.

XIX аср 60 йилларининг ислохотлари ва изоляция сиёсати. Ўзидан кейин ворис қолдирмаган қирол Чхолчжон вафотидан сўнг феодал гуруҳлар орасида кураш бошланди ва князь Ли Ха бошчилигида шимолий гуруҳ ғалаба қозонди. Унинг 12 ёшли ўғли Ли Чже Хван, бева қиролича Чо томонидан уғилликка олинган бўлиб, 1863 йилда тахтга ўтирди, аммо ҳокимият регентликка тайинланган ва тэвонгун унвонини олган, князь Ли Ха қўлига ўтиб кетди.

Дехқонлар қўзғолони ўсиб бораётган пайтда ва ташқи истило хавфи қаршисида марказий қ

ҳокимиятни мустахкамлашга уринишлар бўлиб ўтди. Маҳаллий феодал - сепаратистик элементларни кучсизлантириш ниятида тэвонгун кўплаб жойларда йирик феодалларга сиёсий марказлар сифатида хизмат қилиб келган, «шон-шараф ибодатхоналарини» ёпиб ташлади. Қирол ҳокимияти ижтимоий таянчни кўчайтириш учун ҳукумат дворян унвони бўлмаган вакилларга ҳам давлат хизматиغا йўл очиб берди ва демогогик мақсадида табақаларга ажратишни бартараф қилинганлиги ҳақида эълон қилди. «Аммо дворянлар табақасини бошқа табақалар билан тенглаштириш» амалда айрим арзимас майда нарсаларни йўқ қилиш билан чекланди (кийим, пойафзал ва ҳоказо) ва уларнинг асосий имтиёзлари бутунлигича қолди.

Бу билан дехқон ва ҳунармандларни феодаллар томонидан эксплуатация қилиниши камаймади, аксинча кўпайди. Янги ҳашаматли Кёнбоккун саройларининг қурилиши дехқонлар оммасини мажбурий ишларга қувиб ва халқнинг кучи етмайдиган оғир солиқ, ноҳақ йиғимлар жорий этилиши билан кечди. Камайган ғазнани тўлдириш учун ҳукумат сифатсиз чақа - пул зарб эттира бошлади.

Тэвонгун ички сиёсатининг мақсади Кореяни тўлиқ изоляция қилиш эди. Ҳукмронлар синфи Корея изоляциясини мамлакатдаги мавжуд тартибларни сақлаб қолинишини муҳим шарти деб кўришар эди. Бунинг учун кўролланиш, соҳил ва чегараларда қалъалар кўриш ҳақида режа қабул қилинди.

XIX аср 60 йилларида Ватиканнинг миссионерлари таъсирида корейс католиклари христиан динини тарғибот қилиш эркинлиги ва Корея билан Франция ўртасида иттифоқ тузиш ҳақидаги масалаларни тэвонгуннинг олдига қўйишди. Ҳукумат бу талабларга янги репрессия билан жавоб

берди, чунки бу талабларда Корея изоляциясини бузиш ҳаракатини кўрдилар.

Ғарб мамалакатлари Кореяни Хитойдан формал вассал тобеълигига асосланиб, корейс ҳукуматининг хати-ҳаракатларини яъни чет элликларни мамлакатга кириб боришларига қарши кескин чораларни қабул қилишганини Хитой маъсулиятига юкламоқчи бўлдилар. Улар Хитойликлардан Хитой мажбуран қабул қилган тенг ҳуқуқсиз шартномаларни Кореяга ҳам таалуқли бўлишини ва Хитой императори сюзерен сифатида чет мамлакатлар фойдасига Кореяга уз тазйиқини ўтказишни талаб қилдилар.

Хитой ҳукумати Корея ишларига аралашишга қатъиян бош тортди, у Кореяни ички бошқаришда мустақил ва бошқа давлатлар билан суверен муносабатда бўлиши кераклигини билдирди. Шунда Франциянинг Хитойдаги дипломатик вакили корейс қиролини тахтдан ағдарилган деб эълон қилди. Французлар хаттоки Кореянинг вакант тахти француз императори ихтиёрида бўлиши керак деб довураклик қилдилар.

1866 йилнинг кузида 7 та кемадан иборат эскадраси билан келган француз кўшинлари Канхва корейс қалъасини забд этди. Ханган дарёси ва Корея пойтахтини қўлга киритиш ниятида Ханган дарёсининг этагини тўсдилар. Аммо француз босқинчилари кучли қаршиликка учрадилар ва Мунсу қалъасини ишғол қилганларида катта талофатга дуч келиб чекинишга мажбур бўлдилар.

5-савол баёни*

1893-1894 йилдаги дехқонлар кўзғолони. Арзон чет эл маҳсулотлари импортининг кенгайиши дехқонлар хунарига зарар етказди ва хунармандларни хонавайрон бўлишини кучайтирди. Чет эллик инструкторларга маош бериш, Японияга контрибуция тўлаш ва олинган қарзларнинг катта фоизи корейс

ғазнасини дефицитини орттириб борди, бу эса аҳолидан олинадиган солиғларни кўпайишига олиб келди.

1893 йилда мамлакатнинг жанубида деҳқонлар ва шаҳар камбағалларининг заминдорларга ва қирол амалдорларига , қарши тартибсиз қўзғолонлари бошланди. Қўзғолончилар тезлик билан бутун жанубий ва қисман марказий провинцияларга тарқалди. Қўзғолонни бостириш учун юборилган кўшинлар қўзғолончиларни шафқатсиз жазоладилар, аммо 1894 йилнинг бошларида қўзғолонлар янада кучайди. Қўзғолон бошида кичик амалдор Чон Бон Чжун турди. Кобу уьездида қўзғолончилар деҳқонлар армиясини ташкиллаштириб ҳукумат армиясига қараб йўл олдилар. Қўзғолончилар чет элликларни, заминдорлар ва қирол амалдорларини - солиқ йиғувчиларни қувиб чиқаришга заминдорлар ерини деҳқонларга бўлиб беришга даъват қилдилар.

Деҳқонлар қўзғолони бутун мамлакатга тарқалди. 1894 йилнинг май ойига келиб Чолладо провинциясидаги 23 уьезд, Чхунчхондо, Кёнгидо, Канвондо ва Хванхедо провинцияларидаги 8 га яқин уьездлар қўзғолончилар назорати остига ўтди. Деҳқонлар армиясининг олға силжиши йўлида, қўзғолончилар тарқалган ҳудудларда меҳнаткаш аҳоли қўзғолончиларга хамдардлигини билдирар эди. Қўзғолончилар эгаллаб олган ҳудудларда маҳаллий бошқариш ислохотларини ўтказаетган деҳқонлар кўмиталари ташкил топди. Корейс ҳукумати ўз кучи билан қўзғолонларни бостиришга кўзи етмагандан кейин яна ўз сюзерени - Хитойга ёрдам сўраб мурожат қилди. 1894 йилнинг июнида Асанга 1,5 минг хитойлик аскарлар юборилди. Шу вақтнинг ўзида Япония ҳам «ички тартибсизликларни» бартараф қилишда кўмаклашиш бахонаси билан ўз кўшинларини Кореяга юборди. Июль ойида япон кўшинлари Сеулга кириб боришди, қирол саройини эгаллашди, японлар Кореяда марионет ҳукуматини тузиб, ҳукумат бошига собиқ регент, қирол отасини кўйдилар. Шу ойнинг охирида японлар уруш эълон қилмай корейс сувларида бўлган

Хитой транспортига хужум қилдилар. Шундай қилиб расмий равишда 1 августда эълон қилинган, япон - хитой уруши бошланди. Уруш асосан корейс ерларида бўлди. Япон армияси кенг оммавий халқнинг жиддий қаршилигига дуч келди. Жанубий провинциялар халқни бирлашиб Сеулга юриш қилишга даъват этаётган, кўзғолончилар қўл остида эди. Мурожаатномаларнинг бирида «Ҳамма ва ҳар ерда қурол остида турсин ва бизга қўшилсин!» - деб айтилган эди. Фақат қўшимча кучлар келиши билан ва корейс ҳукуматининг ҳарбий қисмлари билан қўшилганидан кейин япон қўшинлари Кончжу районида дехқонлар армиясини тухтатишди. Шундан кейин кўзғолон қатнашчилари шафқатсиз жазоланди. Кўзғолон раҳбарлари Чон Бон Чжун, Ким. Док Мён, Чон Гёк Сонлар қатл этилди.

6-савол баёни*

Корея ва АҚШ XIX асрнинг 60-70 йилларида. Кореядаги агрессия йўлига АҚШ ҳам қадам қўйди. Фуқоролар уруши тугагач АҚШ конгрессида Кореяни босиб олиш режалари муҳокама қилинди. Шу режалар билан боғлиқ корейс сувларида америкаликлар томонидан шайланган пират кемалари пайдо бўлди.

1866 йилнинг ёзида қуролланган «Генерал Шерман» америкаликлар шхунаси Тэдонган дарёси орқали Пхеньян районида қадимги кўрғонларни талаш ниятида етиб келди, уларнинг ўйлашларича бу кўрғонларда катта бойликлар сақланиб келган. Маҳаллий ҳокимиятнинг корейс ҳудудларини тарқ этиш талабига қарамай, шхуна командаси зўравонлик ва талончиликни бошладилар. Газабланган аҳоли шхунага ўт қўйиб, шхуна командасини йуқ қилдилар. Америкаликлар шхунасининг йуқ қилиниши АҚШ нинг Кореяга туғридан-туғри хужум қилишига сабаб бўлди. 1871 йилда 5 командадан иборат америкаликлар эскадраси корейс сувларига кириб келди, эскадра командири корейслар шхуна учун компенсация тўлашларини ва америкаликларнинг савдоси учун корейс портларини зудлик билан очишларини талаб қилдилар.

Аммо Сеулга ўтиш уринишларида агрессор кемалари Ханган дарёси этагидаги соҳил батареялари ўтидан катта талофат кўрдилар. Канхва оролига туширилган қуролланган десант, фортларини эгаллаб олмоқчи бўлди, аммо бу ерда америкаликлар корейсларнинг кучли қаршилигига учрадилар. Кейинчалик америкалик офицерлар, бундай шиддатли жангларни АКШда фуқоролар уруши давомида ҳам куўмаганликларини айтиб бердилар.

Америкаликларнинг Кореяга биринчи хужуми чет эл агрессиясига қарши кўтарилган халқ оммаси ватанпарварлиги, қатъиятлилиги туфайли қайтарилди.

Тэвонгун ҳукумати бу ғалабани мамлакатнинг изоляцияси ва феодал режимини кўчайтириш учун ишлатишга ҳаракат қилди. Аммо феодал тузумини кучайтириш сиёсати корейс халқининг эҳтиёжларига зид эди, шунинг учун янги кўзғолонларни келтириб чиқарди. 1864 йилда Пхунчхондаги (Хванхэдо провинцияси) кўзғолон изидан 1869-1871 йилларда деҳқонлар кўзғолонлари бир қатор округларда ҳам бўлиб ўтди. Кўзғолончилар давлат муассасаларини вайрон қилишди, амалдор ва заминдорларни ўлдиришди, талон-тарож қилинган давлат омборхоналаридаги донларни бўлиб олишди ва табақаларнинг тенг ҳуқуқлилигини ўрнатишга уринишди. Кун кечириш учун зарур бўлган маблағларни топиш илинжида бошидан очарчиликни кечираётган Корея шимолий провинцияларининг минглаб деҳқонлари, мамлакат изоляциясини ҳимоя қилиб келаётган қаттиқ қонунларга ва чегараларни бузиш ўлим жазоси хавфига олиб боришига қарамай, чегара тусиқларини ағдариб шимоли-шарқий Хитой ва Россияга ўтган Приамур худудларига кетишди. Кореяда колониал тартибларни ўрнатишга уринган капиталистик мамлакатлар Корея давлатининг кучсизлиги ва қолоқлигидан фойдаландилар. Улар ўзларининг агрессив сиёсатини Кореянинг «мустақиллиги»ни таъминлаш ва уни Хитой ҳукмронлигидан «озод» қилиш соҳта ғамхурлиги ниқоби остига яширишар эди. Корея чет эл колонизаторлари сиқуви олдида заиф бўлиб қолди.

XIX асрнинг 70 йилларига келиб Корея чет давлатлар билан алоқаси йўқ ёпиқ мамлакатлигича қолди. Унинг заифлиги ва қолоқлигидан Япония ва

кейинчалик бошқа капиталистик мамлакатлар фойдаландилар. Аср охирида Корея империалистларнинг ўткир рақобати объектига айланди.

1876 йилда Япония қурол кучи билан корейс ҳукумати тенг ҳуқуқсиз савдо шартномасини имзолашга мажбур қилди. Уни шартномаларига кўра Корея японлар савдоси учун Пусан портини дархол, 20 ойдан кейин яна иккита портини очиб бериш мажбуриятини ўз бўйнига олди; очик портларда япон савдогарлари тўлиқ фаолият эркинлигига ва экстериториал ҳуқуқига эга бўлдилар. 1882 йилда тенг ҳуқуқсиз шартнома Корея билан АҚШ ўртасида ва кейинчалик бундай шартномалар Корея билан Англия, Россия ва Франция ўрталарида тузилди.

Чет эл капиталистлари, биринчи бўлиб Япония, Кореяни уз колониясига айлантirmoқчи бўлдилар. Портларини зўравонлик билан очилишидан кейин, биринчи беш йилликда Япониянинг Кореяга қилган экспорти 12 баробар ошди. Кореянинг ташқи савдоси типик колониал хусусиятларга эга бўлди. Шу билан бирга чет эл капитали мамлакатга кириб келиши натижасида феодализм инқирозининг жараёни кучайди, мамлакатда синфий зиддиятлар чуқурлашиб борди.

Кореяни капиталистик давлатларга тобеълиги деҳқонлар оммаси ва шаҳар камбағалларининг кўчайиб бораётган норозилигини келтириб чиқарди. 1882 йилда Сеулда халқ кўзғолони бошланди. Бу корейс халқ оммасини феодал зулмига ва чет эл босқинчиларига қарши биринчи йирик чиқиши эди. Бу кўзғолон бошланишига Сеул гарнизонининг аскарларига маош ўрнига чириган гуруч берилиши тўғридан-тўғри туртки бўлди. Аскарлар интендант амалдорини ўлдирдилар. Кўзғолончилар ҳибсга олинди, аммо уларнинг ҳибсга олингани хақидаги хабар оммавий кўзғолонга сабаб бўлди. Кўзғолончиларга шаҳар камбағаллари ва атрофдаги қишлоқ деҳқонлари кўшилди. Кўзғолончилар ҳибсга олинган аскарларни озод қилдилар ва манфур амалдорларни жазоладилар.

Кўзғолончиларнинг бир қисми 7 соат давомида япон миссиясининг биносини ишғол қилдилар.

Корейс ҳукмдорлари Хитой ҳукуматидан ёрдам сўрадилар. Хитойдан 3 минглик отряд кўшинлари келганидан сунгина кўзғолон бостирилди. Япон ҳукумати кўзғолонларнинг бостирилишидан фойдаланиб, ҳарбий истило таҳдиди билан ўша йилнинг ўзидаёқ (1882 й) Кореяни Инчхон шартномасини тузишга мажбур қилди. Бу шартномага кўра Корея Японияга 550 минг иен контрибуциясини тўлашга рози бўлди. Сеулда маълум бир миқдорда кўшин сақлаш руҳсатномаси япон агрессорларига катта аҳамиятга эга бўлди.

Япон колониал сиёсатининг фаоллиги манчжур ҳукуматини жиддий ҳавотирга солди ва у Кореядаги позицияларини мустаҳкамлаш учун чоралар кўрди. Бу вазиятда японлар Хитойга томон йўналтирилган корейс ҳукуматини ағдариб, ўз вакилларидан янги ҳукумат тузмокчи бўлдилар. Уларнинг ниятлари бўйича сарой тўнтарилишини японлар билан алоқада бўлган корейс янбан (дворян) ёрдамида амалга ошириши лозим эди. Ўша даврга келиб ўзларини «ислоҳотчилар партияси» деб номлаган, ёш янбанчилар гуруҳи пайдо бўлди. Бу гуруҳ 1868 йилдан сўнг Японияда ўтказилган ислоҳотларни ўзларига намуна сифатида олиб, ижтимоий-иқтисодий ислоҳотлари кенг программаси билан чиқдилар ва бу ислоҳотларнинг амалга оширилиши Кореяни капиталистик йўлдан ривожланишига ёрдам бериши лозим эди. 1884 йилнинг охирида «ислоҳотчилар партияси»нинг вакиллари Ким Ок Кюн, Со Кван Бом ва бошқалар - япон Такэдзоэ вакили билан биргаликда яширин фитна туздилар. Фитнани тайёрлашда Кореядаги америкалик дипломатия вакиллари ҳам фаол қатнашдилар; чунки АҚШ ҳукумати Корея устидан Япониянинг ҳукмронлиги америкаликлар капиталининг Кореяга сингиб боришига йўл очиб беради деб ўйладилар.

1884 йилнинг 4 декабрида япон аскарларининг гуруҳи қирол саройини эгаллаб қиролни асирга олдилар. Ҳокимият «ислоҳотчилар партияси»га ўтди ва унинг раҳбарлари Ким Ок Кюн бошчилигида янги ҳукумат туздилар. Аммо Сеулда япон колонизаторларига қарши катта кўзғолон бошланди ва уни атрофдаги қишлоқ деҳқонлари кўллаб қувватладилар. Япон дипломатлари ва савдогарлари Инчхонга қочдилар. Давлат тўнтаришига уриниш мағлубиятга учради.

Бундан кейин япон ҳукумати Кореяга яна ҳарбий экспедиция юборди ва 1885 йилнинг январида корейс ҳукумати ҳарбий ҳаракатлар хавфи остида Сеул шартномасини имзолашга мажбур бўлдилар, шартнома шартларига кўра корейс ҳукумати Японияга кўзғолонлар етказган «зарарни» 110 иен миқдорида компенсация тўлашини бўйнига олди.

Шу даврдаёқ корейс масаласи бўйича япон - хитой музокаралари бўлиб ўтди. Музокаралар 1885 йилнинг апрелида Тянь - Цзинь шартномаси тузилиши билан ўз ниҳоясига етди. Иккала томон Кореядан ўз қўшинларини чиқаришга ва бундан буён бир-бирларини ёзма равишда олдиндан огоҳлантирмай мамлакатдаги «тартибсизликлар»ни бостириш учун қўшин киргизмасликка келишдилар. Корея устидан Хитойнинг олий ҳукмронлигини Япония бошқа томондан, маньчжур ҳукумати биринчи бор Япониянинг Кореяда «алоҳида ҳуқуқларни» расмий тан олишга туғри келди.

Япониянинг Кореяга сиёсий ҳукмронлигини ўтказишга уринишлари мағлубиятга учрагандан кейин, япон капиталистлари Кореяни иқтисодий жиҳатдан бўйсундириш учун янада кўчлирок курашни бошладилар. 90 йилларга келиб улар Кореяни ташқи савдосини анчагина қисмини қўлга киритишга муваффақ бўлдилар. 1885-1890 йилларда Япония билан савдо ҳажми Кореянинг бутун денгиз ташқи савдо айланишининг 80 % ташкил қилди, бу Корея билан Хитойнинг ўртасидаги савдосидан икки бароварга ошарди, лекин Кореянинг ички ҳудудларида Хитой савдогарларининг аҳамияти кучайиб борди. АҚШ капитали ҳам Кореяда ўз позицияларин кенгайтиришга

уринди. 1883 йилда «Мидлтон ва Ко» америкаликлар компанияси кемалар қатнайдиган Шанхай - Инчхон ва Нагасаки - Пусан сув йўллари экисплуатация қилиш ҳуқуқига эришдилар. 1884 йилда америкалик тадбиркорлар корейс ҳукуматидан шиша завод ва гугурт фабрикасини қуришга, каботаж кемачиликка, марвариб олишга, ўрмон кесишга ва ҳоказоларга руҳсат олдилар ва 1885 йилда Унсан уьездида олтин конларини ўрганишни бошладилар.

7-савол баёни*

ХІХ асрнинг охирида империалистик давлатларнинг Корея учун кураши. Япон колонизаторлари деҳқонлар кўзғолонларини бостиргандан сўнг ўзларининг оккупацион режимини мустаҳкамлашга киришдилар. 1894 йилнинг декабрида янги прояпон ҳукумати тузилди. Бир қатор министрлар портфели 80 йилларда АҚШ эмиграциясида бўлган ва Кореяга қайтиб келиши билан «америка партияси»ни тузган корейсларга тегди. Япон босқинчилари корейс армияси ва позициясини қайтадан ташкил этдилар, кўплаб ватанпарвар кайфиятида бўлган амалдорларни ишдан олиб ташладилар.

Кореяда япон колонизаторлари томонидан ташкил этилган полиция режими корейс халқининг японларга нисбатан нафратини кўчайтирди. Деҳқонларнинг партизан отрядлари сони кўпайди ва улардан партизанлар «Адолатли армия»си тузилди. Айниқса антияпон ҳаракатларининг йирик учоқлари очик порт районларида ва жанубий провинциялар Чолладо, Кёнсандода тузилди.

Кореянинг табиий бойликларини талаш, концессия олиш ва займ бериш ҳуқуқини олиш учун курашда Япония билан бир қаторда бошқа империалистик давлатлар ҳам қатнашдилар. 1895 йилда америкалик империалистлар корейс ҳукуматининг Пхьянандадаги йирик олтин конини ишлатиш концессиясини беришга мажбурладилар, Сеул - Инчхон темир йўлини кўриш ҳуқуқини олишга эришдилар, кейинчалик эса Сеулдаги турли муниципал муассасаларини ижарага олдилар. Инглиз капиталистлари ҳам корейс олтин конини ишлатиш

хуқуқини олди; англиз Браун корейс божхоналари директори қилиб тайинланди. Чор Россияси темир руда қазиб чиқариш, телеграф линияларини утказиш концессиясини олди ва Ялу дарёси ёнидаги ўрмон кесиш концессиясини олди. Концессияларнинг кўпгина қисми ўз режаларида Кореяни бутунлай забт этишни унутмаган япон капиталистлари қўлида эди.

Хитойнинг Симонсэк шартномасига кўра Корея «мустақиллиги» ни тан олиши Япониянинг босқинчилик режаларини амалга оширилишини таъминлаши керак эди. Аммо бу даврда уларнинг реолизацияси Чор Россияси кучли қаршилигига дуч келди; Россиянинг ҳукмрон доиралари ўз навбатида Кореяга ўз таъсирини кенгайтиришга уринди. Чор дипломатияси корейс халқининг япон босқинчиларига кучайиб бораётган нафратини ва ўсиб бораётган (Япониянинг Ляодун ярим оролини босиб олишига қарши буюк давлатларнинг биргаликдаги демаршидан кейин) Россия обрўидан фойдаланди. Мин қироличаси атрофида антияпон гуруҳи бирлашди ва улар Россия ёрдамида япон колонизаторларини кучсизлантиришга умид қилган эди.

1895 йил 8 октябрь тунида япон агентлари Мин қироличаси ва унинг кўпгина тарафдорларини вахшийларча ўлдирдилар ва Японияга бўйсунадиган марионет ҳукуматини туздилар. Аммо, 1896 йилнинг февралида қирол япон кўриқчиларидан қочиб рус миссиясига кетди, марионет ҳукумати эса ноқонуний деб эълон қилинди. Россияга йўналтирилган амалдорларнинг янги кабинети ташкил қилинди. Япониянинг сиёсий таъсири жуда сусайди. 1896 йилда Япония билан Россиянинг ўзаро келишувида иккала томон бир-бирларини Кореядаги «хуқуқини» тан олишди. Россиянинг кўчайган таъсирига очикдан-очик қарши чиқишга имконияти бўлмаган Япония ва уни қўллаб-қўвватламайдиган Англия ва АҚШ корейс янбан гуруҳи орқали ҳаракат қилишга аҳд қилдилар. Янбанлар бу мамлакатлар Кореяда бир қатор прогрессив ислохотларни утказишга ёрдам беришади деб соддалик билан умид қилган эдилар. Бу гуруҳ 1896 йилда «Мустиқиллик клуби»ни ташкил қилдилар ва англиз тилида «Индепенденс» (Мустиқиллик) газетасини чиқара бошладилар.

Америкаликлар билан боғланган клуб раҳбарлари ватанпарварлик ҳаракатини Россиянинг Кореяда кенгайиб бораётган таъсирига қарши курашиш учун ишлатмоқчи бўлдилар. XIX аср охирида Япония АҚШ ва Англия ёрдамида Кореяда Чор Россиясини чекинтиришга эришдилар.

8-МАВЗУ: XVII - XIX АСРЛАРДА АРАБ ДАВЛАТЛАРИ

Т/р	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
1.	<p><u>Тайёрлов босқичи</u></p> <p>1.1. Дарснинг мақсади: Миср давлатининг босиб олинishi ва асоратга солиниши тўғрисида талабаларга тушунча бериш ва уларда мустаҳкам тасаввур ҳосил қилдириш. Ғарбий Суданга протекторат ўрнатилиши тўғрисида талабаларга тушунча бериш. Шарқий Суданнинг босиб олинishi ва Махдийлар қўзғолони ҳақида маълумот бериш. Жазоирнинг мустамлакага айлантирилиши ва миллий озодлик ҳаракатлари моҳиятини ёритиб бериш.</p> <p>1.2 Идентив мақсадлар: Мисрнинг иқтисодий аҳволини ёритиб беради. Аҳмад Ораибей ва унинг фаолияти тўғрисида маълумот беради. Самори Туре қўзғолонининг аҳамияти . Абдулқодир бошчилигидаги ҳаракат ҳақида талабаларга тушунтириш</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар: Араб давлатлари, Махдийлар, Самори Туре, Жазоир, Миср , Ансорлар, Сувайш, Ал-Азхар мадрасаси.</p> <p>1.4.Дарс шакли: Гуруҳларда</p> <p>1.5.Фойдаланиладиган метод ва усуллар: маъруза, дебат, баҳс, аклий ҳужум, видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар: Кўргазмали қуроллар, слайд, харита, тақдимот, тарқатма материаллари.</p>	Ўқитувчи
2.	<p><u>Ўқув машғулотини ташкил қилиш босқичи:</u> -Мавзу эълон қилинади. -Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.</p>	Ўқитувчи
3.	<p><u>Гуруҳда ишлаш босқичи:</u> -Талабаларга муаммоли савол беради. -Талабалар фикри эшитилади, бошқа талабалар баҳсга чақирилади.</p>	Ўқитувчи талаба

	-Умумий хулосалар чиқарилади ва тўғрилиги текширилади. -Умумий хулосага келинади.	
4.	<u>Мустаҳкамлаш ва баҳолаш босқичи:</u> -Араб давлатларининг иқтисодий ижтимоий аҳволини айтиб беринг? - Мисрда Буюк Британия сиёсатининг моҳияти нималардан иборат эди? - Жазоирни Франциятамонидан босиб олиниши ва унинг аҳамияти тўғрисида маълумот беринг? - Муҳаммад Аҳмаднинг фаолияти.	Ўқитувчи
5.	<u>Ўқув машғулотини якунлаш босқичи:</u> - Араб давлатларнинг мустамлакага айлантирилиши ва оқибатлари . - Араб мамлакатларида миллий озодлик ҳаракатлари. - “Ёш Жазоир” партияси ва унинг талаблари. -Шарқий ва Ғарбий Суданда Мустақиллик учун ваз олиши.	Ўқитувчи

Ажратилган вақти: 2 соат

Асосий саволлар:

- 1.Миср давлатининг босиб олиниши ва асоратга солиниши.
- 2.Ғарбий Суданда протекторат ўрнатилиши.
- 3.Шарқий Суданнинг босиб олиниши.
- 4.Жазоирнинг мустамлакага айлантирилиши

Мавзуга оид муаммолар:

1. Араб мамлакатларида феодал тузуми ҳақида гапиринг?
2. Миср давлатининг босиб олиниши ва асоратга солиниши ҳақида нимани биласиз?
- 3.Маҳдийлар кўзғолони аҳамияти гапиринг?
4. Ҳадив олиб борган сиёсат қандай эди?

Мавзу юзасидан дарснинг мақсади:

Араб мамлакатларида феодал тузуми ҳақида гапиринг. Ғарбий Суданга протекторат ўрнатилиши Шарқий Суданнинг босиб олиниши, Миср давлатининг босиб олиниши ва асоратга солиниши, Ҳадив олиб борган сиёсат, Маҳдийлар кўзғолони аҳамияти ва Жазоирнинг мустамлакага айлантирилиши.

Идентив ўқув мақсадлари:

1. Янги даврда Араб мамлакатларидаги ижтимоий-сиёсий ҳолатни кўрсатади.

2. Мисрнинг тараққиёт даражасини таҳлил қилади ва шарҳлайди.
3. Сувайш каналидан фойдаланиш 1888 йилдаги конвенциянинг мазмунини тушунтириш
4. Миллий мустақиллик учун курашнинг кучайишининг ёритиб беради

1-савол баёни*

Араб ҳалифалиги тарқаб кетгандан кейин Миср ва бир қатор Араб мамлакатлари сақланиб қолди. Бу давлатлар Марокашдан ташқари XVI асрда Усмон империясига буйсундирилди. Бу империянинг ҳокимияти XVIII асрдаёқ заифлашиб, бу ерларда маҳаллий йирик феодаллар ҳоким бўлиб олишди.

Мисрда XVIII -аср ва XIX-аср чегарасида ва маҳаллий аҳоли мамлакатга бостириб кирган Наполеон Бонапарт бошчилигидаги француз армиясида қарши курашда қатнашди. Француз қўшинларининг қолдиқлари таслим бўлганларидан кейин мисрликлар инглизларни хайдаб чиқариш учун курашдилар. Расман Миср империясининг олий ҳокимияти остида бўлсада амалда деярли тўла мустақилликни сақлаб қолди. Аммо ҳокимият тепасида турган феодаллар кўпинча халққа қарши сиёсат ўтказиб, Миср Франция ва Англия томонидан иқтисодий асоратга солинишига ёрдам берди.

Миср Қоҳира гарнизони 1881 йилда ажнабийларга катта имтиёз берган хадивга яъни Миср подшосига қарши чиқдилар. Қўзғолончилар: «Миср мисрликларники бўлиши керак» деган шиорни илгари сурдилар. Хадив янги ҳукумат тайинлашга мажбур бўлди. Мустақил миллий сиёсат юргизиш тарафдори бўлган ватанпарвар офицерлар янги ҳукуматда асосий роль ўйнадилар. Босқинчиларга қарши кенг халқ ҳаракати бошланди. 1874 йилда Дизраэли Миср хазинаси бўшаб қолганидан фойдаланиб, Миср хадивидан Сувайш каналининг унга қарашли акцияларини 4 миллион фунт стерлингга сотиб олади, канални контрол

қилиб туриш Британия империясининг Ҳиндистонга
бориладиган йўлларда хукмронлик қилишини
таъминларди. Инглиз қўшинлари мамлакатта бостириб кирдилар. Кучлар
албатта тенг эмас эди. Миср қўшинлари ғалабани инглизларга бой берди.
Шундан кейин Миср ҳақиқатдан ҳам Англия мустамлакасига айланди.
Англия консули мамлакатни идора қила бошлади.

Ҳозирги Сувайш каналининг қурилиш тарихи янада характерлидир.
Канал казиш учун Наполеон Бонапарт ҳам, италиялик ва франциялик
савдогарлар ҳам кўп ҳаракат қилганлар. Ниҳоят, 1854 йили француз
дипломати ва савдогари Фердинана де Лессенс Миср хукмдори Саид
подшодан канал қуриш ҳуқуқини олди. Канал лойиҳасини француз
инженерлари Линан ва Мужель ҳамда италия инженери Негрелли ишлаб
чиққан эдилар. Сувайш канали 173 км бўлиб унинг кенглиги 120-150
метрدير. Канал зонасида Порт-Саид, Эл Кантара, Исмооилия, Сувайш ва
Тавфиқ портлари бор. Канал Осиё билан Европани шунингдек, Африка
билан Европани боғловчи энг катта сув йўлидир. 1869 йил ишга
туширилган канал биринчи навбатда инглиз ва француз
мустамлакачиларининг иштаҳасини карнай қилиб юборди. 1882 йили
Англия қўшинлари Миср территориясига бостириб кирди ва Қохирани
эгаллади. Натижада мамлакат Англиянинг мустамлакасига айланди. Миср
подшолиги номигагина, халқни чалғитиш ва икки томонлама асоратга
дучор этиш учун қолдирилди. 1914 йили Англия империалистлари яна бир
сиёсий найрангбозлик ишлатиб, гуё Миср Британия протекторатидаги
давлатдир деб эълон қилди.

2-савол баёни*

Ғарбий Судандаги йирик давлатлардан бирининг хукмдори
Самори Туре ҳам 1870-йилда Французларга қарши кураш бошлади. У

атоқли лашкарбоши, сиёсатчи эди. Самори Французларга қарши «зимдан» тайёргарлик кўра бошлади. У Сенегалдаги Француз армиясига ўз қўшинини харбий тайёргарлигини ошириш мақсадида яқин кишиларини юборди. Улар бу ерда Сенегал ўқчи солдатлари ичида харбий тайёргарлик олдилар. Қайтиб келган Саморининг жангчиларига харбий жангнинг замонавий усулларини ўргандилар. Самори Француз армиясига қарши 18-йил партизанлик урушини олиб борди.

Француз отрядлари ҳар томонлама қарам қилинган Самори қўшини 1898-йилдагина таслим бўлди. Хоинлар Саморини Французлар қўлига тутиб бердилар, улардан катта миқдорда эхсонлар олдилар. Асир олинганларни темир йўл курилиши учун Шимолга олиб кетишди Англия шундан кейингина бутунлай Ғарбий Суданни мустамлакага айлантирли.

3-савол баёни*

Инглизлар Мисрни босиб олганларидан кейин ўз қўшинларини Шарқий Суданни истило қилиш учун юбордилар, лекин аҳоли истилочиларга қарши муқаддас урушга отландилар. Қўзғолончиларга Мадҳий номи билан машҳур бўлган Муҳаммад Аҳмад бошчилик қилди. Муҳаммад Аҳмад мустақил давлатни барпо этди. Мадҳийчилар инглизларнинг асосий кучларини янчиб ташладилар. Босқинчилар эса мамлакатдан чиқиб кетдилар, лекин бир неча йилдан кейин янгидан қўтпин тортиб келишга журъат этдилар. Улар қатъий ғалабага эришдилар.

Суданликларнинг эски милтиқлар, қилич, найза ва ханжарлар билан қуроолланган қўшинлари пулемёт ва замбараклардан ўққа тутилиб қириб ташланди. Шарқий судан расман Англия билан Миср томонидан идора қилинадиган бўлди. Аслида эса у ерда фақат инглизларнинг ўзлари хўжайин бўлиб қолган эди

XIX аср охири XX аср бошларида Шарқий Судан ҳамон Миср қаромоғида

эди

1881 йилда Суданликларнинг етакчиси Муҳаммад Аҳмад халқни Миср-Турк зулмига ҳамда Европаликларга қарши муқаддас урушга чақирди.

Муҳаммад Аҳмад ўзини Маҳдий деб эълон қилди. Губернатор Маҳдийни қамаш учун юборган 200 кишилиқ ҳарбий гуруҳ йўқ қилиб ташланди.

1882 йилда Хартумга мисрлик Абдулқодир генерал-губернатор этиб тайинланди. У Маҳдийлар ҳаракатини бостиришга уринди. 1883 йил Генерал Хикс бошлиқ инглиз қўшини қириб ташланди. 1884 йил инглизлар Суданга Генерал Гордон бошчилигида ҳарбий қисм юборишди бироқ бу қўшин ҳам тор-мор этилди ва Судан озод этилди.

1885 йилда Суданда мустақил Маҳдийлар давлати тузилди Муҳаммад Аҳмад вафот этгач Абдуллоҳ ҳокимиятни ўз қўлига олди. Омдурман шаҳри пойтахт этиб белгиланди. 200 минг қўшин давлатнинг таянчи эди. 1889 йилда Буюк Британия – Миср бирлашган қўшинлари Судан маҳдийлари қўшини устидан ғалаба қозонди.

4-савол баёни*

1830 йили француз экспедицион корпуси Жазоирни ишғол қилди. Маҳаллаий халқ босқинчиларга қарши қаттиқ қаршилик кўрсатди. Абдул Қодир бошчилигида 1832 йили бошланган халқ қўзғалони 1847 йилгача давом этди.

Жазоир халқининг озодлик ва миллий мустақиллик учун француз мустамлакачиларига қарши олиб борган қаҳрамон кураши бутун қитъа халқларининг озодлик кураши тарихидан муносиб ўрин олади. XIX аср 80-йилларига қадар Жазоирда бир неча бор халқ қўзғалонлари бўлиб ўтди.

Наполеон III нинг ҳокимият тепасидан ағдариб ташланганлиги тўғрисидаги хабар таъсири остида 1870-йил октябрида Жазоирда мустамлака маъмурларига қарши намоийшлар ўтказилди. Бу намоийшларга араб камбағаллари билан биргаликда Жазоирдаги француз

ишчилари ҳам қатнашдилар. 1871 йил март ойида бу шаҳарнинг меҳнаткашлари Париж коммунасини қувватлаб намоиш ўтказдилар. Намойишчилар: «Яшасин Париж», «Битсин Версаль!» деган шиорлар ёзилган плакатлар кўтариб бордилар. Бу намоишлар мамлакатнинг турли қисмларида араблар ва барбарларнинг қўзғолон кўтаришига сабаб бўлди. Аммо франпуз муштамлакачилари Жазоир халқининг озодлик курашини шафқатсиз равишда бостирдилар.

1905-1906 йилларда Жазоирда муштамлака зулмига қарши кураш бошланди. 1912 йилда “Ёш Жазоир” партияси тузилди. Бу партия суд ишларида жазоирликлар учун “маҳаллий кодекс” номли камситувчи тартибни бекор қилиш, солиқ олишда жазоирликлар ва европалликларни тенглаштириш, халқ маорифини кенгайтириш, араб учун сайланадиган ловозимларни кўпайтириш каби талабларни қўйдилар.

9-МАВЗУ: XIX АСР ОХИРИ XX АСР БОШЛАРИДА МЎҒИЛИСТОН .

Т/р	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
1.	<p><u>Тайёрлов босқичи</u></p> <p>1.1. Дарснинг мақсади: XIX аср ўрталарида Мўғилистондаги Манжурларнинг иқтисодий сиёсати тўғрисида талабаларга тушунча бериш ва уларда муштамлака тасаввур ҳосил қилдириш. Арат хўжалиги тўғрисида талабаларга тушунча бериш. Мўғилистондаги рус савдоси ҳақида маълумот бериш.</p> <p>1.2 Идентив мақсадлар: Мўғилистоннинг иқтисодий аҳволини ёритиб беради. Манжурларнинг фаолияти тўғрисида маълумот беради. Мўғилистонда чорвачиликнинг ривожланиши .</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар: Мўғилистон, Арат хўжалиги, Ламаизм ,Аймақ , Урга, Улан-Батор, Буюк халқ хурали.</p> <p>1.4.Дарс шакли: Гуруҳларда</p> <p>1.5.Фойдаланиладиган метод ва усуллар: маъруза, дебат, баҳс, ақлий ҳужум, видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар: Кўргазмали қуроқлар, слайд, харита, тақдимот, тарқатма материаллари.</p>	Ўқитувчи
2.	<u>Ўқув машғулотини ташкил қилиш босқичи:</u>	Ўқитувчи

	-Мавзу эълон қилинади. -Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.	
3.	<u>Гуруҳда ишлаш босқичи:</u> -Талабаларга муаммоли савол беради. -Талабалар фикри эшитилади, бошқа талабалар баҳсга чақирилади. -Умумий хулосалар чиқарилади ва тўғрилиги текширилади. -Умумий хулосага келинади.	Ўқитувчи талаба
4.	<u>Мустақамлаш ва баҳолаш босқичи:</u> -Мўғулистоннинг иқтисодий ижтимоий аҳволини айтиб беринг? -Цин династияси сиёсатининг моҳияти нималардан иборат эди? - Мўғулистоннинг рус савдогарлари билан савдо алоқалари тўғрисида маълумот беринг?	Ўқитувчи
5.	<u>Ўқув машғулотини якунлаш босқичи:</u> - Мўғулистоннинг мустамлакага айлантирилиши ва оқибатлари . - Мўғулистоннинг миллий озодлик ҳаракатлари. -Мўғулистон халқ республикасини ташкил топиши.	Ўқитувчи

Ажратилган вақти: 2 соат

Асосий саволлар:

1. XIX аср ўрталарида Мўғулистондаги Манжурларнинг иқтисодий сиёсати.
2. Мўғулистонда Цин сулоласининг иқтисодий сиёсати ва арат хўжалиги.
3. Мўғулистондаги рус савдоси.

Мавзуга оид муаммолар:

- 1 XIX аср ўрталарида Мўғулистондаги Манжурларнинг иқтисодий сиёсати ҳақида гапиринг?
2. Мўғулистонда Цин сулоласининг иқтисодий сиёсати ҳақида нимани биласиз?
3. Арат хўжалиги ҳақида гапиринг?
4. Мўғулистондаги рус савдоси қандай эди?

Мавзу юзасидан дарснинг мақсади:

XIX аср ўрталарида Мўғулистондаги Манжурларнинг иқтисодий сиёсати, Мўғулистонда Цин сулоласининг иқтисодий сиёсати, Арат хўжалиги ҳақида ва Мўғулистондаги рус савдоси ҳақида маълумот беринг.

Идентив ўқув мақсадлари:

1. Янги даврда Мўғилистонда ижтимоий-сиёсий ҳолатни кўрсатади.
2. Мўғилистонда Цин сулоласининг иқтисодий сиёсатини шарҳлайди.
3. Арат хўжалиги ҳақида мазмунини тушунтириш
4. Миллий мустақиллик учун курашнинг кучайишининг ёритиб беради

1-савол баёни*

Бу давлатнинг расмий номи Монголия республикаси, пойтахти Улан-Батор. Ҳудуди-1566000 км². Давлат тили-монгол. Дини ламаизм (Тибет буддизми). Пул бирлиги-тугрик.

Марказий Осиёда жойлашган давлат. Ғарбда, жанубда ва шарқда Хитой (чегара узунлиги-4673 км), шимолда Россия билан (3441 км) чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги 8114 км. Ғарбида ва жануби-ғарбида Монголия Олтойи (баландлиги-438 м), Гоби Олтойи ва Хонгай тоғлари, мамлакатнинг марказий қисмида Хонгай тоғлари жойлашган. Жанубида ва жануби-шарқида Гоби саҳроси мавжуд. Асосий дарёлари-Селенга, Керулен, Кобда. Нисбатан йирик кўллари-Убсунур, Хубсу-гул. Мамлакат ҳудудида нефть, кўмир, мисс, темир рудаси, волфрам, молибден, фосфоритлар, кўрғошин, никель, олтин конлари бор. Мамлакат ҳудудининг катта қисмини ўтлоқ ва яйловлар (79 %) эгаллайди. Иқлими кескин континентал.

Давлат тузилиш, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши республика. Мамлакат 18 та район (аймоқлар)га ва 3 та муниципалитет (Улан-Ботор, Дархан, Эрдэнэт)га бўлинади. Монголия 1924 йил ноябр ойида мустақилликка эришган (илгари Хитой таркибидаги ташқи Монголия провинцияси). Миллий байрам 11 июл Халқ инқилоби куни. Ижроия ҳокимият президентга (давлат бошлиғи) ва премьер-министр бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Олий қонун чиқарувчи орган Давлат Буюк Хурали (бир палатали парламент). Йирик сиёсий партиялари: Монголия Халқ инқилобий

партияси, Монголия Миллий демократик партияси. Монголия Социал демократик партияси.

Цин сулоласининг Муғилистондаги иқтисодий сиёсатини 2 даврга бўлиш мумкин. Биринчи даврида манжурлар ўзининг асосий ва чекланмаган ҳокимияти сифатида қарашган. Хитой савдогарларини Мўғилистонга киришини қатъий ман этишган. Улар Хитой оилаларининг Буюк Хитой деворидан ўтишини ҳам тақиқлаганлар. Ҳатто Хитой аёллари бу қонидани бузсалар уларни ҳам ўлим кутарди.

ХУШ аср ўрталарида бутун Мўғилистон забт этиб, бўлингач ҳам манжурлар Буюк Хитой деворидан ўтиш йўлларини қаттиқ назорат қилдилар.

Мўғил ва Хитойликлар ўртасидаги савдо фақатгина Колгон, Куку-Хото ва Долонон орқали манжурларнинг қатъий назорати остида олиб бориларди. Кейинчалик Хитой савдогарлари кенг миқдорда товар ва маблағларининг кириб келиши, Цин сулоласининг Хитой савдо аҳлига қўйган шартларига ўзгартиришлар киритишга мажбур қилди.

Мўғилистонга келиш учун аввало савдогарлар манжур губернаторларидан рухсат олиши керак эди. Рухсатномадан шахснинг кимлиги, қаерга, қанча муддатга, қандай мақсадда бораётгани, қандай ва қанча миқдорда товар олиб ўтаётгани аниқ кўрсатилиши талаб этиларди. Бундай рухсатномани олиш учун қарийиб бир йил талаб этиларди. 1815 йилдаги манбада: “Мўғилистонда қонунга хилоф алоқалар ва унинг ҳудудида жамоат тинчлигини бузадиган нарсаларни олиб кирмаслик” қайт этилади. Хитой товарлари Мўғилистон катта божлар эвазига киритиларди. Металл шунга ўхшаш кичик металл буюмларидан ташқари буюм киритиш тақиқланган. Сабаби металл буюмларини хавфсизликка, ҳукмронликка таҳдиди солувчи ашё сифатида қарашган. Манжурлар, мўғиллар қўлига бу буюмлар тушиб қолгудек бўлса, ҳарбий қурол аслаҳалар ясаб олишлари мумкин деб тахмин қилишган ва қонунда бу буюмларни киритишни тақиқлаш тўла тасдиғини

топган. Қонунни бузган савдогарларни манжурлар қаттиқ жазолаганлар, жумладан уларнинг товарлари мусодара этилиб ўзларини зиндонбанд этиларди. 1803 йил император Цзя-Циннинг буйруғига кўра Урги, Кобда ва бошқа Мўғил шаҳарлардаги Хитойликларнинг “рухсатёрлиғи” бекор қилинди. Ана шундай тақиқларга қарамасдан Хитой савдо-хунарманд аҳлининг Мўғилистонга товар киритиш ҳажми кенгайди.

Йирик Хитой савдогарлари ва Цин Сарой аҳли ўртасида кўринмас алоқалар мавжуд эдики, бу алоқалар фойда, пул, порахўрлик эвазига мустаҳкамланганди. Монастрлар Мўғилистондан кенг кўламдаги бошқарув муассаси эди. Қаерда монастр бўлса, албатта ўша ерда, “хошун”ёки “аймоч”идораси бўларди. Чунки диний байрамлар нишонланадиган монастрларда минглаб одамлар ташриф буюрарди. Далиллар XVIII аср охирларида монастрларда савдо расталари, мол сақланадиган омборхоналар ва Хитой савдогарлари тунаб қоладиган маскан вазифасини тасдиқлайди. Монастрлар қанчалик катта бўлмасин, у шунчалик тез савдо марказига айланарди. Савдо алоқалари нафақат Хитой савдогарлари учун, балки мамлакат ички ҳаётида Мўғиллар учун ҳам қулай эди. Чунки мўғиллар ўзлари ишлаб чиқарган маҳсулотлари Хитойлик савдогар ва хунармандларига айрибошлар ёки сотар,ўз хўжалик эҳтиёжларини Хитойликлар маҳсулотлари билан қондирарди. Хитой савдо капитал маблағлари XIX асрнинг 60 йилларигача ягона монопол сотувчи ва харидор сифатида қийинчиликсиз Мўғил бозорларини эгаллади. Шундан сўнг улар ягона ва монопол нархларни нафақат мўғил, балки ўз товарларига ҳам катта фойдани кўзлаб кўя бошлади. Хитойликларга Мўғилларнинг ишлаб чиқариши натурал хўжаликка таянганлиги ҳам қўл келди.

Агар биринчи даврда Хитой савдогарлари фирмаларининг товар етказиб беришда етакчилиги кўзга ташланса, XIX асрнинг II ярмига келганда бундай жараёнлар марказига Мўғилистондаги хом-ашё қўшила

бошлади. Агар илгарилари Мўғил савдогарлари Хитойнинг айрим районларида савдо қилган бўлса, бу кўрсаткич янада кенгайди.

Хитой савдогарларининг капитал маблағи Мўғилистон ҳар бир хўжаликка кириб борадиган даражадаги ташкилот яратди. Мўғилистон манжурлар сулоласининг феодал калониялигига қолаверди. Хитой сармояси Мўғилистонда чуқур ва кенг кўламли бўлиб тарқалди.

Хитой харидор-далоллари аратларга товар ва маблағлари билан таъминлаш эвазига ўзлари учун зарур бўлган-мол, мато бошқа хом-ашёлар оларди. Мўғиллар билан сармоя операцияларини феодаллар орқали бажарардилар. Феодал суда ва фоизларни қарам кишилардан ундириб олиш ҳуқуқига эга эди. Улар фоиз муддатини қарзнинг асосий қисмига тўласалар бир йилдан сўнг, яна янги ва қийин шартлар асосида битим тузишга мажбур эдилар.

2-савол баёни*

Мўғилистоннинг асосий бойлиги чорваси эди. Бу ҳам хитойликлар кўлида тўплана бошлади. Юан-Шан-Дэ фирмасини намуна сифатида келтирадиган бўлсак, XVIII асрнинг охириги ўн йилликларида шахсий чорвачилик хўжалиги бир мавсумда қарийиб 30 минг қўй ва 6 минг туя етказиб берган. Бундай фирмалар яна бир нечта эди. Манжурлар давлати инқироzi йилларида 90 % хонушлар Хитой сармоядорларига иқтисодий жиҳатдан қарам эдилар.

Ана шу тарзда Мўғилистон манжурларнинг иқтисодий сиёсатида ўзгаришлар кузатилди. Даставвал, Хитой савдогарларининг Мўғилистон ҳудудига киришини тақиқланган бўлса, кейинчалик уларни ўз ҳимояларига олиб маблағларидан фойдаландилар. 1860 йилда Пекин ҳукумати Мўғилистон эшикларини рус савдогарлари учун очдилар. Россия ва Мўғилистоннинг яқинлашуви Цин сулоласини Хитой савдогарларига ва

уларнинг киритаётган маблағларига нисбатан душман кўзи билинмас балки ҳамкор сифатида қарашга мажбур этди.

Манжурлар Мўғилистонни босиб олгандан сўнг бу ердаги ижтимоий ҳолатига ўзгартиришлар киритмадилар. Ижтимоий қатлам асосини чорвачилик хўжалиги ташкил этарди. Мўғилистонда ер ва унумдор яйловлар мўғил феодалларига тегишли эди. Бундай эгалик шакли Мўғилистонда ишлаб чиқариш феодалларнинг шахсан аралашуви билан бажарилишига сабаб бўларди. Зодагонлар орасида Дурекчиван каби феодаллар бор эдики, унинг кўл остида 7 минг, 300 бош қорамол, 20 минг қўй, Бишерельту-Ваннинг 6500 оти, 500 бош қорамоли, 120 та туяси, 10 минг дона қўйи бўлган бўлса Дюрбет князи Цевен-гуннинг 2200 та оти, 400 бош қорамоли, 100 та туяси, 12 мингта қўйи бўлган.

Феодаллар ўз хўжалигидаги юмушларни бажариш учун қарам кишилар меҳнатидан фойдаланардилар. Уларга ўз хўжалигида етиштириладиган маҳсулот ёки мол ҳисобига ҳақ тўлардилар. Булар шакл бутун Мўғилистон учун хос хусусият эди. Баришна ўташ бутун ҳудуд бўйлаб кенг қулоч очди. Феодал баршинасиз ўз хўжалигини юритишга қодирмасди.

Ана шундай ҳолат, феодал тарқоқликни янада кучайтирди. Буни биз Манжурлар давлатининг инқирози йилларидан мўғилистонинг ташқи сиёсатида мамлакатнинг бир-бирига боғланган 105 та феодал поместрларга бўлиниб кетиши ҳам кўришимиз ҳам мумкин. Натурал хўжалиги, ҳунармандчилигини орқада қолишига сабаб бўлди. Мўғил хўжалигида ҳунармандчиликнинг мутлақо аҳамияти йўқ эди. Тарихий ёдномаларнинг гувоҳлик беришича, мўғиллардан ҳеч вақт ҳунармандчилик ривожланмаган, шунинг учун ҳам манжурлар ҳукмронлиги давридагидек инқироз бунчалик тез содир бўлмаганди. XIX асрнинг охирларида рус ҳунармандлари Мўғилистонда пайдо бўла бошлади.

Мўғил феодаллари шахсий ерларидан фойдаланиб, аратларнинг қарам кишиларга айлантирдилар. Мўғилистонда аратнинг ҳеч қандай ҳуқуқга эга эмасди. Ўз молини ўзи ҳоҳлаган ерда боқиш чодирни ўзи ҳоҳлаган ерда қўйиш ҳуқуқи ҳам йўқ эди. Фақатгина феодалларнинггина тақсимлар, белгилаб бериш ҳуқуқи мавжуд эди.

Иқтисодий қарамлик шахсий қарашликни кучайтиргани учун феодалларнинг рухсатсиз аратлар уйланиши, ўғлини уйлантириш, қизини турмушга бериш тақиқланарди. Бу ҳуқуқдан феодал ўғиллари ҳам фойдаланарди. Арат умуман олганда қарам эди, хўжаликнинг ерига беркитилган киши бўлиб қолаверди. Манжурлар ҳукмронлиги даврида Мўғилистонда аратларнинг ўз хўжалиklarини ералрни ташлаб кетиши, феодаллар эса қочоқ аратларни ўз ерларига қабул қилиши тақиқланганди. Аммо феодаллар эса қочоқ аратларни ўз ерларига қабул қилиши тақиқланганди. Аммо феодаллар ўз аратларини бошқа хўжайинга топшириши, совға қилиши, сотиб юбориши қонунда тасдиқланганди. Аратлар хўжаликларнинг рухсатсиз ўз иши билан қисқа муддатга кетишига ҳам йўл қўйилмасди. Ижтимоий таҳлиллардан монастр, феодал ва арат хўжалигидан шу нарса аниқ бўлдики манжурлар давлатининг инқироzi ўрталаридан бита феодал хўжалигида отлар сони 530 та, монастрлардан 70 та аратдан 7 та туя, феодалдан 75 та монастрда 12 та аратда 1,2 та қўй ва эчкилар феодалда 1647 та монастрда 516 та аратда 44 та бўлган. Чорва моли йил ўн икки ойда сер ўт яйловлар очиқ ҳавода юришган. Ноқулай об-ҳаво шароити йиртқич ҳайвонларнинг ҳужумидан ҳимоя қилувчи қуролнинг ўзи йўқ эди. Ҳатто ем захираси ҳам ғамлаб қўйилмаган. Молнинг тақдири бутунлай табиат ҳукмронлиги остида эди. Оддий қуроллар билан ҳимояланиши, емнинг ғамлаб қўйилмаслиги, қурғоқчилик вақтларда молнинг очдан ўлишига, касалликларга чалинишига, йиртқич ҳайвонларга ем бўлишига сабаб бўлган.

Кўпгина тарихий далиллар шундан гувоҳлик берадики, ана шундай вақтлар минглаб қорамол боши қирилиб кетар, бунинг натижасида ҳар бир хўжаликлари янада камбағаллашиб борарди.

Феодалларнинг белгилаб қўйган қийин шарт ва мажбуриятларини Мўғилистонда хўжаликнинг ривожланишига катта тўсиқ бўлган. Чорвачиликда нафақат молнинг қийматига балки унинг жуни тери, мовути ҳам қимматга эга эди. Молнинг касалланишига қарши фақат биргина усулни, у ҳам бўлса, ламаизм асосида довалашни билардилар. Шунини таъкидлаш жоизки мўғил оиласининг фаравонлиги ҳар томонлама чорвачилик хўжалиги боғлиқ эди. Бу айниқса 19 асрнинг 2 ярми ва охирида ҳамда 20 аср бошларида кучайди.

3-савол баёни*

XIX асрнинг 60 йилларида Мўғилистонда рус савдосига тамал тоши қўйилди. 1860 ва 1883 йиллардаги рус-Хитой келишувига мувофиқ рус капиталистларининг бутун Мўғилистон ҳудудида божсиз савдо қилиш ҳуқуқини берди. Бундан ташқар Чор ҳукумати Ург, Кобро, Улясутайда элчихоналар очиш ҳуқуқини кўлга киритдилар. Аммо рус савдогарлари бу вақт келиб нафақат Хитой савдогарлари билан балки инглиз, америка ва бошқа савдо фирмалари билан рақобатбардошда иш юритишига мажбур эди. Ваҳоланки, улар манжурлар ҳимояси ва кўмаги иш олиб борардилар.

Рус савдогарлари ўз маҳсулотларини пулга сотишни мақсад қилсаларда, аммо мўғиллар кўлида пул йўқ эди. Хитой савдогарлари мўғиллар билан савдодан қарз эвазига айрибошлаш усули орқали савдо қиларди.

Мўғиллар русларнинг тўқимачилик, металсозлик, қайта ишланган тери ва бошқа товарларига эҳтиёжманд эдилар. Бу маҳсулотлар Сибир, Байкалортида ҳам деярли ишлаб чиқарилмас айримлари эса ички бозор

учунгина чиқарилади, холос. Мўғилистон учун ушбу товарлар Россиянинг марказий районлари ва Урал худудларида ишлаб чиқарилди. Аммо бу товарларни етиб келиши мўғиллар учун қимматга тушарди. Хитой савдогарлари американи, инглиз ва бошқаларнинг матоларини Мўғил ички бозорига киритдилар. Уларнинг сифати жуда паст бўлсада, аммо рус савдогарлари таклиф этаётган нархлардан анча арзон эди. Хитой савдогарлари, фирмалари ҳар дақиқада инглизлар, америкаликлар, японлар ва бошқа компаниялар ҳаракатларидан воқиф бўлиб турар, бунинг учун ўз жосусларини ҳам ёллағандилар. Шунинг учун ҳам Хитой савдосармояси Мўғилистон иқтисодий ҳаёти ўзининг ҳал қилувчи хусусиятини сақлаб қолди. Европаликлар киритаётган саноат моллари; хитойлик савдохунарсанд аҳилларининг шавқатсизларча таъсир ўтказишига уринаётган усуллари, аратларнинг яна қашшоқлашишига олиб келди. XIX асрнинг 2 ярмида феодалларнинг ҳам иқтисодий синиш ҳолати кузатилдики, бу ҳол уларни камбағаллашган феодал даражасига етаклади. Манжур ҳукмронлигининг охирига келганда мўғил феодал тузуми чуқур инқироз даврини бошидан кечирди. Мўғилистон манжурлар ҳукмронлиги даврида юқори ишлаб чиқариш босқичига ўтолмади. Чунки, феодал тузум, Цин сулоласининг ҳукмронлиги, иқтисодий қарамлик, капиталнинг четдан кириши, ламаизм ғоялари бунга тўсқинлик қиларди.

Монголияда ягона мустақил давлат Ойрот хонлиги ҳам 1758 йилда манжурлар томонидан тугатилди ва унинг ярим миллиондан ортиқ аҳолиси кириб ташланди. Цин сулоласи Монголияни ташқи дунёдан ажратиш чораларини кўрди. 20 аср бошларида Монголия Осиёнинг энг қолоқ мамлакатларидан бири эди.

Монголияда 19 аср бошланган миллий озодлик ҳаракати 20 аср бошларида янада кучайди. 1911 йил аратларнинг йирик қўзғалони бўлиб ўтди. 1911 йил ноябрда Урга (ҳозирги Улан-Батор) да Цин сулоласи мустақил Монголия давлати тузилганлиги эълон қилинди ҳокимияти

ағдарилиб

Мамлакатдаги лама ибодатхонасининг олий рухонийси-Бугдихон тузган хукумат Монголия суверинитетининг давлатлар томонидан тан олиниси учун 3 йилда орткироқ харакат қилди. 1915 йилда Россиянинг Кяхта шаҳрида чор Россияси, Хитой ва Монголия вакилларининг уч томонлама конференцияси бўлди, унинг қарорларига мувофиқ, Монголиянинг мақоми Хитой суверинитети остидаги ва Россия хомийлигидаги кенг мухторият билан чекланди. 1919 йилда Хитой Монголияга қўшин киритди ва унинг хукмрон юқори табақасини мухторият мақомидан воз кечишга мажбур қилди. Аммо монгол халқи мустақиллик учун курашни давом эттирди.

1921 йил июлда Урга шаҳрида Монголия мустақиллиги эълон қилинди. 1924 йил 26 ноябрда мамлакат парламенти-Буюк халқ курали Монголия Халқ Республикаси (МХР) тузилганлигини маълум қилди ва биринчи конституцияни қабул этди.

10МАВЗУ: XVIII-АСР БОШЛАРИ ВА XX-АСР БОШЛАРИДА АФРИКА ДАВЛАТЛАРИ ВА МИЛЛИЙ ОЗОДЛИК ҲАРАКАТЛАРИ.

Т/р	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
1.	<p><u>Тайёрлов босқичи</u></p> <p>1.1. Дарснинг мақсади: XVIII-аср бошларида Африканинг иқтисодий- ижтимоий ахволи тўғрисида талабаларга тушунча бериш ва уларда мустақкам тасаввур ҳосил қилдириш. Мустамлакачи давлатлар томонидан Африканинг бўлиб олиниси тўғрисида талабаларга тушунча бериш. Африка халқларининг эксплуатация қилиниши ҳақида маълумот бериш. Африка халқларининг Европа мустамлакачиларга қарши кураши ҳақида тушунча бериш</p> <p>1.2 Идентив мақсадлар: Африканинг иқтисодий аҳволни ёритиб беради. Африка халқларининг эксплуатация қилиниши ҳақида тўғрисида маълумот беради. Мустамлакачи давлатлар томонидан Африканинг бўлиб олиниси ҳақида тасаввур ҳосил қилдириш .</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар: Африка, Марокаш, Ангола ,Гамбия , Конго, Бурлар Республикаси, Тропик Африка, Зулуслар.</p> <p>1.4.Дарс шакли:</p>	Ўқитувчи

	<p>Гуруҳларда</p> <p>1.5.Фойдаланиладиган метод ва усуллар: маъруза, дебат, баҳс, аклий ҳужум, видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар: Кўргазмалар қуроллар, слайд, харита, тақдимот, тарқатма материаллари.</p>	
2.	<p><u>Ўқув машғулоти ташкил қилиш босқичи:</u> -Мавзу эълон қилинади. -Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.</p>	Ўқитувчи
3.	<p><u>Гуруҳда ишлаш босқичи:</u> -Талабаларга муаммоли савол беради. -Талабалар фикри эшитилади, бошқа талабалар баҳсга чақирилади. -Умумий хулосалар чиқарилади ва тўғрилиги текширилади. -Умумий хулосага келинади.</p>	Ўқитувчи талаба
4.	<p><u>Мустақамлаш ва баҳолаш босқичи:</u> -Африканинг иқтисодий ижтимоий аҳволини айтиб беринг? - Мустамлакачи давлатлар томонидан Африканинг бўлиб олиниши тўғрисида маълумот беринг? - Африка халқларининг Европа мустамлакачиларга қарши кураши айтиб беринг?</p>	Ўқитувчи
5.	<p><u>Ўқув машғулоти якунлаш босқичи:</u> - Африка халқларининг Европа мустамлакачиларга қарши кураши ва оқибатлари . - Мустамлакачи давлатлар томонидан Африканинг бўлиб олинишига ҳаракатлар. - Африка халқларининг Европа мустамлакачиларга қарши курашининг кучайиши ва аҳамияти.</p>	Ўқитувчи

Ажратилган вақти: 2 соат

Асосий саволлар:

1. XVIII-аср бошларида Африканинг иқтисодий- ижтимоий аҳволи.
2. Мустамлакачи давлатлар томонидан Африканинг бўлиб олиниши.
3. Африка халқларининг эксплуатация қилиниши.
4. Африка халқларининг Европа мустамлакачиларга қарши кураши.

Мавзуга оид муаммолар:

- 1 XVIII-аср бошларида Африканинг иқтисодий- ижтимоий аҳволи нима учун ёмон эди ?
2. Мустамлакачи давлатлар томонидан Африканинг нихоятда тез босиб олинишининг ўзига хос сабабларини айтинг ?

3. Африка халқларининг айёвсиз эксплуатация қилиниши ва унинг салбий оқибатлари ҳақида гапиринг?

4. Африка халқларининг Европа мустамлакачиларга қарши курашлари нима учун кўпинча мағлубият билан тугар эди?

Мавзу юзасидан дарснинг мақсади:

XVIII-аср бошларида Африканинг иқтисодий- ижтимоий ахволи, Мустамлакачи давлатлар томонидан Африканинг бўлиб олиниши, Африка халқларининг эксплуатация қилинишини масалаларини кенг ёритиб бериш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1. Янги даврда Африкадаги ижтимоий-сиёсий ҳолатни кўрсатади.
2. Африка халқларининг мустамлака қилинишида мустамлакачи давлатлар юритган сиёсатининг моҳиятини тушунтиради .
3. Мустамлака халқларнинг мустамлакачиларга қарши олиб борган озодлик ҳаракатларининг оқибатлари ва аҳамиятини шарҳлайди
4. Миллий мустақиллик учун курашган кўплаб қабилаларнинг батомом қирилиб кетганлиги ҳақида маълумотлар беради.

1- савол баёни*

Африка қитъаси дунёнинг 25% ини ташкил қилади. Африканинг шимолий қисмида Сахрои Кабирнинг жанубий чегараларигача бўлган ерларда Ўрта асрлардан бери оқ танли араблар ва барбар аҳолиси кўпчиликни ташкил қилади. Бу ерда шунингдек эфианлар ва бошқа халқлар яшайди.

Араб ҳалифалиги тарқаб кетгандан кейин Африканинг шимолида қатор феодал давлатлари, шу жумладан Миср, Ливия, Тунис, Жазоир, Марокаш мамлакатлари сақланиб қолди. Бу давлатлар Марокашдан ташқари XVI асрда Усмон империясига буйсундирилди. Бу империянинг ҳокимияти ХУШ-асрдаёқ заифлашиб, бу ерларда маҳаллий йирик феодаллар ҳоким бўлиб олишди.

Эфиопия князлари мустақилликни сақлаб қолишди. Канго хавзасида Чад кўли районида, Ҳинд океани соҳилларида ва шимолий қисмида қатор илк феодал давлатлари вужудга келди. Уларда уруғчилик, қабилачилик муносабатлари анча сақланиб қолди. Материкнинг олис районлари ва

жанубдаги қабилалар ҳамда халқ ҳамон ибтидоий жамоа тузуми шароитида яшардилар. Африка қитъаси иқтисодий жиҳатдан анча қолоқ ва қашшоқ давлат эди.

2- савол баёни*

XVII-XVIII-асрларда инглизлар французлар ва голландлар олтин соҳилда мустамлакачилик олдидилар. Французлар отряди Сенегал дарёсининг қуйилишида қалъага асос солдилар. Голландлар яхши умид бурнини босиб олдидилар. Африка жанубида европаликлардан асосан Голланд мустамлакачиларидан алоҳида халқ бурлар ёки улар Ўзларини атаганларидек Африканерликлар вужудга келди. У туб аҳоли ерларини босиб олиб, чорва молларини фермаларга хайдаб кетдилар, аҳолини кўлларга айлантirdилар.

XIX-асрнинг охири чорагида Африкада мустамлака босқини янада кўчайди. Жанубдаги қазилма бойликларга бой ерларда 70-йилларда олмос ва 80-йилларда олтин конларининг топилиши европаликларнинг «оқиб келишини» янада кўчайтирди. Жанубий Африкани мустамлака қилишда Англия асосий рол ўйнади. Кўп ўтмай бу ерга Германия кириб кела бошлади. Мозамбик ва Ангола каби ерларни бирлаштиришни Португаллар ўз режаларига киритдилар. Асосий мустамлака Ўчоқларидан бири Бурлар республикаси бўлиб қолди. 70-йиллардан бошлаб Англия ўз мустамлакачиларини бирлаштириб федерация тузмокчи бўлди. Бурлар бу фикрга кўшилмагач Англия 1877-йилда Трансваални босиб олди. Инглизлар у ерда метрополиядаги қонун-қоидаларни жорий қилишга ҳаракат қилдилар. Масалан, кул савдоси бекор қилинди.

1877-йилда Англия Зулулендни Ўзига қарашли мустамлака деб эълон қилди. Ғарбий Судан, Сенегал ва Нил дарёси хавзаси XIX-аср охири XX-аср бошларида Франция, Голландия ва Англия ўртасида «талаш» бўлди. Ғарбий Суданнинг Дагания қисмида хорижий монополистларнинг ўзаро

урушлари 1868-йилдан 1892-йилгача давом этди. Сўнгги урушни Франция бошлаб берди. Бу уруш Ғарбий Суданни мустамлака қилиш билан тугади. Халқ қаршилиги узоқ давом этди. 1904-йил гивения кўрфази бўйлари ҳам Францияга қарам бўлди. Унга француз гивенияси деб ном берилди. 1900-йилда Чад кўли атрофидаги бир қатор қабилалар ҳам Французлар кўлига ўтди. Бу ҳақда 1913-йилда расмий ҳужжат тузилди.

Ғарбий Африкада Англия ҳам босқинчилик уруши олиб борди. Германия 1904-йилгача Ғарбий Африканинг Того, Камерун ва бошқа ерларини босиб олди. Англия Франциядан кейин Белгия ҳам Африка ерлари учун уруш бошлади. 1876-йилда қирол Леополд II сайоз Г. Стилленни канго хавзасини текширишга юборди. Бу катта ҳудуд кўл савдосидан жабр кўрган эди. 1883-йилда Киншассада шартнома тузилиб, катта майдонни эгаллаган Канго хавзасидаги ерлар Белгия мустамлакаси деб эълон қилинди.

Африканинг шарқий қисмида Бунаро, Того, Анколе, Кизиба каби давлатлар бўлган. Танганика кўлининг шимолида эса Руанда ва Урунди давлатлари бор эди. Шарқий Африканинг қирғок районларида эса бир қатор араб давлатлари бўлиб, у португаллар кўлида эди. Кўп ўтмай Шарқий африкага европаликлар кириб кела бошлади. Нил дарёси бошланиш районларини илмий ўрганиш бахонаси билан европаликлар Бугундо мамлакатни «очишди». 1894-йил Буганда Англия томонидан тузилган протекторати билан Немислар, Французлар ва Инглизлар томонидан бўлиб олинди. XIX-аср охирида Англия куч билан Бунаро давлатини босиб олди. Германия, Руанда ва Урунди ерларини босиб олди. 1884-йили Германия қуроли ёрдамида дўқ-пўписа қилиб Шарқий Африкадаги мустамлакаларни янада кенгайтди.

XX-аср бошларида Гамбия, Серра-Леоне, Олтин қирғок, Нигерия, Фил суяги қирғоқи, Того, Камеруннинг бир қисми Португалия мустамлакасида эди. Ғарбий Африкадаги мустамлака урушлари Конго

дарёси хавзасида Голландия, Белгия, Португалия, Англия, Германия ва нихоят АҚШни ўзаро тўқнаштирдилар. Белгия қироли Леополд II Конгони илмий ўрганиш асатсатсияси тузиб, унинг соясида усталик билан иш олиб борди. Бу мамлакатнинг катта бўлагини эгаллашга муваффақ бўлди. Канго эркин давлати тузилиб унинг президенти деб Белгия қироли Леополд II тан олинди. Конгонинг бир қисми Францияга, яна бир қисми Португалияга тегди.

Шундай қилиб ривожланишда Европа давлатларидан орқада бўлган Африка қитъаси аёвсиз таланди ва бўлиб олинди.

3- савол баёни*

Европа мустамлакачилари турли тизимни жорий қилишди. Англия маҳаллий бошқарув тизимларини сақлаб, уларни ўзига буйсундирди, манфаатлари йўлида фойдаландилар. Франция эса ўз мустамлакада эски маҳаллий бошқарув ўрнига ўзига мос бўлган тартибларни жорий этди.

Мустамлакачилар Европага фил суяги (фил суягини олиш учун фил тўдаларини қириб ташланарди) олтин, олмос ва бошқа қимматбаҳо тошларни ташиб кетдилар. Қора танли африкаликларни тутиб олиб, қул қилиб сотиш фойданинг асосий манбаи эди. Африканинг шарқий ва айниқса ғарбий соҳилида европаликлар босиб олган территориялар асрлар давомида қуллар манбаи бўлиб қолди. Европаликлар қуролли экспертизалар соҳилдан қитъа ичкарасига бостириб кириб, катта ёшдаги эркакларни асир қилиб олишар ва сотиш учун олиб кетишарди. Спирт тамаки ва бошқа товарлар эвазига ўз фуқароларини қулликга берадиган майда қабила бошлиқлари сотиб олинарди. Африка қора танлилар ов қиладиган қўриқхоналарга айландилар. Асирлар мўлжалланаётган портга кетаётганда йўлда кемалар трюмида қирилиб кетишарди. Қул савдоси натижасида Африка кўп кишилардан маҳрум бўлди. XIX-асрнинг 30-40-

йилларидагина Европа давлатлари кул савдосини таъқиқлай бошладилар. Кўплаб миқдордаги кулларнинг олиб кетилиши Африка аҳолиси сонини камайтириб, Африка халқлари ривожланишини тўхтатиб қўйди.

Франция томонидан мустамлака қилинган Мадагаскарда ҳам худди шу тизим ўрнатилди. Аёвсиз таланган Африка халқи қилган меҳнати эвазига раҳмат эмас босқинчи Европаликларнинг «паст ирк» дея таҳқирланишига дучор бўлдилар. Қора танли кулларга оила қуриш ҳам таъқиқланган эди. Аёвсиз эксплуатация қилинган Африкаликларнинг бир кун келиб «сабр косаси» тўлиши аниқ эди.

4- савол баёни*

Мустамлакачилар асоратга қарши курашган халқларнинг қаршилигига дуч келдилар. Аммо ўқ ёйлар, найзалар билан қуролланган тарқоқ Африкаликлар кул савдогарларининг милтиқ билан қуролланганлигига қараганда заифроқ эдилар. Соҳилда ёки кемада кўзғолон кўтаришга урунишлар ахён-ахёндагина асирларни озод қилиш билан тугалланарди.

Анголада XV-аср охиридан то XVIII-аср охиригача аҳоли португалия босқинчиларига қарши партизанлар урушини олиб борди. Афсоналар ва оғзаки нақлларда Португалия мустамлакачиларига қарши қуролли курашга бошчилик қилган қахрамон аёл Анна Нзинга хақида ҳикоя қилинади. XVIII асрнинг охиридан қаршилик кўрсатиш янада уюшқоқ ва кучли бўла бошлади. Кўп Африкаликлар ўқ отувчи қуролларни қўлга киритдилар. Масалан, Жанубий Африканинг туб аҳолиси кача ва зулус қабилалари бурларга қарши, сўнгра эса инглиз мустамлакачиларига қарши бутун аср давомида қонли уруш олиб бордилар. Мисрда XVIII аср ва XIX аср чегарасида ва маҳаллий аҳоли мамлакатга бостириб кирган Наполеон Бонапарт бошчилигидаги француз армиясида қарши курашда қатнашди.

Француз кўшинларининг қолдиқлари таслим бўлганларидан кейин мисрликлар инглизларни хайдаб чиқариш учун курашдилар. Расман Миср империясининг олий ҳокимияти остида бўлсада амалда деярли тўла мустақилликни сақлаб қолди. Аммо ҳокимият тепасида турган феодаллар кўпинча халққа қарши сиёсат ўтказиб, Миср Франция ва Англия томонидан иқтисодий асоратга солинишига ёрдам берди.

Ғарбий Судандаги йирик давлатлардан бирининг ҳукмдори Самори Туре ҳам 1870-йилда Французларга қарши кураш бошлади. У атоқли лашкарбоши, сиёсатчи эди. Самори Французларга қарши «зимдан» тайёргарлик кўра бошлади. У Сенегалдаги Француз армиясига ўз кўшинини ҳарбий тайёргарлигини ошириш мақсадида яқин кишиларини юборди. Улар бу ерда Сенегал ўқчи солдатлари ичида ҳарбий тайёргарлик олдилар. Қайтиб келган Саморининг жангчиларига ҳарбий жангнинг замонавий усулларини ўргандилар. Самори Француз армиясига қарши 18-йил партизанлик урушини олиб борди.

Француз отрядлари ҳар томонлама қарам қилинган Самори кўшини 1898-йилдагина таслим бўлди. Хоинлар Саморини Французлар кўлига тутиб бердилар, улардан катта миқдорда эҳсонлар олдилар. Асир олинганлар темир йўл қурилиши учун Шимолга олиб кетишди. Жазоир аҳолиси француз мустамлакачиларига шиддатли қаршилик кўрсатди. Жазорнинг ғарбий қисмидаги қабилаларга араблар йўлбошчиси Абдулқодир бошчилик қилди. 1877-йилда Абдулқодир отрядлари куршаб олинди. Аммо араблар ва барбарлар яна урушни олиб борди. Марокаш аҳолиси мамлакат ичкарасига қириб борган португал испан мустамлакачиларига муваффақиятли қаршилик кўрсатди. Африкадаги энг қадимги давлатлардан бири Эфиопия арабларга, туркларга, қарши кураш олиб борди. Ўрта асрлар ва янги даврлар бошланишида унинг территориясида бир неча феодал князлиги мавжуд эди. XIX-аср ўрталарида Эфиопия довюрак ва жасоратли император Теодрас II

хокимияти остида бирлаштирилди. Марказий хокимиятнинг бирлаштиришдан норози бўлган князлар билан Англия тил бириктириб, Эфиопияга қарши уруш бошладилар. (1867-1868). Император кўшинлари мағлубиятга учради. Душман томонидан қамал қилинган қалъада Теодрас II ўз-ўзини ўлдирди, лекин озодлик уруши давом этди. Умумхалқ кўзалонининг хавфи инглиз кўшинларини мамлакатдан чиқиб кетишига мажбур этди. Эфиопия ўз мустақиллигини сақлаб қолди.

XIX асрнинг 70 йилларида Африканинг ичкарасидаги катта майдонлар ҳам Европаликларга деярли номаълум эди. Бу территориянинг капиталистик давлат ўртасида мустамлака сифатида тақсимланиши янги тарихнинг иккинчи даврида XIX асрнинг охири XX асрнинг бошларида тугалланди.

XIX асрнинг 80 йилларига келиб капталистик давлатлар Африка территориясининг қарийб 90 фоизини босиб олишга муваффақ бўлдилар.

Бундай

босқинчиларнинг ҳаммаси ўз озодлиги учун қаҳрамонона курашган африкаликларга қарши қонли урушларда амалга оширилди.

Европа давлатлари янги тарихнинг иккинчи даврида Африканинг деярли бутун территориясини босиб олдилар. Африканинг асоратга солиниши ва мустамлакалардаги юзларча миллион аҳоли устидан хукмронлик қилиш давом этарди. 1914 йилга келиб бу қитъада фақат икки давлат Эфиопия ва Либерия мустақил бўлиб қолган эди. Мустамлакачилар ҳамма жойда жуда катта қаршиликларга дуч келдилар. 70-йилларнинг охирида Лимпопо дарёсининг қуйилиш жойидан жануброқда яшаган зулуслар инглиз мустамлакачиларига қарши каттиқ кураш олиб борганликларини бутун дунё билади.

Зулуслар инглизларнинг йирик отряди билан қилинган биринчи жангда ғалаба қозондилар. Лекин шунга қарамай инглизларнинг қўли

баланд келди. Зулуслардан икки ярим мингга яқин киши ўлдирилди. Шундан кейин Англия ҳукумати зулусларнинг территориясини расмий равишда аннексия қилди, яъни ўз мустамлакалари таркибига қўшиб олди.

Миср Қоҳира гарнизони 1881 йилда ажнабийларга катта имтиёз берган хадивига яъни Миср подшосига қарши чиқдилар. Қўзғолончилар: «Миср мисрликларники бўлиши керак» деган шиорни илгари сурдилар. Хадив янги ҳукумат тайинлашга мажбур бўлди. Мустақил миллий сиёсат юргизиш тарафдори бўлган ватанпарвар офицерлар янги ҳукуматда асосий роль ўйнадилар. Босқинчиларга қарши кенг халқ ҳаракати бошланди. 1874 йилда Дизраэли Миср хазинаси бўшаб қолганидан фойдаланиб, Миср хадивидан Сувайш каналининг унга қарашли акцияларини 4 миллион фунт стерлингга сотиб олади, канални назорат қилиб туриш Британия империясининг Ҳиндистонга бориладиган йўлларда ҳукмронлик қилишини таъминларди. Инглиз қўшинлари мамлакатга бостириб кирдилар. Кучлар албатта тенг эмас эди. Миср қўшинлари ғалабани инглизларга бой берди. Шундан кейин Миср ҳақиқатдан ҳам Англия мустамлакасига айланди. Англия консули мамлакатни идора қила бошлади.

Инглизлар Мисрни босиб олганларидан кейин ўз қўшинларини Шарқий Суданни истило қилиш учун юбордилар, лекин аҳоли истилочиларга қарши муқаддас урушга отландилар. Қўзғолончиларга Мадҳий номи билан машҳур бўлган Муҳаммад Аҳмад бошчилик қилди. Муҳаммад Аҳмад мустақил давлатни барпо этди. Мадҳийчилар инглизларнинг асосий кучларини янчиб ташладилар. Босқинчилар эса мамлакатдан чиқиб кетдилар, лекин бир неча йилдан кейин янгидан қўтпин тортиб келишга журъат этдилар. Улар қатъий ғалабага эришдилар.

Суданликларнинг эски милтиқлар, қилич, найза ва ханжарлар билан куролланган қўшинлари пулемёт ва замбараклардан ўққа тутилиб қириб ташланди. Шарқий судан расман Англия билан Миср томонидан идора қилинадиган бўлди. Аслида эса у ерда фақат инглизларнинг ўзлари хўжайин бўлиб қолган эди.

Африканинг бошқа халқлари ҳам инглиз мустамлакачиларига курашдилар. Инглиз босқинчилари каби француз босқинчилари ҳам ҳамма жойда қаршиликка дуч келдилар.

Наполеон III нинг ҳокимият тепасидан ағдариб ташланганлиги тўғрисидаги хабар таъсири остида 1870-йил октябрида Жазоирда мустамлака маъмурларига қарши намойишлар ўтказилди. Бу намойишларга араб камбағаллари билан биргаликда Жазоирдаги француз ишчилари ҳам қатнашдилар. 1871 йил март ойида бу шаҳарнинг меҳнаткашлари Париж коммунасини қувватлаб намойиш ўтказдилар. Намойишчилар: «Яшасин Париж», «Битсин Версаль!» деган шиорлар ёзилган плакатлар кўтариб бордилар. Бу намойишлар мамлакатнинг турли қисмларида араблар ва барбарларнинг қўзғолон кўтаришига сабаб бўлди. Аммо француз мустамлакачилари Жазоир халқининг озодлик курашини шафқатсиз равишда бостирдилар.

Жазоирликларнинг қўшниси Тунис халқлари икки йил қўлга курол олиб босқинчиларга қарши курашдилар. Бу қўзғолон бостирилганидан кейингина Франция Тунисга нисбатан ўз протекторатини расмий суратда эълон қилишга қарор берди.

Ғарбий Судан халқлари 80-йилларда французларга қарши қарийб 20 йил мобайнида курашдилар. таниқди ҳарбий бошлиқ Саморе Туре бу халқларни бирлаштира олди.

Мальгаш халқига қарши кўп йил қонли жанг қилинганидан кейин Мадагаскар ороли Франциянинг мустамлакаси бўлиб қолди. Франция XX

асрнинг бошларида Марокашни босиб олди. Марокаш халқ оммаси ҳам французларга қаттиқ қаршилик кўрсатди.

Конго халлдари франциялик ва Бельгиялик мустамлакачиларга қарийб 20 йил қаттиқ қаршилик кўрсатдилар. Қабилаларнинг тарқокдиги ва уларнинг жуда ҳам орқада қолганлиги мустамлакачиларнинг бу мамлакатни буйсундиришларига имконият яратиб берди.

Яхши қуролланмаган, етарли даражада уюшмаган Африка халқлари XIX асрнинг охирида деярли ҳамма жойда босқинчиларнинг хукмронлигига дучор булдилар. Феодал ва уруғ-қабила зодагонлари орасидан чиққан ва мустамлакачилар пора бериб сотиб олган хоинлар уларга кўп вақт ёрдам бердилар. Аммо Эфиопия халқи ўз ватанининг мустақиллигини қаттиқ туриб ҳимоя қила олади. Италия Эфиопияга ҳужум қилган пайтда бутун халқ босқинчиларга қарши отланди. 1896 -йилда ҳал қилувчи жанг бўлди. Италиянлар жуда кўп талофат кўриб, ваҳимага тушиб орқага чекинадилар.

Мустамлакачилар босиб олган ҳудудларини аҳолисини талай бошладилар. Маҳаллий аҳолининг ҳайдаб экин экиладиган энг яхши ер массивларини тортиб олдилар. Қишлоқ хўжалиги европаликларга энг кўп фойда келтирадиган бир-икки хил экин етиштириш учун зўрма-зўраки равишда ихтисослаштирилди. Маҳаллий аҳоли европаликларнинг ер участкаларини ишлаб бериш, дарахт кесиш ва ташиш, темир йўл ва тош йўллар қуриш каби меҳнат мажбуриятларини бажарар эди.

Капиталистик компаниялар солдат ва амалдорларнинг ёрдами билан аҳолиси жуда оз ҳақ эвазига фил суяги, каучук топиб келтиришга мажбур этардилар.

Олмос ва олтин, мис ва қалайи конлардаги африкалик ишчиларнинг аҳволи жуда оғир эди. Ишчиларни бу конларда ишлаш учун зўрлик билан солдатлар ёрдамида ҳайдаб олиб борардилар. Ишчилар жуда оз иш ҳақи олиб, ҳар куни батамом ҳолдан толгунча ишлардилар, атрофи тиканли

симлар билан ўраб олинган лагерларда яшардилар, бир неча йилгача лагердан ҳеч қачон чиқиб кетмасликка мажбур эдилар.

Мустамлакачилар Африка халқларини шафқатсиз эксплуатация қилиш билан чекланиб қолмадилар.

XX аср дастлабки йилларида озодлик кураши жуда кўп кўзғолонлар тусини олди. Жанубий-Ғарбий Африкада гереро ва нама қабилаларининг герман мустамлакачиларига қарши кўзғолони ана шу кўзғолонларнинг энг каттаси бўлди. 1904 йилда барча гереро қабилалари кўзғолон кўтардилар. Немисларнинг бир қанча отряди қириб ташланди. Аммо Германиядан мадад кучлари етиб келди. Плумёт ва тўплар курашга яқун ясади.

Шафқатсиз эзиш ва иқтисодий жиҳатдан қулликка солиш Африка халқларининг анъанавий иқтисодини ва маданиятини издан чиқарди, уларнинг характерини бузиб юборди. Шу билан бирга чет эл капиталининг кириб келиши капиталистик муносабатларнинг ривожланишига ёрдам берди.

XX аср бошларида Африкада миллий буржуазия ва пролетариат вужудга келди, миллатлар таркиб топа бошлади. Феодаллар, қабилаларнинг бошлиқлари фарзандлари орасидан маҳаллий зиёлилар ўсиб етишди. Африка аҳолиси ана шу қисмининг илғор табақалари мустамлакачиларга қарши курашга қўшила бошлади.

Ҳеч бир қитъа мустамлакачилик асоратидан Африкадек кўп жабр чекмаган, таҳқирланмаган, беқиёс моддий ва маънавий шикаст кўрмаган. Франция капиталистик мамлакатлар ўртасида биринчи бўлиб Африканинг шимолий ва ғарбий ўлкаларни эгаллаб олишга киришди. 1830 йили француз экспедицион корпуси Жазоирни ишғол қилди. Маҳаллаий халқ босқинчиларга қарши қаттиқ қаршилик кўрсатди. Абдул Қодир бошчилигида 1832 йили бошланган халқ кўзғолони 1847 йилгача давом этди. Француз истеъмолчилари бутун шимолий Африкани ўз таъсирига

олиш учун 1844 йили Мароккога юриш бошлаган бўлса-да, лекин уни эгаллаб оломади.

Капиталистик мамлакатларнинг Африкага кенг кўламда кириб келишига сувайш канали қурилиши йўл очди. Ҳозирги сувайш канали ўрнида эрамизга қадар “Фиръавнлар канали” номли канал бўлган. Бу канал ўзаро мустақиллик олгунларига қадар мустамлакачиларга қарши тинимсиз кураш олиб бордилар. 1880-1883 йилларда инглиз мустамлакачиларга қарши Басутоленд халқининг катта қўзғалони кўтарилди. 1879 йили Африкадаги зулус халқлари моҳир саркарда Кетчвайо кўмондонлигида инглизларнинг бир ярим минг кишилик отрядни тор-мор этдилар. Ғарбий Африкада ҳозирги Мали территориясидаги халқлар атоқли ҳарбий саркарда ва давлат арбоби Саморе Туре бошчилигида француз қўшинларига қарши ўн олти йил кураш олиб бордилар ҳамда кўп ҳолларда муваффақиятларга эришдилар.

Жазоир халқининг озодлик ва миллий мустақиллик учун француз мустамлакачиларига қарши олиб борган қаҳрамона кураши бутун қитъа халқларининг озодлик кураши тарихидан муносиб ўрин олади. XIX аср 80-йилларига қадар Жазоирда бир неча бор халқ қўзғалонлари бўлиб ўтди.

1859 йилда Бону Снассен раҳбарлигидаги қўзғалон бўлиб 1871-1872 йилларда Мукрони йўлбошчилигида бўлиб ўтган қўзғалон бунинг яққол далилидир. Нигерия ва Камерун халқларининг мустамлакачиларга қарши кураши биринчи жаҳон урушига қадар тинимсиз давом этди. Сомали халқининг озодлик кураши узоқ давом этди. Дагомея, Гвинея ва Фил суяги қирғоғи халқлари бутун мустамлакачилик даври давомида озодлик курашини тўхтатмади.

Мадагаскар оролида 1895 йили урушлар туфайли бир неча бор хароб этилиб, кейин қайта тикланар эди. Рим императорларидан Троян II (“Троян дарёси”) номи билан уни қайта тикланганлиги тарихдан маълум.

Ҳозирги Сувайш каналининг қурилиш тарихи янада характерлидир. Канал қазилуш учун Наполеон Бонапарт ҳам, италиялик ва франциялик савдогарлар ҳам кўп ҳаракат қилганлар. Ниҳоят, 1854 йили француз дипломати ва савдогари Фердинана де Лессенс Миср ҳукмдори Саид подшодан канал қуриш ҳуқуқини олди. Канал лойиҳасини француз инженерлари Линан ва Мужель ҳамда италия инженери Негрелли ишлаб чиққан эдилар. Сувайш канали 173 км бўлиб унинг кенглиги 120-150 метрдир. Канал зонасида Порт-Саид, Эл Кантара, Исмоилия, Сувайш ва Тавфиқ портлари бор. Канал Осиё билан Европани шунингдек, Африка билан Европани боғловчи энг катта сув йўлидир. 1869 йил ишга туширилган канал биринчи навбатда инглиз ва француз муштамлакачиларининг иштаҳасини қарнай қилиб юборди. 1882 йили Англия қўшинлари Миср территориясига бостириб кирди ва Қоҳирани эгаллади. Натижада мамлакат Англиянинг муштамлакасига айланди. Миср подшолиги номигагина, халқни қалғитиш ва икки томонлама асоратга дучор этиш учун қолдирилди. 1914 йили Англия империалистлари яна бир сиёсий найрангбозлик ишлатиб, гуё Миср Британия протекторатидаги давлатдир деб эълон қилди.

Англия Мисрни эгаллаб бўлгач Суданга юриш бошлади. Бироқ Судан халқининг қаттиқ қаршилик кўрсатиши туфайли, уни босиб олиш 1998 йилгача давом этди; шундан кейингина у Англиянинг муштамлакасига айланди.

Англия муштамлакачилари жуда қаттиқ жанглардан кейин 1896 йили ҳозирги Гана территориясидаги Ашанти давлати пойтахти Кумасини эгалладилар. 1887 йилда ҳозирги Кения қирғоқлари заб этилди. 1890 йилда инглизлар Ньяселдерни эгаллаб олдилар. 1894 йили Буганда ва Угандани қўлга киритдилар. 1898-1899 йилларда инглиз империялизи шимолий-ғарбий ва шимолий-шарқий Родезияга хужайинлик қила бошладилар. Франция 1881 йили Тунисни ишғол қилди. Уни эгаллашга Италия ҳам

интилаётган эди. Бу икки босқинчи давлатларнинг мустамлакачилик манфаатлари бу мамлакатга бир-бирига зид келиб қолганда Франция 1895 йили Мадагаскар орлини эгаллаб олди. Француз империализми Ғарбий ва Экваториал Африканинг жуда катта қисмини, кейинчалик Марокко территориясини катта қисмини босиб олди. Марокконинг бошқа қисмини Испания босиб олди. Италия XIX аср 60 йиллари бошида Асом қўлтиғини босиб олиб, Эфиопияни забт этишга тайёргарлик кўра бошлади. Италия эрк севар Эфиопия халқининг қаршилиги синдира олмади. Италия бошқа империалистик давлатлар билан бир қаторда Сомали ярим оролини тақсимлаб олишда қатнашди, 1912 йилги Италия Туркия урушидан кейин Ливияни босиб олди.

XIX аср охирида Белгия қироли Леопольд II бошчилигидаги “Конго халқаро ассоциацияси” шу ном билан аталган дарё хавзасидаги жуда катта ўлкаларни эгаллаб олди; дастлаб бу территориялар қиролнинг шахсий мулки деб эълон қилинди. 1908 йили Бельгия мустамлакасига айланди.

Кайзер Германияси ҳам Африкани талаш ва тақсимлашдан четда қолмади, 1884 йили жануби-ғарбий Африканинг катта қисмини, Того ва Камерунни босиб олди. Африка территорияси XIX аср охирга келиб, Европа давлатлари томонидан тўлиқ тақсимлаб олинган эди.

Империалистик давлатларнинг истилочилик юришлари улар ўртасида кучли рақобат ва зиддиятлар туғдирди. 1881 йили Тунис учун курашда Италия-Франция мажоралари келиб чиқди ва унинг оқибати сифатида Италия “Учлар иттифоқи”га қўшилди. 1899 йилги инглиз-француз “Фашод можораси” Франция билан Англия ўртасида 1904 йили “Экт-энтъекордиале” (“чин қалблар битими”) имзоланишга олиб келди. Шунингдек, Африкани қайта тақсимлаш учун инглиз-бур уруши, биринчи ва иккинчи Марокко кризислари ҳамда бу кризислар туфайли француз Конгоси бир қисмининг Германияга берилиши ва Франциянинг Марокко

устидан протекторат ўрнатиши китъани тақсимлаб олиш жуда жиддий зиддиятлар билан ўргатилганлигини кўрсатади.

Жаҳон тарихи фанидан тест саволлари

1. Ҳиндистондан 1757 йилда инглизлар кимларни чиқардилар?
А) Португалларни
*В) Французларни
С) Испанларни
D) Италияларни
2. Либерия қачон республика деб эълон қилинди?
*А) 1847 йил 26 июлда
В) 1848 йил 15 май
С) 1845 йил 19 январ
D) 1846 йил 5 март
3. Тога ва Камерун 1884 йилда қайси давлат тамонидан босиб олинди?
А)Франция
В)Испания
С)Италия
*D)Германи
4. Явада 1825-1833 йилларда ким бошчилигида голландларга қарши озодлик ҳаракати бўлиб ўтди?
*А)Дипо Негоро
В)Х.Витбой
С)Мегореро
D)Саморе Туре
5. Бирма 1885 йилда қайси давлат тамонидан босиб олинган?
А)Италия
*В)Англия
С)Франция
D)Голландия
6. Биринчи жаҳон уруши бўлган санани кўрсатинг?
А)1915-1920йилларда
*В)1914 -1918 йилларда
С)1921 1925йилларда
D)1919-1920 йилларда
7. 1905-1911 йилларда қайси давлатда инқилоб бўлган?
А)Тунис
В)Миср
С)Туркия

- *D)Эрон
8. “Том тоғанинг кулбаси” асари кимнинг қаламига мансуб?
А)Э.Карнеги
В)Б.Шоу
С)Г.Ман
*D)Г.Бичер-Стоу
9. 1649 йил 19 майда қайси давлат республика деб эълон қилинди?
А)Франция
В)АҚШ
*С)Англия)
D) Швеция
10. Наполеон Бонопарт қачон ўзини император деб эълон қилди ?
*А)1804 йил 18 майда
В)1805 йил 25 мартда
С)1803 йил 20 майда
D)1807 йил 19 июнда
11. АҚШнинг қайси президенти 1868 йилда импичментга тушди?
А)А.Линколън
*В)Э.Жонсон
С)Э.Жексон
D)Ж.Вашингтон
12. АҚШда Монро доктринаси қачон эълон қилинди?
А)1821 йилда
В)1822 йилда
*С)1823 йилда
D)1825 йилда
13. Биринчи марта кулларни голландлар Виргинияга қачон олиб келишган?
А)1625 йилда
*В)1619 йилда
С)1609 йилда
D)1621 йилда
14. Ким Германия “жаҳон сиёсати” олиб борувчи буюк империяга айланди деган эди?
*А)Вильгельм II
В)О.Бисмарк
С)К.Каутский
D)Ф.Меринг
15. Буюк Британияда “Инглиз ва новдалар тўғрисида питеция” қачон қабул қилинган?
А)1641 йилда
В)1647 йилда
*С)1640 йилда

- D)1644 йилда
16. Францияда Якобинчилар 1793 йилда қандай қонун қандай қабул қилишди?
A)"Исёнчиларга ўлим" тўғрисида
B)"Бошқаришнинг инқилобий тартиби" тўғрисида
C)"Бу иш оқ танлига эмас" тўғрисида
*D)"Шубҳали кишилар"тўғрисида
17. Қачон Прусс ландтагги таниқли "май қонунлари"ни қабул қилди?
*A)1873 йилда
B)1874 йилда
C)1871 йилда
D)1870 йилда
18. 1907 йилда Исландияда қандай партия тузилди?
A)"Социал-демократик партия"си
*B)"Мустақил партия"си
C)"Шинфейн" партияси
D)"Адолат" партияси
19. Финляндия ишчилар партияси қачон тузилди?
A)1899 йилда
*B)1903 йилда
C)1905 йилда
D)1889 йилда
20. "Женни тўқиш дастгоҳини" ким қачон ихтиро қилган?
*A)Ж.Харгривс 1764 йилда
B)Ж.Кей 1733 йилда
C)Э.Картрят 1775 йилда
D)Ж.Уилкинсон 1788 йилда
21. АҚШда мустақиллик декларациясини қачон ва ким ишлаб чиққан?
*A)Т.Жефферсон
B)Ж.Вашингтон
C)Б.Франклин
D)Ж.Медисон
22. Германия Австрия ўртасида яширин шартнома қачон ва қаерда имзоланган?
*A)1879 йилда Венада
B)1880 Берлинда
C)1881 Парижда
D)1878 Боннда
23. Қачон Англияда "Кема пули" феодал солиғи бекор қилинди?
A)1642 йил 11 август
*B)1641 йил 7 август
C)1640 йил 10 март

- D)1643 йил 7 сентябр
24. Франциянинг қайси қироли “Давлат бу мен” деган эди?
*A)Людовик XIV
B)Мазарини
C)Генрих IV
D)Наполеон
25. Англияда 1771 йилда ким тамонидан биринчи тўқимачилик фабрикаси қурилди?
*A)Р.Аркрайт
B)Ж.Уатт
C)Т.Модсли
D)А.Дарби
26. Шимолий уруш қачон бўлиб ўтган?
*A)1700-1721 йилларда
B)1701-1714 йилларда
C)1702-1720 йилларда
D)1705- 1715 йилларда
27. “Ғалати инқилоб” деб ном олган инқилоб қайси давлатда бўлган?
A)Испания
B)Италия
*C)Англия
D)Португалия
28. Яков I қайси йилларда англияда давлатни бошқарган?
*A)1603-1625 йилларда
B)1605-1636 йилларда
C)1601- 1630 йилларда
D)1600-1609 йилларда
29. “Културкампф” қаерда тузилган?
A)Италияда
*B)Германияда
C)Англияда
D)Польшада
30. Нейзби жанги қачон бўлиб ўтган?
A) 1650 йил
*B) 1645 йил
C) 1648 йил
D) 1646 йил
31. АҚШ конгресси мустақиллик декларациясини қачон қабул қилди?
*A)1776 йил 4 июл
B)1775 йил 12 сентябр
C)1781 йил 10 март
D)1774 йил 15 апрел
32. Германия қачон Польшанинг мустақиллигини тан олди?

- *А) 1916 йил ноябр
 - В) 1915 йил апрел
 - С) 1910 йил октябр
 - Д) 1910 йил март
33. АҚШ Аляскани Россиядан қачон ва қанча долларга сотиб олди?
- А) 1866 йил 6,8 млн доллар
 - *В) 1867 йил 7,2 млн доллар
 - С) 1860 йил 18 млн доллар
 - Д) 1868 йил 8,5 млн доллар
34. Япониядан испанлар қачон ҳайдаб чиқарилган?
- А) 1627 йил
 - В) 1629 йил
 - С) 1630 йил
 - *Д) 1624 йил
35. 1924 йил қайси давлат республика деб эълон қилинди?
- А) Япония
 - В) Ҳиндистон
 - *С) Мўғилистон
 - Д) Корея
36. Тильзит сулҳи қачон имзоланган?
- А) 1810 йил
 - *В) 1807 йил
 - С) 1811 йил
 - Д) 1813 йил
37. Франциядаги 1848 йил бўлиб ўтган сайловларда қанча депутат сайланди?
- А) 720 та
 - В) 770 та
 - *С) 900 та
 - Д) 768 та
38. Шимолий Германия иттифоқи қачон тузилган?
- А) 1871 йил
 - В) 1870 йил
 - С) 1867 йил
 - *Д) 1866 йил
39. Дўстмуҳаммадхон Қобулни иккинчи марта қачон қулга киритди ва Афғон Амири тожини кийди?
- А) 1820 йил
 - *В) 1826 йил
 - С) 1830 йил
 - Д) 1829 йил
40. Англияда илк бор темир йўл қачон қурилди?
- *А) 1825 йил
 - В) 1837 йил

- C)1830 йил
D) 1833 йил
41. Канада ғарбидаги индеец ва метис қабилалари кўзғолонига ким бошчилик қилган?
A)Н. Браунсуик
B)Эдуард
*C)Луи Риль
D)Квебек
42. 1862 йилда ташкил қилинган « тасвири Афкор» газетаси қайси давлатда босилиб чиқа бошлаган?
A) Афғонистон
*B) Туркия
C) Ҳиндистон
D) Хитой
43. Боливия қачон давлат ўз мустақиллигини эълон қилди?
A) 1830 йил
B) 1824 йил
*C) 1825 йил
D) 1833 йил
44. Франция 1830 йил қайси давлатни босиб олди?
*A) Жазоирни
B)Тунисни
C)Мадагаскарни
D) Мисрни
45. Германияда «Одиллар иттифоқи» қачон ташкил топди?
A) 1837 йил
B) 1838 йил
*C) 1836 йил
D) 1840 йил
46. Иккинчи Рус-Эрон уруши қачон бўлган?
*A) 1826-28 йиллар
B) 1870-72 йиллар
C) 1831-34 йиллар
D) 1840-43 йиллар
47. 1822 йил Бразилия қайси давлатдан ажралиб чиқди?
A) Испания
B) Франция
*C) Португалия
D) Италия
48. Сафавийлар сулоласи қайси давлатда қанча йил ҳукмронлик қилганлар?
A) Афғонистон 200 йил
B) Ҳиндистон 202 йил

- С) Туркия 165 йил
*D) Эрон 220 йил
49. 1808-1809 йилларда Россия билан қайси давлат ўртасида уруш бўлган эди?
A) Германия
B) Франция
*C) Швеция
D) АҚШ
50. Хитойнинг жанубида қачон деҳқонлар уруши бошланди?
A) 1845 йил
*B) 1850 йил
C) 1856 йил
D) 1849 йил
51. 1854-1860 йилларда қайси давлатда фуқаролар уруши бўлиб ўтган?
A) Италия
B) Франция
*C) Мексика
D) АҚШ
52. XVIII аср охири XIX аср I-ярмида Африкадаги қайси давлат феодал князликлардан иборат эди?
*A) Эфиопия
B) Жазоир
C) Миср
D) Жар
53. Биринчи буғ машинаси ким тамонидан қачон яратилган?
A) 1766 йил Т. Модели
*B) 1767 йилда Ж. Уатт
C) 1733 йилда Ж. Харгривс
D) 1788 йилда Р. Аркрайт
54. Ватерлоо жанги қачон бўлган?
A) 1834 йил 4 май
B) 1824 йил 6 июн
*C) 1815 йил 18 июн
D) 1826 йил 1 апрел
55. 1857-1859 йилларда бўлиб ўтган сипоҳийлар қўзғолони қайси давлатда бўлиб ўтган?
A) Эрон
*B) Ҳиндистон
C) Афғонистон
D) Туркия
56. 1830 йил 4 октябрда қайси давлат мустақиллиги эълон қилинди?
*A) Бельгия
B) Голландия
C) Дания

- D) Португалия
57. Хитойда император Канси қайси йилларда мамлакатни бошқарди?
A) 1662-1710 йиллар
*B) 1661-1722 йиллар
C) 1666-1689 йиллар
D) 1657-1683 йиллар
58. 1798-1803 йилларда Гелветик республика қайси давлат таркибида мавжуд бўлган?
A) Польша
B) Россия
*C) Швейцария
D) Германия
59. Жанубий Африка иттифоқи қачон тузилган?
A) 1912 йил
B) 1914 йил
C) 1916 йил
*D) 1910 йил
60. 1826 йил ўз мустақиллигини эълон қилган давлатни кўрсатинг?
*A) Аргентина
B) Чили
C) Перу
D) Ямайка
61. Иккинчи Инглиз – Хитой афюн уруши қачон бўлиб ўтди?
A) 1850-60 йиллар
B) 1845-50 йиллар
C) 1852-56 йиллар
*D) 1856-60 йиллар
62. 1861-65 йилларда қайси давлатда фуқаролар уруши бўлиб ўтди?
A) Франция
*B) АҚШ
C) Англия
D) Польша
63. Япониядаги Мейдзи инқилоби қачон бўлиб ўтган?
*A) 1867-1968 йилларда
B) 1860-1861 йилларда
C) 1868-1870 йилларда
D) 1869 -1874 йилларда
64. 1823 йил 2 декабрда қайси давлат президенти доктринасини эълон қилди?
A) АҚШ президенти
B) Франция президенти
C) Аргентина президенти
D) Португалия президенти
65. 1846-1848 йилларда қайси давлатлар ўртасида уруш бўлиб ўтди?

- *А) АҚШ-Мексика
 - В) Германия-Франция
 - С) Португалия-Аргентина
 - Д) Испания-Италия
66. Вьетнам, Лаос Камбоджа 1858 йилда қайси давлат томонидан босиб олинган?
- А) Германия
 - В) АҚШ
 - С) Англия
 - *D) Франция
67. 1861 йил қайси давлат ташкил топган?
- А) Болгария
 - *B) Руминия
 - С) Германия
 - Д) Венгрия
68. 1807 йил бўлган «қовоқчилар исёни» қайси давлатда бўлиб ўтган?
- *А) Туркия
 - В) Эрон
 - С) Афғонистон
 - Д) Хитой
69. АҚШ конституцияси қачон қабул қилинган?
- А)1783 йил
 - *B)1787 йил
 - С)1788 йил
 - Д)1778 йил
70. Биринчи жаҳон уруши йилларида Канада қайси давлатни ёқлаб урушга кирди?
- А)Фрация
 - В)Италия
 - С)Испания
 - *D)Англия
71. Вена конгресси қачон бўлган?
- *А)1814 йил
 - В)1813 йил
 - С)1804 йил
 - Д)1815 йил
72. Малика Сиси Хитойда қачон императорлик тахтига ўтирган?
- А)1860 йил
 - В)1869 йил
 - *C)1861 йил
 - Д)1868 йил
73. 1841 йил Англия қайси давлатни нотенг шартномани имзолашга мажбур этди?
- А)Ҳиндистон

- В)Туркия
С)Афғонистон
*D)Эрон
74. Анголада яшовчи қайси қабилалар XIX асрда ҳам тош даври одамлари каби ҳаёт кечиришган?
А)Барбарлар
*B)Бушменлар
С)Зулуслар
D)Инклар
75. 1883 йил қайси давлат Бельгия мустамлакаси деб эълон қилинди?
А)Сомали
B)Мозамбик
С)Ангола
*D)Конго
76. «Эхтиёт шарт» шартномаси қачон ва қайси давлатлар ўртасида имзоланган?
А) Германия ва Франция ўртасида 1884 йилда
*B) Россия ва Германия ўртасида 1882 йилда
С) Франция ва АҚШ ўртасида 1886 йилда
D) Англия ва Россия ўртасида 1883 йилда
77. Француз тилининг луғати қачон нашр этилган?
*A) 1694 йилда
B) 1698 йилда
С) 1700 йилда
D) 1710 йилда
78. Тропик Африка деганда қаер тушунилади?
А)Жанубий Африка
*B)Марказий Африка
С)Ғарбий Африка
D)Шарқий Африка
79. Эфиопияни ягона давлатга бирлаштирган Каса қачон ўзини император деб эълон қилди?
*A)1855 йил
B)1851 йил
С)1850 йил
D)1847 йил
80. Хитойнинг норозилигига қарамай Рюкю оролини 1879 йил қайси давлат босиб олди?
А)Англия
B)Корея
*C)Япония
D)АҚШ
81. Деша нима?
*A)Шошилинч хабар

- В)Норозилик ҳаракати
С)Ҳарбий кенгаш
D)Шартнома
82. 1870 йил 17 июлда Франция қайси давлатга уруш эълон қилди?
A)Италияга
*B)Пруссияга
C)Испанияга
D)Португалияга
83. Империализм атамаси қачондан кенг қўлланила бошланди?
A)XVI аср бошларида
*B)XIX аср охирида
C)XVII аср ўрталарида
D)XVIII аср охирида
84. XX аср бошларида Францияда Гигант- йирик банкларнинг сони нечта эди?
*A)3 та
B)4 та
C) 5 та
D) 2 та
85. “Столипиннинг аграр ислоҳоти” қайси давлатда ўтказилган?
A)Бельгия
B)Франция
*C)Россия
D)Босния
86. Панама канали қачон очилган?
A)1917 йил
B)1915 йил
*C)1914 йил
D)1913 йил
87. Қайси давлатда 1880 йилда қулчиликнинг бекор қилинишига эришилди?
A)Бразилия
*B)Куба
C)Мексика
D)Уругвай
88. “Маърифатли бошқарув” қайси давлатда бўлган?
*A)Японияда
B) Испанияда
C)Ҳиндистонда
D) Хитойда
89. Адрианопол тинчлик шартномаси қачон ва қайси давлатлар томонидан имзоланган?
A)1821йил Франция ва Россия ўртасида
B)1830 йил Россия ва АҚШ ўртасида

- C)1831 йил Германия ва Франция ўртасида
*D)1829 йил Россия ва Туркия ўртасида
90. Бородина жанги қачон ва қайси давлатлар ўртасида бўлган?
A) 1810 йил Россия ва Англия
*B)1812 йил Россия ва Франция
C)1815 йил Россия ва Польша
D)1818 йил Россия ва АҚШ
91. АҚШда Генерал Грант қайси йилларда президентлик қилган?
A)1870-1876 йилларда
B) 1872-1978 йилларда
*C) 1868-1876 йилларда
D) 1875-1876 йилларда
92. 1882 йилда тузилган «учлар иттифоқи» тўғрисидаги шартнома неча йилга тузилган эди?
*A) 5 йилга
B) 8 йилга
C) 7 йилга
D) 6 йилга
93. XIX аср бошларида Франция аҳолисининг қанча фоизини деҳқонлар ташкил этарди?
*A) 80%
B) 74%
C) 65%
D) 70%
94. Лейпциг жанги қачон бўлиб ўтган?
A) 1816 йил
*B) 1813 йил
C) 1818 йил
D) 1919 йил
95. 1831 йилги кулларнинг энг йирик кўзғолонларидан бири Нат Теннер бошчилигидаги кўзғолон қаерда бўлиб ўтган?
A) Бостонда
B) Техасда
*C) Виргинияда
D) Вашингтонда
96. 1902 йилда қайси давлатлар бетарафлик тўғрисида махфий битим имзолади?
*A) Италия ва Франция
B) Франция ва Англия
C) Англия ва АҚШ
D) Франция ва АҚШ
97. Бирлашган Италия қироллиги қачон ташкил топди?
A)1830 йил
* B)1861 йил

- C)1864 йил
D)1865 йил
98. Буюк Британия 1867 йилда қайси давлатга доминион мақомини беришга мажбур бўлди?
A)Уругвай
B)Аргентина
C)Бразилия
* D)Канада
99. Эмилиано Сапата 1909 йилда қайси давлатда бўлган дехқонлар ҳаракатига раҳбарлик қилди?
*A)Мексика
B)Бразилия
C)Сомали
D)Эфиопия
100. 1896 йилда Мадагаскарни қайси давлат ўз мустамлакаси деб эълон қилди?
A)Германия
B)Португалия
*C)Франция
D)Италия
101. Инглиз-Япон иттифоқчилик шартномаси қачон имзоланди?
A) 1902 йил февралда
*B) 1902 йил январда
C) 1902 йил августда
D) 1903 йил апрелда
102. Вагром ёнидаги жанг қачон бўлиб ўтган?
*A) 1809 йилда
B) 1812 йилда
C) 1861 йилда
D) 1863 йилда
103. Афғонистонда қабила хонларининг кенгаш қандай номланган?
A)Миллий мажлис
B)Сейм
C)Кенгаш
*D)Жирға
104. Англияда 1849 йилга келиб темир йўллар узунлиги неча минг км.ни ташкил этган?
A) 3,5 минг км
B) 4,5 минг км
*C) 9,5 минг км
D) 8,5 минг км
105. Вестфаль тинчлик шартномаси қачон тузилган?
A) 1664 йил
B) 1740 йил

- C) 1635 йил
*D) 1648 йил
106. 1862 йилда қайси давлатда йирик Халқ ҳаракати бўлди?
A) Япония
*B) Корея
C) Хитой
D) АҚШ
107. Қачон АҚШда Авраамъ Линкольн қулчиликни бекор қилиш тўғрисида прокламация эълон қилди?
*A) 1862 йил
B) 1866 йил
C) 1868 йил
D) 1870 йил
108. «1814 йил хартияси» деб номланган конституция қайси давлатда монархик тартиботни ўрнатди?
A) Германияда
B) АҚШда
C) Польшада
*D) Францияда
109. Венесуэла қачон мустақил деб эълон қилинди?
A) 1824 йилда
*B) 1811 йилда
C) 1810 йилда
D) 1815 йилда
110. Ғарбий Суданни 1892 йилда қайси давлат босиб олди?
A) Италия
B) Германия
*C) Франция
D) Португалия
111. 1884 йил Марказий Веътнам устидан расмий ҳукмронликдан воз кечган давлатни аниқланг?
A) Япония
B) Мўғилистон
C) Корея
*D) Хитой
112. 1900-1913 йилларда саноат ишлаб чиқариши Германияда неча фоиз ўсди?
A) 55 %
*B) 54 %
C) 50%
D) 51 %
113. Тарихга “Биринчи Болқон уруши” номи билан кирган уруш қачон бошланди?
A) 1910 йилда

- В)1919 йилда
*С)1912 йилда
D)1915 йилда
114. Японияда саноат юксалиш даври қайси йилларни ўз ичига олади?
*А) 1867-1880 йилларни
В) 1878-1900 йилларни
С) 1864-1995 йилларни
D) 1860-1870 йилларни
115. 1886 йилда Ҳиндистонда нечта тўқимачилик фабрикаси бор эди?
А) 56 та
В) 95 та
*С) 69 та
D) 71 та
116. Бобурийлар сулоласи неча йил Ҳиндистонда ҳукмронлик қилдилар?
А) 320 йил
В) 365 йил
*С) 332 йил
D) 330 йил
117. “Гулливернинг саёҳати” асарининг муаллифи ким?
А)Ж.Руссо
В)Ш.Монтескье
С)Г.Гердер
*D)Ж.Свифт
118. Бельгияда ишчи партияси қачон тузилди?
*А)1885 йилда
В)1887 йилда
С)1886 йилда
D)1881 йилда
119. 1898 йилда қайси давлатда ҳарбий хизмат тўғрисидаги қонун кучга кирди?
А)Франция
*В)Голландия
С)Англия
D)Германия
120. 1856-1857 йилларда қайси давлатлар ўртасида уруши бўлиб ўтди?
*А) Англия ва Эрон
В) Эрон ва Россия
С) Англия ва Россия
D) Франция ва Россия
121. XIX аср 50-йилларининг бошларида Эронга қайси давлатлар капитал чиқариш бўйича биринчи ўринда турар эди?
А) Россия
В) Испания
С) Франция

- *D) Англия
122. Афғонистоннинг қайси амири Россиядан ёрдам сўраб элчи юборди?
A) Абдурахмон амир
B) Дўстмуҳаммад
C) Аҳмадшоҳ
*D) Ҳабибулла Хон
123. Амир Ёқубхоннинг таслимчилик сиёсатига қарши 1879 йили Афғонистоннинг қайси шаҳрида кўзғолон кўтарилди?
*A) Қабулда
B) Қандаҳорда
C) Майманакда
D) Шибригонда
124. 1914 йилда Сурияда французлар неча миллион франк капитал киритган эдилар?
A) 200 млн
B) 205 млн
C) 201 млн
*D) 215 млн
125. Ибн Сауд ҳукмронлиги нечанчи йилларни ўз ичига олади?
A) 1900-1951 йилларгача
*B) 1902-1953 йилларгача
C) 1905-1955 йилларгача
D) 1908-1950 йилларгача
126. 1870 йил Самори Туре кимларга қарши курашди?
A) Инглизларга
*B) Французларга
C) Испанларга
D) Португалларга
127. Японияда катта ер эгасини ким деб атаган?
*A) Сёгун
B) Нобинага
C) Лояси
D) Асида
128. Буюк географик кашфиётлардан кейин 50 йил давомида Япония қайси давлат билан савдо сотиқ ишларини олиб борди?
*A) АҚШ билан
B) Россия билан
C) Англия билан
D) Франция билан
129. Япония хорижликлар учун нечанчи йилда ўз худудларини ёпиб қўйдилар?
*A) 1603 йилда
B) 1632 йилда
C) 1663 йилда

- D) 1629 йилда
130. Биринчи инглиз- Афғон уруши қачон бўлиб ўтди?
A) 1835-1840 йилларда
B) 1840-1842 йилларда
C) 1838-1844 йилларда
*D) 1838-1842 йилларда
131. Хитойда Цин династияси ҳукмронлиги йилларни аниқланг?
*A) 1644-1912 йиллар
B) 1640-1850 йиллар
C) 1656-1853 йиллар
D) 1670-1860 йиллар
132. Туркияда ғарбчилик ҳаракати нечанчи асрда вужудга келди?
A) XIX асрда
*B) XVIII асрни биринчи ярмида
C) XVII аср бошларида
D) XVIII аср ўрталарида
133. Инглиз Бурлар уруши нечанчи йилларда бўлиб ўтди?
*A) 1899-1902 йилларда
B) 1899-1900 йилларда
C) 1899-1901 йилларда
D) 1898-1903 йилларда
134. 1798 йилда Наполеон 30 минг қўшин билан қайси давлатга ҳужум бошлади?
A) Мараккога
B) Жазоирга
*C) Мисрга
D) Суданга
135. Хитойда тайпинлар ҳаракати қачон бўлиб ўтди?
*A) 1850-1864 йилларда
B) 1861-1864 йилларда
C) 1864-1868 йилларда
D) 1867-1869 йилларда
136. Тайпинлар ҳаракати Хитойнинг қайси шаҳридан бошланади?
*A) Нанкиндан
B) Кантондан
C) Шанхайдан
D) Макаодан
137. Мусихито Япония тахтини неча йил бошқарди?
*A) 45 йил
B) 37 йил
C) 42 йил
D) 40 йил
138. Ташқи дунёдан 200 йил ажралиб қолган давлатни аниқланг?
*A) Япония

- В) Хитой
С) Индонезия
D) Филлиппин
139. Ҳиндистонда Буюк йиртқич деб ном олган англиялик шахсни аниқланг?
A) Дальхузи
B) Майсур
C) Мохан рой
*D) Роберт Клайв
140. Биринчи инглиз майсур уруши қачон бўлиб ўтди?
A) 1765-1769 йилларда
B) 1767-1770 йилларда
C) 1760-1771 йилларда
*D) 1767-1769 йилларда
141. Майсур князлигини бошқарган шахсни аниқланг?
A) Ранжит Синг
B) Тилак
C) Баджи Рао II-чи
*D) Ҳайдар Али
142. Ҳиндистонда Сипоҳийлар қўзғолони нечанчи йилларда бўлиб ўтди?
A) 1850-1859 йилларда
*B) 1857-1859 йилларда
C) 1853-1855 йилларда
D) 1856-1859 йилларда
143. Японияда дворянларни ким деб аташган?
A) Даймерлар
*B) Сёгунлар
C) Самурайлар
D) Хадеясилар
144. 1813 йил 24 октябрда Гулистон сулҳи қайси давлатлар ўртасида тузилди?
A) Россия-Англия ўртасида
*B) Россия-Эрон ўртасида
C) Англия-Афғонистон ўртасида
D) Англия-Эрон ўртасида
145. Ҳиндистонда сипоҳийлар ҳаракатининг асосий туманларини аниқланг?
A) Деҳли, Агра, Мирут
*B) Деҳли, Ауд, Канпур
C) Канпур, Ауд, Ҳайдаробод
D) Ҳайдаробод, Аҳмадобод, Деҳли
146. Иккинчи Англия- Афғон уруши нечанчи йилларда бўлиб ўтди?
A) 1868-1871 йилларда
B) 1870-1872 йилларда

- *C) 1878-1881 йилларда
D) 1868-1880 йилларда
147. Мейдзе ислоҳоти қайси мамлакатда бўлиб ўтган?
A) Хитойда
B) Вьетнамда
*C) Японияда
D) Мўғилистонда
148. Афғонистонда Дурронийлар династиясига асос солган тарихий шахс ким?
A) Амир Абдурахмон
B) Шералихон
C) Дўстмуҳаммад
*D) Аҳмадшоҳ
149. Биринчи Афюн уруши нечанчи йилларда бўлиб ўтди?
*A) 1840-1842 йилларда
B) 1839-1840 йилларда
C) 1835-1841 йилларда
D) 1840-1843 йилларда
150. 1791-1793 йилларда Туркияда ким томонидан ҳарбий ислоҳот ўтказилди?
A) Махмуд II-томонидан
*B) Салим III-томонидан
C) Мустафо Рашид томонидан
D) Муҳаммад Али томонидан
151. Қачондан бошлаб Хитойда “Минбоу” (халқ газетаси) чиқа бошлади?
A) 1905 йил сентябрда
B) 1906 йил мартда
*C) 1905 йил ноябрда
D) 1905 йил майда
152. 1854 йил 31 мартда Япония «тинчлик ва дўстлик» тўғрисида қайси давлат билан шартнома тузди?
*A) АҚШ билан
B) Франция билан
C) Россия билан
D) Германия билан
153. 1867-1868 йилларда бўлиб ўтган Япония революцияси кимларга қарши қаратилган революция эди?
A) Самурайларга
B) Феодалларга
C) Арисутавага
*D) Такугава режимига
154. 1882 йил 13 сентябрда Англия қайси давлатни ўз мустамлакасига айлантирди?
*A) Мисрни

- В) Тунисни
 - С) Сурияни
 - Д) Конгони
155. 1873 йил 26 мартда Голландларга қарши қаратилган Аче султонлигидаги уруш неча йил давом этган?
- А) 30 йил
 - В) 25 йил
 - *С) 40 йил
 - Д) 45 йил
156. Японияда Токугава династияси ҳукмронлик қилган йилларни аниқланг?
- А) 1639-1854 йиллар
 - В) 1675-1863 йиллар
 - С) 1681-1850 йиллар
 - *Д) 1603-1867 йиллар
157. 1894-1895 йилларда қайси давлатлар ўртасида уруш келиб чиқди?
- А) Россия, Япония ўртасида
 - *В) Япония, Хитой ўртасида
 - С) Япония, Корея ўртасида
 - Д) Япония, Англия ўртасида
158. 1881 йилда Франция қайси давлатни ўз мустамлакасига айлантирди?
- *А) Тунисни
 - В) Жазоирни
 - С) Конгони
 - Д) Суданни
159. Франция, Вьетнам, Лаос Камбоджа ерларини қачон босиб олди?
- А) 1875 йилда
 - В) 1857 йилда
 - *С) 1858 йилда
 - Д) 1864 йилда
160. 1912 йил 28 ноябрда қайси давлат ўз мустақиллигига эришди?
- *А) Албания
 - В) Дания
 - С) Бельгия
 - Д) Польша
161. Сан-Стефано шартномасига мувофиқ қайси давлат ташкил топди?
- А) Хорватия
 - В) Босния
 - *С) Болгария
 - Д) Польша
162. Нама қабилаларининг қўзғолонига ким бошчилик қилган?
- А) С.Магареро
 - В) Э.Сапата
 - С) С. Туре

- *D)X. Витбой
163. “Дон Кихот” асарининг муаллифи ким?
*A)М.Сервантес
B)Д.Дефо
C)У.Шекспир
D)О.Балзак
164. Опричина қайси давлатнинг амалга оширган сиёсати?
A)Боливия
B)Эрон
*C)Россия
D)Польша
165. Турк империясида кимнинг бош вазир қилиб тайинланиши мамлакатда миллий зулмнинг ва деҳқонларга нисбатан феодал эксплуатациясининг кучайишига олиб келди?
A)Медхат
*B)Маҳмуд Незил
C)Абдул-Азиз
D)Миллер
166. Қачон осмонни телескоп орқали кузатиш ёрдамида Нептун сайёраси кашф этилди?
A)1867 йил
B)1849 йил
*C)1846 йил
D)1850 йил
167. Сун Ят Сен яшаган йиллари
A)1860-1921 йиллар
B)1865-1920 йиллар
C)1880-1930 йиллар
*D)1866-1925 йиллар
168. Париж коммунаси неча кун яшади?
A)74 кун
*B)72 кун
C)81 кун
D)84 кун
169. Сун Ят Сен Гонгконгда қандай институтини тамомланган?
*A)инглиз тиббиёт институтини
B)инглиз сиёсат институтини
C)инглиз техника институтини
D)инглиз ҳуқуқшунослик институтини
170. 1898 йилда бўлган “Фашод низоси” қайси давлатлар ўртасида келиб чиққан?
A)Голландия ва Германия ўртасида
*B)Франция ва Англия ўртасида
C)Польша ва Испания ўртасида

- D)Венгрия ва Россия ўртасида
171. АҚШда Жон Браун бошчилигида қулчиликга қарши кўзғолон қачон бўлган?
*А)1859 йил
В)1860 йил
С)1861 йил
D)1863 йил
172. Демобилизация атамасига таъриф беринг?
А)Чет давлат дипломатик вакиллари қароргоҳи
*В)Ҳарбий хизматдан бўшатиш
С)Халқаро шартнома
D)Шошилинич хабар
173. АҚШ президентларидан ким биринчи жаҳон уруши арафасида божхона тарифлари тўғрисида қонун қилинишига эришилди?
*А)В.Вилсон
В)Т.Рузвелт
С)У.Гранд
D)Р.Хейс
174. Англия ва Франция ўртасидаги етти йиллик уруш нима сабабдан келиб чиққан?
А)Испания тахти учун
В)Ерларни бўлиб олиш
*С)Австрия тахти учун
D)Ташқи низо оқибатида
175. Англия ва Франция ўртасидаги етти йиллик уруш қачон бўлган?
А)1751-1758 йилларда
В)1755-1762 йилларда
С)1753-1760 йилларда
*D)1756-1763 йилларда
176. 1914 йил 1 октябрда Россия қайси давлат билан шартнома имзолади?
А)Болгария
*В)Руминия
С)Бельгия
D)Албания
177. АҚШнинг 1913 йилга келиб лотин америкасига киритган капитали қанча эди?
А)2,5 млрд доллар
В)2 млрд доллар
*С)1,5 млрд доллар
D)2,8 млрд доллар
178. 1905 йил 9 январда “қонли якшанба” деб ном олган воқеа қаерда бўлди?
*А)Россия

- В)Италия
С)Англия
D)Франция
179. Бразилияда қулларни озод қилиш ҳақидаги “Олтин қонун”ни ким чиқарган?
*А)Изабел
В)Педру II
С)Предо
D)Уерта
180. “Фиат” аксиядорлик жамияти қачон тузилган?
А)1905 йил
*В)1906 йил
С)1908 йил
D)1910 йил
181. Бразилия конституцияси қачон қабул қилинди ва Бразилия қўшма штатлари деб аталадиган бўлди?
А)1887 йилда
В)1891 йилда
С)1889 йилда
D)1893 йилда
182. Австрия социал-демократик партияси қачон тузилди?
*А)1889 йилда
В)1885 йилда
С)1881 йилда
D)1888 йилда
183. Ҳиндистон миллий конгресси қачон қайси шаҳарда ташкил топди?
*А) 1885 йилда Бомбейда
В) 1885 йилда Калькуттада
С) 1884 йилда Дехлида
D) 1886 йилда Аграда
184. 332 йил Ҳиндистонда ҳукмронлик қилган сулола?
* А) Бобурийлар сулоласи
В)Сурлар сулоласи
С)Лўдийлар сулоласи
D)Баҳлулийлар сулоласи
185. Маҳдийлар кўзғолони қаерда бўлган?
А)Афғонистонда
*В)Суданда
С)Тунисда
D)Японияда
186. Гандамак битими қачон кимлар тамонидан имзоланди?
*А)1879 йил Англия ва Афғонистон ўртасида

- В)1876 йил Эрон ва Англия ўртасида
С)1886 йилда Англия ва Россия ўртасида
D)1881 йил Россия ва Эрон ўртасида
187. АҚШда Дрейфус қачон оқланди?
А)1910 йилда
В)1907 йилда
*С)1906 йилда
D)1909 йилда
188. Афғонистон масаласида 1907 йилда қайси давлатлар шартнома имзолади?
А) Англия, Франция ўртасида
В) Россия, Франция ўртасида
С) Германия, Россия ўртасида
*D) Англия, Россия ўртасида
189. 1897 йилда немис босқинчилари қайси кўрфазни босиб олди
*А)Цзяочжоувань
В)Гуанжоу
С)Шандунъ
D)Янджоу
190. АҚШда 1886 йил 1 май кунги умумий иш ташлашларда қанча ишчи иштирок этди?
*А)350 мингдан ортиқ
В)250 мингга яқин
С)300 минг
D)400 мингга яқин
191. Гоминдан партияси қачон ва қаерда тузилган?
А)1905 йил Японияда
В)1911 йил Мўғилистонда
С)1910 йил Кореяда
*D)1912 йил Хитойда
192. 1893-1894 йилларда қайси давлатда деҳқонлар қўзғолони бўлиб ўтди?
А) Хитойда
В) Вьетнамда
*С) Кореяда
D) Сингапурда
193. Шанхайда қачон йирик тўқимачилик фабрикаси ишга тушурилди?
А)1869 йил
* В)1865 йил
С)1868 йил
D)1866 йил
194. Канхва шартномаси нечанчи йилда имзоланди?
*А) 1876 йил Кореяда
В) 1871 йил Вьетнамда
С) 1873 йил Ҳиндистонда

- D) 1881 йил Таиландда
195. Индонезия 350 йил қайси давлатнинг мустамлакаси бўлган?
*A) Голландиянинг
B) АҚШнинг
C) Германиянинг
D) Италиянинг
196. 1796 йил Эронда қайси династия давлат тепасига келди?
*A) Қожарлар династияси
B) Сомонийлар династияси
C) Сафавийлар династияси
D) Пахлавийлар дитнастияси
197. 1856-1860 йилларда Англия ва Франция давлатлари иккинчи Афюн урушини бошлаган эди, бу уруш қайси давлатга қарши қаратилган эди?
A) Вьетнам давлатига
B) Корея давлатига
C) Ҳиндистон давлатига
*D) Хитой давлатига
198. Қачон Трансваал олтин ва мис конлари очилган?
A) 1888 йилда
B) 1881 йилда
*C) 1887 йилда
D) 1890 йилда
199. Отто фон Бисмарк қайси йилларда Германия канцлери бўлган?
A) 1870 – 1889 йилларда
*B) 1871-1890 йилларда
C) 1878 -1898 йилларда
D) 1874 -1884 йилларда
200. Биринчи жаҳон урушида нечта давлат қатнашган?
*A) 38 та
B) 40 та
C) 45 та
D) 18 та

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**“ЖАҲОН ТАРИХИ (ЯНГИ ТАРИХ)” ФАНИДАН РЕЙТИНГ ТИЗИМИ
АСОСИДА ТАЛАБАЛАР БИЛИМИНИ БАҲОЛАШ БЎЙИЧА**

УСЛУБИЙ КЎРСАТМА

ТЕРМИЗ – 2017

«МАЪҚУЛЛАНГАН»
«Тарих» факультети
Илмий Кенгашида маъқулланган

«ТАВСИЯ ЭТИЛГАН»
«Жаҳон тарихи» кафедрасининг
2017 йил 26 августдаги
мажлисида муҳокама қилинган ва тавсия этилган
(Кафедра мажлисининг 1 - сонли баённомаси)

Тузувчилар:

© Ёрматов Ф. “Жаҳон тарихи (Янги тарих)” фанидан рейтинг тизими асосида талабалар билимини баҳолаш бўйича услубий кўрсатма – ТерДУ, 2017.

Асосий қоидалар

“Жаҳон тарихи (Янги тарих)” фани бўйича тайёрланган мазкур услубий кўрсатма Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2009 йил 7 августдаги 276–сонли буйруғи билан амалга киритилган **“Олий таълим муассасаларида талабалар билимини назорат қилиш ва баҳолашнинг рейтинг тизими тўғрисида Низом”**, 2009 йил 14 августдаги 286-сонли **«Талабалар мустақил ишларини ташкил этиш тўғрисида»**ги, 2008 йил 24 июндаги 191 - сонли буйруғи билан тасдиқланган “Жаҳон тарихи (Янги тарих)” фани бўйича Намунавий дастур ҳамда “Тарих” факультети Илмий Кенгашининг 2017 йил 28 августдаги 1-баённомаси билан тасдиқланган “Жаҳон тарихи (Янги тарих)” фани бўйича Иш дастури асосида ишлаб чиқилган.

Мазкур услубий кўрсатмадан бакалаврият босқичи 3 курс талабаларининг “Жаҳон тарихи (Янги тарих)” фанидан билимини назорат қилиш ва баҳолашда фойдаланиш тавсия этилади ва у талабаларга мазкур фанни ўзлаштиришда зарурий балларни тўплаш ҳақида тасаввурга эга бўлиш имконини беради. Йўналиш ишчи ўқув режасида фанга ажратилган умумий ўқув юкламаси 247 соат, шу жумладан маъруза машғулотлари 40 соат, амалий машғулотлар 112 соат, мустақил иш 93 соат ҳажмида режалаштирилган.

I. Назорат турлари ва уни амалга ошириш тартиби

“Жаҳон тарихи (Янги тарих)” “Осиё ва Африка мамлакатлари” фани бўйича талабаларнинг билим савияси ва ўзлаштириш даражасининг Давлат таълим стандартларига мувофиқлигини таъминлаш учун қуйидаги назорат турларини ўтказиш назарда тутилади:

1) жорий назорат (ЖН) – талабанинг фан мавзулари бўйича билим ва амалий кўникма даражасини аниқлаш ва баҳолаш усули. Жорий назорат мазкур фан хусусиятидан келиб чиққан ҳолда маъруза ва амалий машғулотларда қуйидаги тартибда амалга оширилади:

- мавзулар бўйича олинган билимларни оғзаки сўраш;
- конспектларни текшириш;
- талаба фаоллигини баҳолаш;
- тестлар синови ўтказиш;
- интерфаол шаклларда ишлаш;
- мустақил ишлари бўйича ҳисобот;
- уй вазифаларининг бажарилганлигини текшириш;
- конференция реферат ва бошқа ишлар

2) оралик назорат (ОН) – университет ўқув жараёни графигига биноан ўтказилувчи, мазкур фаннинг бир неча мавзуларини ўз ичига олган назорат шакли ҳисобланади. “Янги тарих. Осиё ва Африка мамлакатлари” фани бўйича оралик назоратлар 2013-2014 ўқув йилининг 1-семестридаги

12 ва 18 ҳафталарда ўтказилади. Ушбу фан бўйича ОН икки марта ўтказилиши режалаштирилган:

1-ОН ёзма иш шаклида 5 та топшириқдан иборат бўлади

2-ОН ёзма иш шаклида ташкил этилади.

Оралиқ назорат саволлари ва масалалари ҳар бир янги ўқув йили бошида кафедра профессор-ўқитувчилари томонидан тузилиб, кафедра мажлисида муҳокама қилинади ва тасдиқланади. Тасдиқланган оралиқ назорат саволлари олдиндан талабаларга тарқатилади. Жумладан, “Янги тарих» фанидан оралиқ назорат саволлари “Жаҳон тарихи ва манбашунослик” кафедрасининг 2017 йил 27 августдаги 1-мажлисида муҳокама қилинган ва тасдиқланган.

3) якуний назорат (ЯН) – семестр якунида муайян фан бўйича назарий ва амалий кўникмаларни талабалар томонидан ўзлаштириш даражасини баҳолаш усули. Мазкур фан бўйича якуний назорат семестр охиридаги икки ҳафта давомида Ўқув –услубий бошқарма томонидан тузилган график асосида фанга ажратилган соатда ва аудиторияда тест ўтказилади.

II. Баҳолаш тартиби ва мезонлари

“Янги тарих. Осиё ва Африка мамлакатлари” фани бўйича талабаларнинг билим савияси, кўникма ва малакалари назорат қилишнинг рейтинг тизими асосида балларда ифодаланади.

Талаба мазкур фан бўйича йиғиши мумкин бўлган максимал балл – 100 балл бўлиб, у қуйидагича тақсимот қилинади:

- жорий назорат – 40 балл;
- оралиқ назорат – 30 балл;
- якуний назорат – 30 балл.

Фан бўйича жорий, оралиқ ва якуний назоратларнинг ҳар бирига ажратилган балнинг 55 фоизи саралаш балл этиб белгиланади. Ҳар бир назорат туридаги саралаш балидан кам балл тўплаган талаба академик қарздор талаба ҳисобланади.

Жорий назоратдаги баллар тақсимоти (ўзлаштириш кўрсаткичлари бўйича баҳолаш мезонлари):

№	Топшириқлар номланиши	Ҳар бир топшириқ учун	Максимал йиғиш мумкин бўлган балл
1	Мавзулар бўйича оғзаки жавоб бериш	ҳар бир жавоб 0,5 балл	5 балл
2	Конспект ёзиш	ҳар бир текшириш 2 балл	5 балл
3	Талаба фаоллиги	ҳар бир машғулотда 0,5 балл	5 балл
4	Тестларни ечиш	ҳар бир тест учун 0,1	2 балл

		балл	
5	Интерфаол шаклларда ишлаш	ҳар бир машғулотда 0,5 балл	5 балл
6	Мустақил ишларни тайёрлаш	ҳар бир мустақил иш учун 5 балл	10 балл
7	Уй вазифаларини бажариш	ҳар вазифа учун 1 балл	5 балл
8	Муаммоли масала ечиш	ҳар бир масала учун 1 балл	3 балл

Жорий назоратда талабалар ўзлаштириш кўрсаткичлари қуйидагича тақсимланади:

- а) **39 – 45 балл**
б) **32 – 38 балл**
в) **25 – 31 балл**
г) **0 – 25 балл** бўлганда талаба мазкур назорат тури бўйича етарли балл йиғмаган деб хулоса қилиниб, ушбу фан бўйича академик қарздор ҳисобланади.

Оралик назоратда баллар тақсимооти (ўзлаштириш кўрсаткичлари бўйича баҳолаш мезонлари):

- 1- **ОН** ёзма иш шаклида 5 та топшириқдан иборат бўлади.
2- **ОН** ёзма иш шаклида 5 та топшириқдан иборат.

Оралик назорат турлари	Ўтказиш муддати	Ўзлаштириш кўрсаткичлари	Баҳолаш мезонлари
Биринчи оралик назорат (1-ОН)	2016 йил 25-ноябрь	11 – 13 балл	- назарий саволнинг 60-70 фоизига жавоб бериш (2 балл); - мисол ва масалалар ечишнинг 60-70 фоизга ҳал этиш (6 балдан 7 балгача); - 9-11 та тестни тўғри ечиш (3 балдан 4 балгача)
		14 – 16 балл	- назарий саволнинг 75-85 фоизига жавоб бериш (3 балл); - мисол ва масалалар ечишнинг 75-85 фоизга ҳал этиш (7 балдан 9 балгача); - 12-13 та тестни тўғри ечиш (4 балл)
		17 – 20 балл	- назарий саволнинг 90-100 фоизига жавоб бериш (4 балл); - мисол ва масалалар ечишнинг 90-100 фоизга ҳал этиш (9 балдан 10 балгача); - 14-15 та тестни тўғри ечиш (5 балдан 6 балгача)
Иккинчи оралик назорат (2-ОН)	18-январ 2017 йил	11 – 13 балл	- назарий саволнинг 60-70 фоизига жавоб бериш (2 балл);

			- мисол ва масалалар ечишнинг 60-70 фоизга ҳал этиш (6 балдан 7 балгача); - 9-11 та тестни тўғри ечиш (3 балдан 4 балгача)
		14 – 16 балл	- назарий саволнинг 75-85 фоизига жавоб бериш (3 балл); - мисол ва масалалар ечишнинг 75-85 фоизга ҳал этиш (7 балдан 9 балгача); - 12-13 та тестни тўғри ечиш (4 балл)
		17 – 20 балл	- назарий саволнинг 90-100 фоизига жавоб бериш (4 балл); - мисол ва масалалар ечишнинг 90-100 фоизга ҳал этиш (9 балдан 10 балгача); - 14-15 та тестни тўғри ечиш (5 балдан 6 баллгача)

Ҳар бир ОН бўйича **0 – 11 балл** тўплаган талаба мазкур назорат тури бўйича етарли балл йиғмаган деб хулоса қилиниб, умумий 22 балдан кам бўлганда ушбу фан бўйича академик қарздор ҳисобланади.

Яқуний назоратда баллар тақсимооти (ўзлаштириш кўрсаткичлари бўйича):

ЖН ва ОНга ажратилган умумий баллдан саралаш балини тўплаган талабага яқуний назоратда иштирок этиш ҳуқуқи берилади. Яқуний назоратдаги вариантлар ҳар бир талабага такрорланмайдиган, алоҳида тузилиб, ҳар бири 3 та топшириқдан иборат бўлади.

Яқуний назоратдаги ёзма ишларни баҳолаш мезонлари ҳар бир топшириққа максимум 5 баллдан белгиланади.

Талаба:

а) 14 – 15 балл йиғиш учун 3 та топшириқни ҳам бажариши керак.

б) 12 – 13 балл йиғиш учун 2 та топшириқни тўлиқ бажарган 3-топшириқни қисман бажарган бўлиши керак.

в) 9 – 11 балл йиғиш учун 4 топшириқни тўлиқ 2-топшириқни қисман бажарган бўлиши керак.

г) 0 – 8 балл бирорта кам топшириқни бажармаган ёки чала бажарган талаба мазкур назорат тури бўйича етарли балл йиғмаган деб хулоса қилиниб, ушбу фан бўйича академик қарздор ҳисобланади.

Тестни профессор-ўқитувчилар ўша кун давомида текшириб, баҳоларни эълон қилиши ва тегишли хужжатларда қайд этиши лозим.

“Янги тарих” фани бўйича мустақил ишлар жорий, оралиқ ва яқуний назоратлар жараёнида қуйидаги топшириқларни бажариши орқали назорат қилинади ва баҳоланади.

Талаба ЖН ва ОНлардан бирор тури бўйича ўз вақтида узрли сабабларга кўра балл тўплай олмаса, қайта ўзлаштириш учун кейинги шу назорат туригача бўлган муддат берилади.

Академик қарздор талабаларга қайта ўзлаштириши учун семестр тугаганидан кейин икки ҳафта муҳлат берилади. Кафедранинг тегишли профессор-ўқитувчиларига қарздор талабалар билан ишлаш вазифаси юклатилиб, у махсус жадвал асосида амалга оширилади.

ЎЗЛАШТИРИШ НАЗОРАТИ

«Янги тарих» фани бўйича талабалар билимини баҳолаш мезонлари:

Жорий Назорат (ЖН)

Жорий Назорат 2 марта ўтказилади.

Жорий Назорат - 15 балл

Жорий Назорат – 15 балл.

Жами: - 40 балл.

Шундан 10 балл – Мустақил иш учун.

Қолган 30 балл – Талаба дарсни ўзлаштиргани учун.

Бир пара семинар учун – 1.7 балл ажратилган:

1) Дарсга қатнашганлиги учун – 0,4 балл.

2) Семинарга тайёргарлиги учун – 0,4 балл.

3) Мустақил фикрлай олиши учун – 0,5 балл.

4) Талаба интизоми учун – 0,4 балл.

Оралик Назорат (ОН)

Маъруза машғулоти асосида ОН ўтказилади. ОН ёзма иш тарзида ўтказилади.

Оралик Назорат - ёзма равишда икки марта олинади ҳар бири 15 балгача баҳоланади ва куйидагича тақсимланади.

ОН- 15 балл.

ОН- 15 балл.

Жами: 30 балл

15 балл куйидагича бўлинади:

1) Саволни мазмун моҳиятини очиқ берганлиги учун – 4,0 балл.

2) Мустақил фикрлай олгани учун – 4,0 балл.

3) Талаба фикри илмий асослангани учун – 4,0 балл.

4) Саволни давр билан боғлай олгани учун – 3,0 балл.

Якуний Назорат (ЯН)

Талаба жорий (ЖН) ва оралик Назорат (ОН) босқичларида тўплаган баллари миқдоридан қатъий назар, якуний Назорат топширигини бажаради. Уни бажариш учун 1 соат вақт берилади.

Якуний Назорат вариантлари асосида ёзма равишда ёки оғзаки олинади ва куйидагича тақсимланади. Якуний Назоратга жами: 30 балл берилади.

1) Саводхонлик учун - 10% — 3 балл

2) Хуснихат учун - 10% - 2 балл

3) Фикрларни лўнда ифодалаш - 10% - 4 балл

4) Таянч ибораларни тавсифлаш учун 40% — 10 балл

5) Адабиётлардан фойдаланиш 10% — 6 балл

6) Ижодий, мустақил фикрлаш учун 20% — 5 балл

Жами: 30 балл

5120300 – Тарих (мамлакатлар ва минтақалараро) йўналиши 3-курс талабалари учун

“Жаҳон тарихи” фанидан

РЕЙТИНГ ЖАДВАЛИ

№	Назорат турлари	Жами балл	Сони	Назоратнинг шакли	Максимал балл	Саралаш балл	Ўтказиш вақти
1	Оралик назорат	30	№ 1	Тест	15	8,2	
			№ 2	Тест	15	8,2	
2	Жорий назорат	40	№ 1	Амалий	15	8,2	
			№ 2	Амалий	15	8,2	
			Мустақил иш	Реферат тайёрлаш	10	5,5	
3	Якуний назорат	30		Тест	30	16,5	

Тузувчи:

т.ф.н.Ф.Ёрматов

Глоссарий **(асосий терминлар изоҳи)**

Капитализм – жамиятнинг хухусий мулк, бозор иқтисодиёти ва демократик тартибларга асосланган шакли.

Адмирал– (арабча денгиз ҳукмдорихоқим) – ҳарбий денгиз флоти қўмондонларига берилган унвон.

Кашфиёт – излаб топиш, текшириш натижасида топиладиган, яратилган янгилик.

Енгилмас Армада – Испаниянинг катта денгиз флоти, 1588 йилда Англия билан бўлган урушида тор-мор этилган.

Армада – катта флот.

Вице– ўринбосар, вице – қирол, дейилганда ҳокимият вакили тушунилади.

Конкиста – забт этиш, босиб олиш.

Мустамлака – ривожланган давлатлар томонидан босиб олинган эксплуатация қилинувчи давлатлар.

Ост- Индия – Шарқий Ҳиндистон.

Вест Индия – Ғарбий Ҳиндистон.

Буржуазия – (фр. шаҳарликлар) аҳолининг савдо-саноат, банк каби соҳаларида тадбиркорлик фаолиятини юритиш натижасида даромад топувчи ҳамда ишлаб чиқарувчи ёлланма меҳнатдан фойдаланувчи тоифа.

Акционерлик жамияти – даромад топиш мақсадида ҳиссадорлик қоидалари асосида уюшган шерикчилик жамияти.

Дивиденд – (лот. тақсимладиган нарса) – акциядорлик жамияти фойдасининг акция эвазига ҳар йили бериладиган ва унинг даромадига айланган қисми.

Савдо монополияси – савдо соҳасида танҳо ҳукмдорлик қилувчи ташкилотлар.

Негосиант – улгуржи савдо билан шуғулланувчи савдогар. Бу атама кўпинча чет эллар билан савдо қиладиган савдогарлар нисбатан ишлатилади.

Патент – (лот. очик, аниқ, равшан) бирор бир ихтиронинг давлат томонидан эътироф этилганлиги, ва ихтирочининг ўз ихтиросига олган ҳуқуқининг тасдиқловчи ҳужжат. Савдо ёки ишлаб чиқариш ҳуқуқини берувчи ҳужжат.,

Илоҳият – диний қоидалар ва улар ҳақидаги худо кўрсатмаларини ўз ичига олган асосий диний таълимот.

Ислоҳ– ўзгартириш яхшилаш тузатиш.

Тезис – (юн. қоида, исбот) – баҳсда ёки бирор таълимотни баён қилишда айтиладиган асосий фикр.

Хитобнома – бирор иш ёки ҳаракат қилишга ундаб ёзиладиган мактуб, ёзма чақириқ, мурожатнома.

Контрреформация– XVI– XVII асрлар ўрталарида Европадаги Рим папаси роҳиблигининг реформасига қарши диний- сиёсий ҳаракат.

Монархия – (юн. Якка ҳокимлик) – чегараланмаган ҳуқуқга эга бўлган, якка шахс бошлиқ.

Регент – тахт вориси ёш бўлса, унинг ўрнига давлатни бошқариш ҳуқуқи.

Жаҳолат- (арабча) – илм-марифатдан маҳрумлик, қолоқлик.

Фанат – (лот.) – диний эътиқодга ёки бирор таълимотда қаттиқ ёпишиб олувчи.

Эдикт – қиролнинг алоҳида фармойиши.

Нант эдикти – 1598 йи Францияда диний урушларни тўхтатиш ва мамлакат яхлитлигига эришиш учун қабул қилинган фармон.

Опричнина – подшо ҳокимияти душманларининг зўрлик ва террор воситалари билан бостирилишига ўрнатиш сиёсати.

Земство – маҳаллий ўз –ўзини бошқариш ордери.

Боярлар – Россияда 9-17 асрларда феодалларнинг олий табақаси.

Боярлар думаси – Рус давлатидаги 1547 йилдан олий давлат кенгаши.

Судебник – қонунлар тўплами.

Террор – лот. қўрқинч, дахшат – рақибларни йўқотиш ёки қўрқитиш аҳоли ўртасида ваҳима келтирувчи .

Инқилоб – арабча жамият ривожланганда рўй берадиган туб сиёсий ўзгариши эски жамиятнинг ағдаарилиши.

Партизан – (фран.)душман босиб лган жойларда озодлик учун кўнгилли равишда қуролли кураш олиб боровчи.

Фургон – савдо араваси.

Аскетизм (юн)туйғу ва истакларни чеклаш ёки бостириш,азоб тортиш,ҳаёт неъматларидан воз кечиш.

Пантеизм – худо билан табиат бир нарса улар бир бутунни ташкил қилади деб ҳисоблаовчи таълимот.

Билл – (инг) – қонун лойиҳаси, конституцияга тенглашувчу ҳужжат номи.

Биржа – (нем. Ҳамён) – товарлар ва қимматбаҳо қоғозлар улгуржи савдо бозори.

Муҳолифат –(арабча) – келишмовчилик, муносабатнинг кескинлашуви.

Монопол ҳуқуқ – ягона якка давлатнинг ёки шахснинг савдо қилиш ва ишлаб чиқаришига эгалик қилиши.

Петеция – (лот.)олий давлат ёки ҳукуматбошлиғига кўпчилик томонидан биргаликда берилдиган расмий ариза, илтимоснома.

Ремонстрация(лот.)норозилик ҳужжати.

Сиёсий маҳбус – мавжуд тузумга ёки ҳукмдорга қаршилиги учун қамоққа ташланган шахс.

Фавқулодда суд – алоҳида воқеалар, ҳодисалар ёки шароитлар талаби билан жорий этилган суд.

Цензура – (лот.рўйхатга оламан) – мавжуд ҳокимият сиёсатига зид бўлган ғоя ва маъфуранинг тарқалишига йўл қўйилмаслик ёки уни чеклаш мақсадида матбуот устидан ўрнатиладиган

Ўрта табақа – аҳолининг ўзига тўқ қисми.

Виждон эркинлиги – ҳар бир фуқаронинг хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қандай динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқи.

Декларация – (лот. Маълум қиламан) – ҳукуматнинг бирор ташкилотнинг муҳин бир ҳужжати, қонуни, воқеалиги кўпчилик эътиборига етказувчи баёнот.

Диктатура – (лот.чекланмаган ҳокимият) – ҳокимиятнинг бирор шахс ёки шахслар гуруҳи қўлида тўпланиши, сиёсатда зўронлик ва террорга тайинланиши.

Протекторат – (лот.ҳомий,химоячи) – мустамлака қарамлиги шаклларида бири. Протекторлик қилувчи давлат ўзига қарам давлатга айрим ишлари бўйича мустақиллик беради.Ички ишлар бўйича маслаҳатсиз ёки раҳбар тайинлайди.

Уния – ягона бирлик.

Профессионал парламент – депутатлари доимийлик асосида ишлайдиган, асосий вазифаси қонун яратишдан иборат парламент.

Сиёсий партия – ўз олдига давлат ҳокимиятини бошқариш ҳуқуқини сайлов йўли билан қўлга киритиш учун курашувчи у ёки бу синфнинг қатламнинг илғор, онгли уюшган қисмини бирлаштирган ташкилот.

Байкот –(инг. Чора) – бирор бир давлат ёки корхона товарларини харид қилишдан воз кечиш.

Континентал конгресс– (қитъа кенгаши) – АҚШда мустақиллик уруши даврида олий қонун чиқарувчи ҳокимиятни амалга оширувчи орган.

Метрополия – ўзга мустамлакаларни босиб олиб,ўз мустамлакасига айлантирувчи давлат.

Давлат суверенитети (фран.-олий ҳокимият) – ҳокимиятнинг давлат ичида олийлиги ва танҳолиги муносабатлари тўла мустақиллиги.

Ягона ички бозор – бир хил ўлчов, оғирлик ва ягона пул бирлигининг қарор топиши.

Декрет – (лот. Фармон қарор) – олий ҳокимият чиқарган қонун кучининг қарори.

Таъсис мажлиси – мамлакат ҳаётига оид бирор бир муҳим масалани ҳал этиш учун олий ваколат берилган ва шу туфайли парламент бошқаруви ҳам бошқарувчи мажлис.

Директория – (лот.-бошқарув,раҳбарлик)Франция республикасининг 1795-1799 йиллардаги ҳукумати.

Термидор –Якобинчилар жорий этган янги календардаги июл ойининг номи.

Фавқулудда ҳолат – ташқи хавф,ички қуролли мажоралар ва турли табиий одатлар рўй берганида жорий этиладиган ва фуқароларнинг

ҳуқуқ ҳамда эркинлиги махсус қонунлар билан чеклаб қўйиладиган ҳолат.

Бастилия – Франциядаги давлат қароргоҳи.

Рейхстаг – Германия парламенти.

Регенсбург – Германия империя суди.

Реал-русча – ҳақиқатдан ҳам мавжуд бўлган, амалга ошадиган, бажарилиши мумкин бўлган.

Рекрут – сони аввалдан белгилаб қўйилган деҳқонлар ва посад хонадонлардан биттадан кишини солдатликка олиш.

Помешчиклар – феодаллар.

Жогир – Ҳиндистонда ҳарбий хизмат эвазига инъом этилган ер.

Холиса – давлат ерлари.

Жизя – Ҳиндистонда мусулмон бўлмаганлардан ундириладиган солиқ.

Деспотик – ҳуқуқи чекланмаган, зўравонликка асосланган ҳокимият.

Коррупция – мансабдор шахсларнинг моддий бойиши мақсадида сотилиши.

Санжоқ – туркча туман.

Лига – Иттифоқ, бирлашма.

Муқаддас лига – 1684 йил Европа давлатларида Туркияга қарши тузулган.

Тиюл – Амалдорларга хизмат вазифасини бажариш муддатига ёки шох олдидаги алоҳида хизмати учун вақтинча ёки умрбод муддатга бериладиган ер-мулк. Бундай ерлар мерос қолдирилмаган.

Истеъфо – мансаб вазифасидан чекланиш.

Концентрация – бирор нарсанинг муайян бир жойда тўпланиши.

Доминион – ўз-ўзини бошқарадиган қарам ер ўлка.

Контрбуция – урушда етказилган зарар ўрнини қоплаш учун маблағ давлат томонидан тўланадиган тўлов.

Муқаддас иттифоқ – Россия Австрия ва Пруссия монархлари тузган иттифоқ.

Давлат тўнтариши – давлат ҳокимияти кўзда тутмаган усуллар билан эгаллаб олиниши.

Ценз – (лот) фуқароларнинг сайлов ҳуқуқидан фойдаланишини чеклайдиган шарт.

Мўтадил буржуазия – буржуазиянинг мурасага интилувчи, муаммоларни тинч йўл билан ҳал этишга, ҳукмрон табақалар билан келишишга интилувчи қисми.

Сомадержавие – Россиядаги подшо ҳокимияти.

Викуп – Крепостнойликдан озод бўлган деҳқоннинг ўзига берилган ерни ҳақ тўлаш эвазига сотиб олиш.

Каторга – (юн.) жуда оғир шароитда ишлайдиган ва қамашдан иборат жазо чораси ҳамда шундай жазони ўташ жойи.

Сургун – жазо тариқасида бошқа ерга жўнатиш.

ТЕРМИЗ-2016